

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2008

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(16–17 КВІТНЯ 2008 РОКУ)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА X

Редакційна колегія: **А.Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **В.А. Бугров**, канд. філос. наук, доц. (відповідальний секретар); **Л.В. Губерський**, д-р філос. наук, проф., академік НАН України; **І.С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **А.М. Лой**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **О.М. Приятельчук**, канд. філос. наук, доц.; **М.Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **В.Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **П.П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 6 від 31 березня 2008 року)*

Дні науки філософського факультету – 2008 : Міжнародна наукова конференція (16–17 квітня 2007 року) : Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – Ч. X. – 127 с.

Адреса редакційної колегії: 01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

ЧАСТИНА II

О.П. Полинцева, асп., КНУТШ, Київ
polyntseva@gmail.com

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Президент України Віктор Ющенко підписав Указ про проведення в 2008 році Року міжкультурного діалогу в Україні. Метою указу є сприяння розвитку традицій і культури української нації, пропаганда культурної розмаїтості національних меншин України, інтеграція в європейське культурне середовище. У документі значиться, що уряд повинен популяризувати знання про спільні культурні цінності українського народу та про культурну розмаїтість національних меншин України.

Україна є державою багатонаціональною, тому чимало суперечок точиться з приводу практичного втілення принципів полікультурної освіти. Адже якщо не змінювалося людство, воно, як і тисячі років тому, буде і надалі складатися з різних народів, великих і малих етнічних общин, "самобутніх і неповторних цивілізацій, кожна з яких створює свій мікросвіт, свою модель світу, не менш унікальну, ніж життя кожної людини, кожної цивілізації" [Ковальчук О.С., Голік Л.О. Теорія і практика полі культурної освіти в сучасній школі Росії: Наукове дослідження. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – С. 10]. А тому, неабияк важливо уникати спроб нав'язати народам єдину ціннісну орієнтацію. Мова не про взаємопоглинання, а взаємоіснування.

Сьогодні багато говорять про національні відносини, про самовизначення, рівноправ'я націй, про захист інтересів та збереження культури. Але, "при всій правильності й актуальності, завдання, що проголошуються, залишаються на рівні простих декларацій і обіцянок. Під цими абстрактними рядками може підписатися будь-хто, оскільки вони відображають вікову мрію і загальне прагнення народів. Але відсутність конкретного їх застосування до нинішньої історичної ситуації, дієвого механізму реалізації позбавляє їх практичній значущості" [Махаров Е.М. Политика и толерантность // Толерантность и согласие : Материалы международной конференции. – М.: ИЭА РАН, 1997. – С. 121].

Ідеї толерантності (природні, потрібні і необхідні суспільству) вимагають механізму впровадження. Непросто, виявилось, прийняти іншого, зрозуміти його, а до того ж зрозуміти те, що без взаємного розуміння, без взаємної пошани і загальних зусиль по налагодженню доброзичливості в суспільстві, вижити дуже складно.

Для отримання чіткої картини національних відносин, та з метою оцінки національної толерантності, вчені використовують шкалу "соціальної відстані", розробленою в 1929 році американським соціологом Еморі Богардусом. Вона дозволяє виміряти соціальні установки особи, стосовно її ставлення до представників інших етнічних груп та визначити певну психологічну готовність до наближення, чи навпаки, віддалення від представників інших національностей. Цей метод застосували в Інституті соціології НАН України в 90-х роках при вивченні національної толерантності населення України.

Доволі активно, українські вчені працюють над розробкою терміна та поняття "міжетнічна взаємодія" (зокрема, особливої уваги заслуговують праці В. Євтуха). Цей термін, дає змогу адекватно і об'єктивно досліджувати етнокультурні процеси в полі етнічному суспільстві.

Треба пам'ятати про те, що індекси національної дистанційності не можуть трактуватися як прямі показники національної толерантності, а лише як відносні, бо репрезентують тільки психологічну схильність до прийняття чи відштовхування представника іншої національності.

Що хвилювало українських вчених? Те, що головною проблемою для України може стати не національна нетерпимість, не бажання, за будь-що очистити українську землю від не-українців, а "тихе дистанціювання від "чужих" [Панина Н. О применении шкалы социальной дистанции в исследованиях национальной толерантности в Украине // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2003. – № 4 (октябрь-декабрь). – С. 25].

Пройшли десятки років, а відносини міжнаціональні все ще нагадують оте "тихе дистанціювання" і життя за принципом "моя хата скраю". Можливо цим пояснюється пасивне сприйняття ідей полікультурності та принципів полікультурної освіти – "за десять років незалежності України питома вага психологічно відкритих (толерантних) людей зменшилася більше ніж в три з половиною рази. Практично половину населення (...) складають громадяни з ізоляціоністськими установками відносно міжнаціональних відносин" [Там же. – С. 38]. Зрештою, результати вимірювання індексів національної дистанційності заперечили ряд тогочасних стереотипів. По-перше, заперечили стереотипи відносно поширеності антиросійських настроїв ("русофобії") у західних регіонах України. По-друге, не ствердився стереотип про масове поширення антисемітизму. По-третє, не отримало підтвердження, поширене в кризових соціальних умовах, уявлення про високу привабливість шлюбів з іноземцями (зокрема, з представниками розвинених країн).

О.О. Половко, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ
alenateze@ukr.net

ЩЕ РАЗ ПРО ПРОБЛЕМУ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИКИ І МОРАЛІ

Проблема впливу моралі на політичне життя, співвідношення політики та моралі у цілому є однією із найдавніших, але актуальних й сьогодні, та відповідно найбільш дискусивних у політології. Мораль можна розглядати як

сукупність принципів, обумовлених певним ідеалом, еталоном, і водночас – як конкретні взірці (норми) поведінки, за допомогою яких регулюються взаємовідносини між людьми. Основним принципом є так зване "золоте правило етики". Також існує наступний додаток до "золотого правила": "Роби те, чого могли побажати всі, включно Тебе самого, та чого не може зробити ніхто, окрім Тебе". Останній аспект набуває особливого звучання у процесі практичної політичної діяльності (наприклад, виключна історична місія вождів як провідників народу тощо). Реальна політика досить часто неадекватна вимогами моралі та є далекою від втілення цінностей останньої. Це пояснюється тим, що, хоча і політика, і мораль є регуляторами суспільного порядку, однак вони за своєю природою мають відмінні риси. Наприклад, мораль ґрунтується на позиціях незацікавленості та є універсальною вимогою, а політика – на конкретному інтересі та, як правило, є ситуативною. Виконання моральних приписів забезпечується, насамперед, не через зовнішню контролюючу силу, а внутрішнім бажанням діючої особи: "уся моральність міститься у нашій добрій волі виконати моральний закон.... Тому простір моралі – це простір свободи" (А. Гусейнов). За існування декількох підходів до вирішення проблеми співвідношення політики та моралі, сучасна аргументація позиції, висловленої у відомій тезі про те, що "мета виправдовує засоби", зводиться до наступного. Якщо прийняти до уваги поділ суспільства на еліту та маси і погодитись із думкою про те, що демократія – не є правлінням народу, а правлінням осіб, обраних народом, то у такому випадку політику можливо визначити як втілення волі до влади елітних груп населення держави, що намагаються реалізувати, насамперед, свої економічні інтереси. При цьому моральні норми не виступають в якості фактору, що певним чином обмежує такі дії. Зауважується, що якщо тема моралі політиками активно експлуатується, а політичні процеси носять моральний відтінок – це є свідченням того, що на даному етапі до інтересів елітних груп, які ці процеси очолюють, входить відповідна "картина світу". Якщо ж інтереси політичної еліти будуть суперечити прийнятим моральним нормам – така картина зміниться на протилежну і в будь-якому випадку не на користь моралі.

Однак, як свідчать результати практичної політичної діяльності, радикальне ігнорування моральних принципів у політиці (її аморальність) є неприпустимим та небезпечним (досвід тоталітарних режимів (наприклад, практика нацизму)). Тому неможливо повністю ігнорувати ті обмеження, що мораль накладає на політичну діяльність. Отже, йдеться про необхідність врахування вимог моралі у політичній діяльності, але з огляду на специфіку останньої. Так, наприклад, окремою і важливою в даній темі є проблема використання насильства у політиці. Дослідники розрізняють такі основні лінії поведінки у конфліктній ситуації із використанням насильства: пасивний несупротив насильству, застосування насильства у відповідь та активний ненасильницький супротив. Саме останній варіант є прикладом поєднання достатньої ефективної політичної діяльності із вимогами системи моральних максим, що набуває особливого значення за кризових умов у сучасному політичному житті, що характеризуються небезпечними деструктивними та дезорганізуючими наслідками.

МОДЕЛЬ СОВЕТСКОГО ПАТРОН-КЛИЕНТЕЛИЗМА В КОНТЕКСТЕ ГЕНЕЗИСА ТЕОРИИ ГРУПП ИНТЕРЕСОВ

Развитие теории групп интересов наряду с применением методологии структурно-функционального подхода к проблеме группового участия в политике позволяет сформировать научно-теоретическую модель патрон-клиентелизма, применительно к советской политической системе периода 1964–1982 гг. Послесталинский период политического процесса в СССР характеризуется образованием в правящей элите устойчивых (неформальных) групп интересов, окончательное структурно-функциональное оформление которых нашло отражение в период стабилизации и последующей консервации правящего класса (70-е – 80-е гг.). Группы интересов структурируются по ведомственно-отраслевому принципу (партия, ВПК, правоохранительные органы, региональные элиты, Совет министров), каждая группа лоббирует интересы своих членов при принятии и реализации политических решений. Совокупность политических действий конкурирующих групп представляет собой процесс государственного управления, неформальные группы в правящей элите становятся неотъемлемым компонентом советской политической системы. Объективно складывающиеся интенции политического процесса в СССР отвечают положениям классической теории групп интересов.

Концептуальные основы формирования теории групп интересов нашли свое отражение в работах Дж. Мэдисона, А. Бэнтли, Д. Трумэна, М. Олсона, Р. Солсбери. По мнению А. Бэнтли, "...общество – это не что иное, как совокупность различных групп интересов, а их количество ограничивается лишь одним показателем – интересами, ради которых они действуют" [*Bentley A. The process of government. – Cambridge, 1967. – P. 221–222*]. Группы интересов выражают в неформальной форме требования ("артикуляция интересов") (по Д. Трумену) к господствующим акторам политической элиты. Патрон-клиентальная форма межличностного взаимодействия становится преобладающей в отношении между членами группы.

Патрон-клиентелизм представляет собой совокупность неформальных персональных связей между акторами, сложившихся вследствие установления структурной иерархической асимметрии между патроном (господствующий актор) и клиентом (подчиненный актор). Патрон-клиентальные отношения составляют интегративную функцию политической системы. Образовавшиеся клиенты трансформируются, согласно концепции Д. Трумэна, в группы давления – конкурирующие автономные неформальные образования, оказывающие воздействие на лидеров правящей элиты с целью перераспределения властных полномочий внутри правящей элиты. Дистрибутивность властных полномочий определяет степень политического влияния группы.

Обозначенная система интеракций нашла свое отражение и в политической системе СССР. Патрон-клиентальные взаимодействия претерпели сле-

дующую еволюцію: період личної преданності патрону (культ личности) – откритый конфликт конкурирующих групп (ликвидация антипартийной группы) – образование скрытых ведомственно-отраслевых групп давления. Модель советского патрон-клиентелизма характеризуются личной лояльностью подчиненного актора лидеру группы, долговременностью функционирования, латентной формой взаимодействия, договорной (на взаимной основе) системой отношений. Обозначенный порядок корпоративного поведения советской номенклатуры способствовал последующей консервации правящей элиты вследствие нарушения естественного процесса циркуляции элиты по причине довольно продолжительного занятия господствующих позиций в государстве. Долговременность нахождения на господствующих позициях образовавшихся клиентел приводила к замедлению процесса воспроизводства элиты, способствовала дальнейшей бюрократизации советского общества.

М.О. Призглей, студ., КНУТШ, Київ
pri-mary@yandex.ru

ПОЛІТИЧНЕ РІШЕННЯ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Питання політичних рішень завжди приваблювало увагу дослідників. І механізми раціонального та ефективного їх прийняття інтенсивно досліджувались мислителями Античності, Просвітництва і Нового часу.

Теорія прийняття рішень у західній політології на сьогодні є одним з провідних напрямків суспільного знання. У вітчизняній політичній науці зазначене наукове питання лише починає входити у предметне поле теоретичних досліджень і тому аналізу піддаються лише окремі суб'єкти політики, окремі категорії політичної науки.

Політична діяльність будь-якого рівня і будь-якого масштабу починається саме з прийняття політичного рішення.

У сучасній політичній науці і практиці відбувається безперервний пошук оптимальної моделі прийняття політичних рішень, яка б забезпечувала стійке функціонування політичної системи. Прийняття органами державної влади політичних рішень, перевірених, якісних і оптимальних з точки зору національних інтересів; які б складались у певний внутрішньополітичний і зовнішньополітичний курс держави; які б мали підтримку громадськості – це проблема, яка завжди зберігає актуальність, особливо для сучасної України, яка ступила на шлях демократичних перетворень і яка ще не має виробленої процедури, випробуваної часом системи, ефективного прийняття політичних рішень та ефективної їх імплементації.

Поняття "рішення" визначає вибір однієї з ряду альтернатив в процесі досягнення поставлених цілей.

Представник англійської політології Р.Роуз вбачає у політичному рішенні стабілізуючий чинник, що спроможний при відповідному застосування гальмувати небажані модерністські тенденції.

Інший англійський дослідник Д.Ронг теоретично поглиблює визначення політичного рішення, надаючи останньому чітких кваліфікаційних ознак.

Французькі політологи трактують поняття "політичне рішення" через призму інституціоналізму, в якій рішення розуміється як наказ, а основним регулятором виступають санкції. Ж. Б. Дюрессель визначає політичне рішення як дію інформованого суб'єкта влади зі співвідношення та реалізації своєї мети у спілкуванні з рівноправними за вихідними умовами суб'єктами влади інших державних утворень.

Політичне рішення правомірно розглядати як центральний елемент управління, що полягає у визначенні мети та механізмів її реалізації.

Політичне рішення – це завжди процес, який починається з політичної проблеми і закінчується її вирішенням.

Відповідно до політологічного енциклопедичного словника, політичне рішення – це політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх і внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку [Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 2004].

Суб'єктами політичних рішень безпосередньо виступають індивіди, громадяни, члени громадських організацій або їх представники у виборних органах державної влади, політичних, професійних та інших громадських організаціях, у компетенцію яких відповідно до конституції входять вироблення й прийняття рішення.

Структура політичного рішення складається з незмінних елементів та зв'язків, що створюють політичне рішення як процес. Цими складовими елементами є: оцінка ситуації суб'єктом державної влади; виявлення проблеми в об'єкті влади в структурі суб'єкта влади; постановка проблеми в законодавчому порядку; розробка проблеми експертами; вибір мети та засобів її досягнення; обговорення та прийняття законодавчого акту.

Політичне рішення слід розуміти як процес, в якому елементи структури, розкриваючись послідовно, передають накопичену інформацію та напрацьовані команди один одному. Саме політичне рішення є елементом політичного процесу і не може знаходитись в статистичному стані. Політичне рішення постає своєрідною віхою розвитку політичного процесу. Рішення – це результат попередніх подій, що викликали проблему на яку спрямоване рішення. Рішення є джерелом наступних подій, подальшого розвитку політичного процесу. Тобто рішення – це можливий пункт перелому усталеного розвитку подій.

На сьогодні проблема прийняття якісних та виважених політичних рішень в Україні зберігає актуальність, оскільки неоднозначними є процедура, ефективність системи прийняття політичних рішень, як також – реальне їх втілення. Ключові проблеми стосуються процедури ухвалення політичних рішень, їх результативності та ефективності, та, зрештою, відповідальності суб'єктів за рішення та дії.

ШЛЯХИ ТА СТАДІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ТРАНЗИТОЛОГІЇ

Провідною тенденцією розвитку сучасного світу є перехід до демократії. Остання чверть XX століття ознаменувалась хвилею політичних трансформацій, що охопила спочатку авторитарні латиноамериканські та південноєвропейські, а згодом і комуністичні східноєвропейські режими. Найбільш продуктивним їх підсумком, як свідчить досвід, було досягнення саме демократичного суспільного устрою. Ці процеси викликали в свою чергу появу нового напрямку політичної науки, що спеціалізується на дослідженні переходів до демократії -транзитології, фундатором якої вважається американський політолог Д. Растоу, який 1970 року оприлюднив статтю "Переходи до демократії: спроба динамічної моделі".

Трансформація при переході до демократії від авторитарних режимів відбувається переважно у політичній сфері, де монопольна система перетворюється на плюральну; у позаполітичних сферах відбувається лише їх адаптація до нового режиму функціонування політичної системи. При переході від тоталітарних режимів трансформаційний процес охоплює усі сфери суспільного життя, бо і в політиці, і в економіці, і в культурі – скрізь треба замінити монопольну систему на плюральну. Виділяють три можливі варіанти розвитку посткомуністичної трансформації: *прямий перехід до демократії* (після загибелі комуністичного (тоталітарного) режиму в країні встановлюється режим електоральної (процедурної) демократії, який поступово консолідується і переростає у ліберальну (структурну) демократію); *перетворення тоталітарного режиму на авторитарний* (трансформаційний процес набуває двофазової форми, у якій перша фаза є детоталітаризацію суспільства (на ній політичний режим перетворюється на авторитарний), а друга – його політичну демократизацію); *повернення суспільства до тоталітарного стану* (модель "зворотного розвитку" – внаслідок певних обставин суспільство повертається до попереднього (тоталітарного) стану; в цьому випадку процес трансформації переривається і суспільство не досягає нової якості).

У середовищі науковців-транзитологів не існує єдиного бачення етапів демократизації. Так, в динамічній моделі Д. Растоу, яка ґрунтується на умові національної єдності, на усвідомлені громадянами спільної ідентичності, перехід змодельований трьома фазами: "підготовча фаза" (серйозний конфлікт всередині політії), "фаза прийняття рішення" (вибір альтернатив, укладання пакту на основі компромісів) та "фаза звикання" (політичні інститути, процедури поступово закріплюються в суспільстві в якості демократичних). Г. О'Доннелл та Ф. Шміттер розрізняють три стадії переходу до демократії: "лібералізація", "демократизація" і "соціалізація". Слід зазначити, що під *демократизацією* автори розуміють період інституціоналізації невизначеності, коли влада групи людей змінюється владою набору політичних норм і пра-

вил. А. Пшеворський вирізняє тільки два етапи: "лібералізацію" і "демократизацію", але другий поділяє на дві стадії: "звільнення" (від авторитарного режиму) та "конституювання" (демократії). Виходячи з розгляду основних транзитологічних моделей, російський дослідник О. Харитонова зробила спробу відтворити ідеальний тип переходу до демократії, який складається із чотирьох основних стадій: 1) лібералізація політичного життя, що означає інституціоналізацію громадянських прав і свобод, контрольоване "відкриття" режиму; 2) демонтаж найбільш нежиттєздатних інститутів колишньої політичної системи; 3) демократизація, яка означає встановлення норм, процедур і інститутів нового демократичного режиму, основним критерієм якої прийнято вважати вільні вибори і консолідацію демократичної політичної системи; 4) ресоціалізація громадян в нову систему, тобто засвоєння ними нових норм і цінностей, поступове вrostання в нову систему відносин в ході демократичного політичного процесу, а також в результаті організації спеціально ресоціалізуючого навчання. Узагальнена логіка переходу до демократії, за словами науковця, могла б ґрунтуватися на двох схемах, різницю між якими складає наявність або відсутність консенсусу між реформаторами і помірними прихильниками старої системи. Перша схема (і найбільш оптимальна) – корпоративна, володіє сутнісним потенціалом демократизму; друга – конкурентна, з авторитарним синдромом. Виокремлення цих двох варіантів трансформації дає змогу зрозуміти, що можливість успішного переходу до демократії збільшується з наявністю сильної еліти минулого режиму і сильної організованої опозиції, які прагнуть досягнути взаємовигідного компромісу.

Включення посткомуністичних суспільств до "третьої хвилі" глобального процесу демократизації спричинило кризу транзитології, сутність якої полягає в тому, що багато теоретичних напрацювань у посткомуністичних країнах не виправдали себе, внаслідок чого дехто з науковців почав навіть говорити про "кінець транзитології". Процес посткомуністичної трансформації не узгоджувався з визначеною в транзитології послідовністю етапів обов'язкових процедур. Більшість комуністичних країн не пройшло через етап лібералізації [Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы, концепции, периодизация // Полис. – 2000. – № 4. – С. 38–59]. Всупереч висновкам транзитології, у країнах, де комуністичні режими впали під тиском "знизу", а також у тих, де колишній комуністичний номенклатурі було заборонено обіймати посади у структурах державної влади, демократизація відбувається успішніше і вищими темпами, ніж там, де перетворення започаткувала стара еліта й лишилася при владі партноменклатура. Внаслідок дії різних чинників у посткомуністичних країнах утворився великий розрив між запровадженням демократичних процедур та консолідацією демократії, а в деяких набув сили процес згортання демократії. Але на думку українського дослідника О.Романюка правильніше було б нинішній етап розвитку транзитології рефлексувати як кризову стадію, на якій панівна парадигма піддається випробуванню і перегляду.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕЛІТИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сьогодні дуже складно уявити існування демократичної держави без таких складових, як еліта та громадянське суспільство. Адже саме ці складові є одними з основних показників рівня демократії. Політична еліта є запорукою успішного керівництва та функціонування державних органів, а громадянське суспільство, в свою чергу, є показником рівня соціальної свідомості та активності. Тому розуміння та вивчення цих двох явищ є досить гострим та актуальним для сьогодення.

Громадянське суспільство – це комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різноманітні цінності, інтереси і потреби членів суспільства. Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади.

Слово "еліта" у перекладі з французького означає "краще", "добірне", "обране". У соціальному значенні слово "еліта" відноситься до кращої, найбільш цінної для суспільства групи, що стоїть над масами і покликана в силу володіння особливими якостями керувати ними.

Термін "політична еліта" можна визначити як меншість суспільства, що становить собою достатньою мірою самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї.

Існуюча політична еліта України сформувалася трьома шляхами:

- ✓ як наслідок добору та розстановки кадрів правлячої до 1991 року КПРС;

- ✓ як наслідок активного чи пасивного опору тоталітарно-колоніальному правлінню;

- ✓ як результат входження до політики нових груп та громадських діячів, безпосередньо не пов'язаних ні з комуністичним режимом, ні з опором йому.

Цікавою для розгляду є саме та політична еліта, яка була сформована останнім, тобто третім шляхом. Можна сказати, що це еліта, яка сформувалась в громадському просторі, або ж в громадянському суспільстві, що може стати запорукою відкритості цієї політичної еліти. За відкритої системи державне управління реалізується шляхом переговорів між державою та неурядовими структурами. Воно здатне більш ефективно задовольнити суспільні потреби, виробити соціально значимі рішення.

На противагу звичній практиці публічного управління, заснованого на ієрархії та неухильному виконанні наказів, головними параметрами нової системи стають згода та договір. Традиційне управління приділяло увагу праву та регламентам, сучасне, більш відкрите, – нормам, колективним рекомен-

даціям, моральним угодам. Традиційна влада здійснювалась урядом, бюрократією та парламентом, відкрита, все більше залучає в свою орбіту комісії, форуми, великі демократичні організації.

Підвищення ефективності роботи органів державної влади передбачає розв'язання таких політичних завдань як забезпечення прозорості системи політичного управління та її результативна взаємодія зі структурами громадянського суспільства.

В зв'язку з цим, розвиток політичної еліти та її діяльності повинен бути націлений на розширення участі громадян та їх організацій в процесі підготовки рішень, об'єктивне інформування суспільства про діяльність державних органів, дебюрократизацію відносин між державними службами та населенням. Необхідно досягати такого становища, коли громадяни можуть постійно, а не тільки у день виборів впливати на діяльність владних еліт. Може і повинен існувати широкий аспект інших можливостей для забезпечення того, щоб виборні та призначені державні посадовці несли відповідальність перед народом.

Н.Ю. Ротар, д-р політ. наук, доц., ЧНУЮФ, Чернівці
Nrotar@rambler.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТЕСТНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Динамічне розуміння політичної участі, яке враховує незаперечний зв'язок між інституційним дизайном політичної системи та формами політичної участі громадян у політичних процесах, базується на визначенні того, якою мірою інституційні зміни, викликані трансформацією політичної, економічної та соціальної систем, змінили способи, форми та характер участі громадян у політиці. З таких позицій політичну участь можна розуміти як індивідуальні чи групові дії членів соціально-політичної спільноти, що здійснюються з метою впливу/тиску на процес формулювання, ухвалення та виконання політичних рішень, здійснення державної політики та вибори політичних діячів на усіх рівнях влади [Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду : Монографія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 34]. Основними факторами, від яких залежить практика політичної участі, є особливості самого суб'єкта політичної участі, умов, в яких вона відбувається, та загальних параметрів політичної системи.

У зарубіжній політичній науці концептуальне бачення протестної політичної участі, сфокусоване на теоретичному осмисленні її структури та основних форм реалізації. Зокрема, Н. Най та С. Верба визначили чотири основні форми політичної участі: участь у виборах; участь у передвиборчій боротьбі; групова активність на рівні общин; окремі політичні контакти, між якими існує взаємозв'язок [Verba S., Nie N. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. – N. Y., 1972. – P. 59]. Згодом, американський дослідник Уелінгер запропонував нове бачення структури політичної участі, яка конкретизується у таких формах її реалізації як участь громадян у виборах; розв'яз-

зання специфічної проблеми; громадянська непокоря; насилля проти осіб та речей. Порівнюючи наведені типології політичної участі, відзначимо, що Уелінгер, на відміну від Н. Ная та С. Верби, розширив її діапазон за рахунок включення протестних форм політичної активності, хоча і не зауважив, що громадянська непокоря та насилля використовуються переважно у неконвенційних формах. Саме останній принцип – визначення конвенційного/неконвенційного характеру політичної участі поклав в основу структурування цього явища А. Марш. Основними чинниками використання неортодоксальних форм політичної участі та політичних злочинів для дослідника є рівень протестного потенціалу громадян, груп громадян та суспільства в цілому, який збільшується із зростанням відносної депривації; більшою мірою характеризує громадян, у яких відносна депривація зростала упродовж останніх п'яти років; може бути вищим у тих громадян, які очікують посилення відносної депривації у наступні п'ять років; буде зростати у тих громадян, які відчували відносну депривацію та очікують на її посилення упродовж наступних п'яти років; буде більш високим у тих, хто очікує на різке погіршення власного становища порівняно з попереднім часом [Marsh A., Kaase M. Political Action: A theoretical perspective // Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies / Ed. by S.H. Barnes, M. Kaase. – Beverly Hills: Sage Publications, 1979. – Ch. 2. – P. 42–45].

Отже, вихідним моментом використання неортодоксальних форм політичної участі А. Марш вважає відносну депривацію, яка спрямовує громадян на вираження протестних вимог проти урядової політики. Подібну позицію займає американський науковець У. Мілбрайт, який термінологічно ортодоксальну політичну участь визначає як конвенційну – легальну, що регулюється законом і може вимірюватися чотирма залежними змінними – участь у виборах, контакти з представниками влади, участь у місцевих політичних акціях, втягнення у політичні кампанії, а неортодоксальну – як неконвенційну – незаконну, що заперечується більшістю суспільства за певними мотивами та пов'язана з протестними формами політичної активності громадян [Milbrath L.W. Party Governments: How and who do people get involved in politics? – Chicago: Rand McNally, 1965. – P. 19].

Фактично, більшість західних науковців отождолюють протестну та неконвенційну політичну участь. У цьому контексті конструктивною специфікою насичене розуміння протестної політичної активності, запропоноване польським політологом Т.Жиро, який вважає, що потенціал політичного протесту громадян як оформлений акт протиставлення політичній владі реалізується у вигляді скоординованих колективних акцій проти політичних лідерів чи політичної системи. Ці акції можуть набувати двох форм – протесту, якщо виступи опозиції мають на меті змінити структуру правління, виступають за радикальну реорганізацію політичної системи чи вимагають визнати свою суб'єктність у політичному процесі; або тиску – в разі, якщо опозиційна група, що ініціювала протестні виступи, розуміється політичним керівництвом країни як легітимований член політичної системи [Жиро Т. Политология : Пер. с польск. – Харьков: Гуманитарный Центр, 2006. – С. 122]. Перспективність

використання такого розуміння суті політичного протесту дозволяє корелювати це поняття із завершеністю процесів інституціоналізації системної політичної опозиції та її якісними рисами, що в умовах процесів демократизації є вихідним у формуванні протестної моделі політичної участі.

Н.О. Рудницька, асп., НПУ ім. М.П. Драгоманова, Київ
natarud@ukr.net

ФЕНОМЕН БЮРОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Держава в демократичному просторі розглядається як консолідуюча форма суспільних цінностей та інтересів громадян. Вирішення покладених завдань відбувається через систему адміністративно-державного управління. Існує два фактора, які впливають на динамізм розвитку державного адміністрування, а саме, науково-технічний розвиток і політичний процес. Таким чином дослідження феномену бюрократії в українському суспільстві дозволило з'ясувати його специфіку і сутність. Українська бюрократія характеризується наявністю певних рис спадковості, притаманних радянській бюрократії як різновиду так званої "східної" бюрократичної моделі, і яка характеризується крайнім суб'єктивізмом на рівні суспільної свідомості.

Сучасна українська бюрократія характеризується особливостями: зрощенням з бізнесом та політикою, лобіюванням корпоративних інтересів великого бізнесу, представники якого у своїй більшості в сучасній Україні належать до політичного керівництва, або мають істотний вплив на політику в державі, це сприяло створенню корпоративного фундаменту української влади і посилення політичної ролі бюрократії. Проте, ця особливість успадкована від "західної" моделі бюрократії, оскільки провідні державні посади обіймають політичні чиновники, які володіють певними фінансовими ресурсами. Таким чином, в Україні почав формуватись корпоративний тип бюрократії, який характеризувався незалежністю бюрократії як від політичних лідерів, так і від інтересів громадян. Головною турботою такої бюрократії є забезпечення власних інтересів і розширення сфери впливу. Бюрократія стала реально впливати на формування політичних поглядів і порядків.

В цілому можна стверджувати, що в Україні має місце феномен партії бюрократії – досить впливової сили з певними політичними і економічними інтересами та ресурсами. Особливість партії бюрократії полягає в її соціального пристосування та здатності адаптуватись до нових політичних та соціально-економічних умов. Отже, провідним принципом української бюрократії партії є збереження влади та власності у будь-якому ідеологічному форматі і під будь-якими політичними гаслами. А, це в свою чергу призводить до сповільнення розвитку і становленню реальної демократії в державі.

Актуалізація процесу адаптації бюрократичної системи до нових європейських стандартів є надзвичайно складною, оскільки, сучасна українська бюрократія характеризується надзвичайною політизованістю, і проявами втомленості від постійної кооптації українських чиновників, які чинять супротив будь-яким суспільним змінам.

В сучасній Україні набули яскравого прояву, як владний корпус так і опозиція, які мають власні адміністративні ресурси на утримання політичної влади. Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що бюрократія в сучасному українському суспільстві є занадто заполітизованою, фактично презентуючи інтереси не держави і суспільства, а конкретних фінансово-політичних угруповань. Втім, це не є підставою для спростовування важливості ролі бюрократії. Проблема полягає не у дебюрократизації системи управління державою і суспільством, а у переорієнтації бюрократії у бік забезпечення суспільно значущих інтересів, незалежно від політичної кон'юнктури, підтримки соціальної стабільності, сталого розвитку і авторитету держави як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Оцінюючи феномен бюрократії в українському суспільстві необхідно здійснити відхід від негативізму, це повинно відбуватися перш за все на науково-теоретичному рівні, оскільки це сприяє розвиткові свідомості, мислення та надання більшої достовірності на шляху моделювання, проектування і реального, практичного вдосконалення бюрократичної організації в Україні.

О.В. Савінов, студ., КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬСТВА

Останнім часом у науковій думці формуються різноманітні підходи щодо дослідження політичних явищ та процесів. По-перше, кожна дисципліна вивчає об'єктивну реальність крізь призму власного категоріального апарату, бачення і наукових доробок. Зокрема, є певні особливості щодо дослідження політичних процесів політологією, соціологією політики, соціальною філософією, юридичними науками тощо. По-друге, формуються міждисциплінарні підходи до вивчення певних об'єктів, які конкретно застосовуються в межах тієї чи іншої дисципліни. *Системний підхід* і є тією методологічною основою, яка використовується у різних галузях наукового знання, в тому числі й у політологічних дослідженнях.

Основні положення системного підходу розроблені Л.Л. Богдановим та Л. фон Берталанфі. *Система* розглядається ними як певна кількість взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні інтегративні закономірності, властиві саме цій спільності. Будь-яка система характеризується стійкими зв'язками елементів, які досягаються внаслідок структурного упорядкування її частин. У ХХ ст. американський теоретик Д. Істон застосовував системний підхід до аналізу політики.

З позицій системного підходу політична сфера суспільства розглядається як різновид соціальної системи, яка має свої особливості у порівнянні з природничими або технічними системами. Вихідним елементом політичної системи є людина, її діяльність, яка є доцільною та свідомою, містить раціональний та ірраціональний компоненти. З цього випливає, що не можна переносити загальну теорію систем на дослідження політичних процесів без використання наукових положень гуманітарної парадигми.

Можна визначити основні, з нашої точки зору, *особливості* використання системного підходу при дослідженні політичної сфери суспільства.

Системний підхід надає можливість абстрактного упорядкування політичного життя в цілісну структуру, встановлення взаємозв'язків між структурними елементами політичної сфери суспільства, що є основою винайдення закономірностей функціонування та розвитку політичного життя і, відповідно, побудови системи теоретичних знань політичної науки. Це випливає з самого поняття системи як певного матеріального або ідеального об'єкту, що розглядається як складне цілісне утворення.

Завдяки системному підходу здійснюється теоретичний аналіз взаємозв'язків політичної сфери із зовнішнім середовищем на основі її розгляду як відкритої системи. На цьому постулаті ґрунтується теорія політичної системи Д. Істона, який досліджував її взаємодії з зовнішнім оточенням через категорії "входу" (вимоги і підтримка) та "виходу" (рішення і дії влади). При цьому важливим для демократичної політичної системи є отримання інформації щодо результатів реалізації політичних рішень. "Наявність зворотного зв'язку разом зі здатністю політичної системи здійснювати конструктивні дії створює передумови для адаптації системи або подолання можливого стресу" [Істон Д. Категорії системного аналізу політики // Антологія мирової політичної думки : в 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т. 2. – С. 641].

Системний підхід є основою обґрунтування суспільно значущих функцій політики через виявлення емерджентних властивостей політичної системи. Тобто якщо розглядати політичне життя як систему – можна виокремити такі її властивості й функції, які не притаманні окремим елементам політичної сфери. Зокрема, Т. Парсонс виокремлював такі функції соціальних систем, які забезпечують суспільний порядок, стан динамічної рівноваги: інтеграція, відтворення зразків, адаптація і цілеспосягнення. При цьому остання є провідною саме в політичній системі [Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. под ред. М.С. Ковалевой. – М.: Аспект Пресс, 1998. – С. 24].

Велике значення системний підхід має при компаративних політологічних дослідженнях. Зокрема, вважається методологічною помилкою порівняння елементів систем безвідносно до структури самих систем. Якщо приймається положення, що елементи мають свій сенс лише по відношенню до структури (що є одним з основних принципів системного підходу), то не можна порівнювати їх незалежно від структур. Тобто некоректним є порівняння окремих елементів політичної системи безвідносно до її типу.

Системний підхід має прикладне значення – надає можливість науково обґрунтованого регулювання політичних відносин на основі виявлення взаємозалежності між різними структурними компонентами політичної системи та цілісного уявлення про політичний процес. Це положення необхідно враховувати при забезпеченні стабільності функціонування політичної сфери – не можна змінювати жоден з компонентів системи без адекватного прогнозування впливу даних дій на інші компоненти.

Таким чином, основними особливостями застосування системного підходу в дослідженні політичної сфери суспільства є упорядкування політичного життя у цілісну структуру, аналіз взаємозв'язків політичної системи із зовнішнім оточенням, обґрунтування її функцій та надання методологічної основи для компаративних та прикладних політологічних досліджень.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі суспільного розвитку Україна стоїть на шляху демократизації та трансформації суспільства. Поряд з цим відбувається "небувале досі зближення матеріального і духовного рушіїв людського буття". Необхідною передумовою розвитку особистості в державі є побудова громадянського суспільства. Із здобуттям Україною незалежності, актуальності набуло питання зміни суспільних цінностей, формування нової людської свідомості. Найважливішим є саме трансформація людської свідомості на засадах. В демократичному суспільстві важливою є орієнтація на особистість, а свідомість кожного індивіда формує суспільну свідомість, що є передумовою становлення та розвитку в державі громадянського суспільства.

Основними шляхами розвитку громадянського суспільства в Україні є: залучення широких верств населення до процесу управління державою, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей громадян в управлінні державними і суспільними справами, розвиток різних форм громадянського самоврядування і самодіяльності, максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і закону, виховання патріотизму – національного і державного – на основі поваги до національної історико-культурної спадщини, зміцнення свободи інформації, піднесення рівня суспільної свідомості.

Одним з головних показників рівня розвитку громадянського суспільства в Україні є місцеве самоврядування. Органи самоорганізації населення можуть створюватися за ініціативою органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, опозиційних груп впливу, членів територіальної громади. Прикладів саме такої організації "знизу" в Україні не багато. Причиною цього є низький рівень правової освіти членів територіальної громади, зневіра в ефективність даної форми демократії, слабкість традицій самоорганізації.

З огляду на вище зазначене громадянська освіта виступає нагальною необхідністю для українського суспільства, оскільки покликана розвивати громадянське суспільство, а саме формувати повноцінного громадянина держави.

Громадянська освіта, в практичному розумінні це безперервний освітньо-виховний процес: сукупність виховних програм, навчальних курсів, тренінгів, розвиваючих студій взаємопов'язаних між собою єдиною метою – сформувати індивіда, особистість, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між власними правами, свободами та громадянською відповідальністю, індивіда готового до компетентної участі у житті суспільства. Особи для якої демократія є природнім середовищем життєдіяльності.

Громадянська освіта, як складна система поєднує:

- ✓ громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування громадянина в політичному, правовому, економічному, соціальному та "культурному полі" демократичної держави;

- ✓ громадянські уміння та досвід участі у соціально-політичному житті суспільства та практичного застосування знань;
- ✓ громадянські чесноти – норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Головними завданнями громадянської освіти виступають:

- ✓ формування мотивації та основних вмінь, необхідних для відповідалної участі у суспільно-політичних процесах;
- ✓ сприяння становленню активної громадянської позиції громадян щодо реалізації ідей, ідеалів та цінностей демократії в Україні.

Громадянська освіта в Україні має бути спрямована на виховання культури громадянськості. Вона є важливим чинником оптимізації суспільних рішень, гарантом незворотності демократичних перетворень в українському суспільстві. Формування сильного громадянства є не тільки показником успіху розвитку суспільства, але й суттєвим фактором конкурентно спроможності України у світових системних відносинах в яких все більше значення матиме політична культура у XXI столітті.

О.І. Ситник, доц., ЛДТУ, Луцьк
sutnuk@mail.ru

ПОЛІТИЧНА І НЕПОЛІТИЧНА ВЛАДА

Влада є доволі складним феноменом і постійним об'єктом дослідження філософії і політичної науки. Вона належить до так званих "вічних" проблем і завжди буде притягувати увагу соціальних і гуманітарних наук. Особлива зацікавленість до проблеми влади виникає в переломні епохи соціального розвитку, коли реальною стає загроза дестабілізації механізму соціального управління і багато чого залежить від функціонування політичної системи і розподілу влади в суспільстві. Саме такий момент переживає сьогодні Україна. Розпад досучасних владних структур і формування нових відносин влади / підпорядкування, розробка антикризових заходів і програм модернізації суспільства актуалізують пошук теоретичних основ адекватної політичної стратегії. Роль базового елемента в даних програмах і основного регулятиву емпіричних досліджень владних відношень у суспільстві відіграє поняття влади. В значній мірі від розуміння даного поняття залежить якість інформації, характер практичних рекомендацій, теоретична картина соціальної реальності.

Акцитування уваги на понятті політичної влади пов'язано з наступним. По-перше, більшість теоретичних і емпіричних досліджень влади присвячено владним відношенням у політичній сфері. По-друге, як і поняття влади, поняття політичної влади стало одним із найбільш важливих понять у соціально-філософській літературі. По-третє, зміст поняття "політична влада" і відношення між "владою" і "політичною владою" залишаються в числі дискусійних проблем, від рішення яких багато в чому залежить розуміння суті багатьох суспільних явищ.

Всі концепції політичної влади можна умовно розділити на дві групи. Одні дослідники розглядають владу як політичний феномен. Інші виділяють полі-

тичну владу в якості субкатегорії влади; влада не обмежується сферою політики і не всі види владних відносин є політичними.

В межах першої групи, в свою чергу, розрізняють два види обґрунтувань і пояснення політичної влади. Значна частина дослідників вважають політичну науку наукою про владу, "влада" (політична влада) є головним об'єктом її вивчення. Всі владні відносини, де б вони не виникали, стають свідченням наявності політичної ситуації. Такий погляд на політичну науку веде до отождолення влади з політичною владою. Поняття політичної влади чітко не визначено, оскільки влада у будь-якому випадку є феноменом політичним. Прибічником даного підходу є Х. Лассуелл, Е. Кеппен.

Друга інтерпретація поняття політичної влади була запропонована Т. Парсонсом і Г. Арендт. Вони вводять поняття в загальну схему аналізу великих соціальних систем, виключаючи між особисті відносини з сфери влади. Влада розглядається ними як властивість великих колективів людей, і вона направлена на реалізацію загальних цілей. Тим самим влада, по визначенню, є феноменом політичним.

Чи є "влада" і "політична влада" синонімічними? Чи доцільно обмежувати владу сферою політики? Мабуть ні. По-перше, це суперечить традиційному (повсякденному) розумінню влади. По-друге, саме поняття "політична влада" передбачає, що влада може існувати й в інших сферах. По-третє, самі поняття "економічна влада", "сімейна влада" тощо є загальноприйнятими в науковій літературі і "викинути" їх неможливо. І якщо "владу" розглядати як чисто політичне явище, то вона в такому випадку означає форму політичної влади.

Популярним є розуміння політичної влади як влади над свідомістю і поведінкою людей. Дане визначення може застосовуватися до будь-яких організацій і груп із стабільними відносинами субординації і управління. В іншій інтерпретації влада отождолюється з політичним правом. Серед сучасних дослідників влади даний "підхід" розділяється П. Моррісом.

Отже, "влада" і "політична влада" не є синонімами. Політична влада є різновидом влади, вона охоплює всі види владних відносин у сфері політики. Тому поняття політики відіграє головну роль у визначенні політичної влади.

Політика без сумніву пов'язана з функціонуванням держави і здійсненням державного управління. Це не означає, що політика обмежується сферою прийняття політичних рішень у державних структурах, які базуються на легальному авторитеті. Багато подій політичного життя проходять поза сферою діяльності держави і уряду. При цьому вони не обов'язково пов'язані з легітимними діями і мають легальний статус. Політика включає в себе всі соціальні відносини і події, які створюють істотний вплив на життя соціальної спільноти.

Такий підхід до розуміння політики є досить широким, оскільки враховує відношення і дії, які мають місце поза безпосередньою сферою держави і легального механізму прийняття рішень. На відміну від визначень політики через владу, він виключає із сфери політичного ті форми влади, які здійснюються у відношенні локальних проблем, які не торкаються інтересів великих груп людей і які не впливають на життя соціальної спільноти як цілого.

ЛЕГАЛЬНІСТЬ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ ПОЗАЧЕРГОВИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

Оцінку реалізації програм партій, які при владі, тобто легітимності політичної влади, виставляти повинні виборці на легальних чергових виборах.

"Об'єднана опозиція" закликаючи до позачергових парламентських виборів 2007 року в Україні, апелювала до практики дострокових парламентських виборів в Європі, при цьому, чомусь, забуваючи пояснити всі тонкощі цього процесу: хоча формально парламент розпускає глава держави, в переважній більшості ініціює ці вибори уряд, коли не знаходить підтримки своїх рішень з боку коаліції партій парламентської більшості, подаючи у відставку, що, зазвичай, тягне за собою розпуск парламенту. У Великобританії, наприклад, вже стали правилом достроковий розпуск монархом Палати Громад і проведення позачергових парламентських виборів. Правляча консервативна чи лейбористська партія підбирає такий момент, зазвичай в останній рік свого правління, коли настрої виборців на її користь, і розпускає парламент, щоб знову перемогти на виборах. У республіках змішаного типу президент може розпустити парламент тільки за настання певних підстав.

Конституції відповідних держав звичайно чітко визначають перелік випадків та умов, за яких можливий розпуск парламенту. У країнах з парламентарними формами правління розпуск парламенту найчастіше відбувається у разі висловлення парламентом вотуму недовіри або відмови в довірі уряду і ініціюється урядом. Розпуск парламенту можливий також за умови, коли парламент протягом встановленого строку: не може сформувати уряд (Болгарія, Польща); не може обрати президента країни (Греція); не прийняв державний бюджет (Естонія, Польща); не затвердив програму діяльності уряду (Литва); не може приймати рішення (Чехія); неодноразово відмовляв у довірі уряду (Росія, Угорщина); а також якщо парламент: не висловив вотуму довіри сформованому ним же новому уряду; неодноразово відхиляв кандидатуру прем'єр-міністра, запропоновану президентом (двічі у Білорусі, тричі в Росії). В усіх цих випадках глава держави діє з власної ініціативи – він може розпускати парламент, але не зобов'язаний це робити.

Стаття 90 Конституції України передбачає, що "Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції; (Пункт 1 частини другої статті 90 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році згідно із Законом N 2222-IV (2222-15) від 08.12.2004)
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися" [Конституція України. – www.rada.gov.ua/const/const1.htm].

Звідси, в Україні юридичні підстави для позачергових парламентських виборів були відсутні. Але цей прецедент – гіпотетично заклав шлях в перманентні вибори.

Прийняте Президентом рішення про розпуск ВР є питанням в контексті політичної доцільності. Воно перебуває, як це не парадоксально, не в площині законодавства, тобто легальності, а скоріше в площині своєрідної "вольової легітимності", що може й відрізнятись від легальності та обумовлюватися не так логікою писаного права, як прагненням створити майданчик легітимності, яка виправдовує дії та є накопичувачем підтримки. Загалом поняття легітимності (від латинського слова *legitimus* – узгоджений із законами) було введено в соціологічний обіг ще в ХІХ столітті М. Вебером. Проте потрібно розрізняти поняття легітимності і легальності. Якщо остання означає виключно законність, то легітимність є більш широким поняттям, яке розповсюджується й поза межі простого узаконення влади чи то процедур. Принцип легітимності передбачає собою підживлення дій влади загальнонародною підтримкою, сприйняттям її та її рішень загалом. легітимність влади ґрунтується на тяжінні до традиції, права, церкви чи то виборів, як це нині відбувається в демократичних суспільствах. Проте в Україні сьогодні можна спостерігати кризу легітимності влади в суспільстві, адже її легітимність залежить від згоди тих, ким управляють, а держава є легітимною тою мірою, якою громадяни її такою визнають. Відтак поточна ситуація є загрозливою для країни, зокрема й щодо регіональної єдності, адже сприймаються чи то підтримуються не так інституції, як персоналії, і країна знову може почати жити за логікою, обумовленою поділом на Схід і Захід.

Л.В. Спицька, студ., КНУТШ, Київ
vzhik00@yandex.ru

КАПІТАЛІЗМ ЯК ЗАГРОЗА СУЧАСНОМУ ЕКОЛОГІЗМУ

Заради благ вільного ринку та конкуренції, саме на цих засадах базується капіталізм, людство понесло величезні втрати у глобальних масштабах. Економічна система, ретельно прораховує те, що являє найбільшу цінність для споживачів та виробників, але в цих підрахунках не має місця для того, що набагато важче виробити, а саме – вода та чисте повітря, краса гір, лісів з найрізноманітнішою флорою та фауною. Саме недалекоглядність економіки і є могутня сила, що стоїть за ірраціональними рішеннями, які стосуються екологічної ситуації у нашій країні [Мюррей Букчин. Реконструкція общества на пути к зеленому будущему. – Барлінгтон, Вермонт, 1994].

Візьмемо для прикладу основний параметр, який використовується для визначення рівня економічного розвитку, – валовий внутрішній продукт (ВВП). При визначенні його величини не враховується виснаження природних ресурсів по мірі їх використання.

Отже, суспільство стійкого зростання – це суспільство, яке "задовольняє сьогоднішні потреби, не ставлячи під загрозу можливості для задоволення потреб майбутніх поколінь".

У дискусіях, що постають на світовій арені тематика погіршення стану навколишнього середовища набуває у внутрішній та зовнішній політиці все більшої ваги.

Такий стан справ підживлює створення нових політичних угруповань, так у 1979 році створено всесвітньо відому екологічну партію Німеччини "Зелені". Це призвело до цілої хвилі екологічних ідей у політиці європейських країн. Ця хвиля характеризується новою екологічною орієнтацією, зосередженням уваги на таких проблемах, як ядерна енергетика, промислові забруднення, відрізняючись від охоронної орієнтації поглибленою політичною стурбованістю та ідеологією.

Попередній політичний порядок, який призвів до виснаження природних ресурсів і поставив людство перед загрозою зникнення всього живого на Землі, визначився як політика екологічного самогубства. Крім того, висловлювалися побоювання, що екологічна криза може становити серйозну загрозу демократії, оскільки виснаження природних ресурсів потенційно створюватиме передумови для переходу до тоталітарних режимів.

Визначальною рисою сучасного екологізму є обстоювання нової суспільної моделі, що дістала назву нової екологічної парадигми. Вона ґрунтується на пост матеріальних цінностях і передбачає співіснування колективізму з толерантністю щодо індивідуального вибору, на відміну від соціальної парадигми, що домінувала в суспільстві впродовж попередніх років і основу якої становили суто матеріальні цінності.

Деякі автори намагаються довести, що екологія із знань, які були в опозиції до суспільства, перетворилась на знання, що домінують над суспільством, визначаючи його політичні, економічні, культурні, ціннісні орієнтири.

Яким чином істота, яка дала собі біологічне видове ім'я *Homo sapiens*, опинилась втягнуеною у колективний рух до загибелі? Перш за все, напрошується саме така відповідь: людина, яка одночасно є як суб'єктом, так і об'єктом екологічної кризи, очевидно, відмовилась від ідеалів мудрості. Саме на цьому наголошує глибинна екологія.

На відміну від так званої "поверхневої екології", яка базується на західному раціоналізмі й убачає необхідність розв'язання екологічних проблем індустріального суспільства тією мірою, якою це необхідно для збереження здоров'я та добробуту людини, шляхом зменшення рівня забруднення й раціонального використання природних ресурсів, глибинна екологія розглядає всі форми життя як рівнозначні і рівноцінні.

Глибинна екологія виступає з позиції біоцентризму, або екоцентризму, й апелює до людської мудрості.

Відповідно, глибинна екологія заперечує централізовану бюрократичну владу й технократичне суспільство на користь простоти "природного життя".

Екологічний рух еволюціонував у кількох напрямках. Насамперед це еволюція від турботи за збереження природи до стурбованості так звану "третьою генерацією" екологічних проблем. По-друге, екологізм здійснив концептуальний перехід від філософії раціонального використання природних ресурсів до усвідомлення необхідності зменшення загальних обсягів забруднення та мінімізації відходів. По-третє, відбулася трансформація

природо-охоронного руху як руху наукової та політичної еліти у широкий демократичний рух.

Зазначимо, що проблеми екології замість бути простим додатком до політичних програм перетворилися на самостійну сферу політичної діяльності. [Гардашук Т.В. Екологічна політика та екологічний рух: сучасний контекст. – К., 2000. – С. 75].

Зрештою, еволюція екологізму – це шлях від екологічної науки до новітньої екологічної етики, яка визнає, що без природи не може бути й самого життя.

Ю.В. Стойлов, студ., КНУТШ, Київ
danteam.pavlo@gmail.com

ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНОМУ ТЕРОРИЗМУ

На сучасному етапі розвитку суспільства тероризм розглядається в якості одного із вкрай небезпечних суспільно-політичних явищ. Тому важливим є з'ясування можливостей та умов попередження терористичних проявів. На даний час у цьому напрямку успішно вирішуються окремі проблеми завдяки поєднанню зусиль різних країн. Однак, досі не вироблено єдино прийнятого визначення поняття "тероризм". Дійти однозначної думки щодо визначення заважає неспівпадіння політичних, геополітичних, економічних тощо інтересів країн-учасниць цього процесу. Зрозуміло, що досягнення згоди по даному питанню автоматично не вирішить всі наявні міжнародні проблеми, пов'язані із таким злочином як тероризм. Проте беззаперечно те, що подібну роботу необхідно продовжувати.

Одним із важливих чинників у підвищенні ефективності боротьби з тероризмом є забезпечення комплексного підходу до викорінення причин, що зумовлюють появу цього явища. Експерти пропонують методи протидії тероризму розмежовувати за функціональними ознаками: превентивні (попередження), регулятивні (врегулювання політичними та правовими методами) та репресивні. "Така класифікація в цілому відображає різні складові тероризму: кримінально-правова орієнтована на боротьбу із тероризмом як зі злочином; функціонально-репресивна спрямована на його військову складову; політична – на тероризм як суспільно-політичне явище [Устинов В.В. Обвиняється терроризм. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – С. 10–11]. Однак, у одних випадках застосування певних методів може бути ефективним, а в інших – малоефективним. Існують різноманітні точки зору щодо шляхів вирішення згаданої проблеми, однак основний наголос робиться на необхідності ненав'язливого врегулювання суспільно-політичних конфліктів через компроміс наявних конкуруючих позицій як спосіб недопущення виходу конфліктних ситуацій на терористичний рівень. Така позиція у боротьбі з тероризмом отримала назву "мирних ініціатив". Яскравим прикладом може бути те, що за наявності двох основних стратегій боротьби із тероризмом (із переважанням політичних заходів або силових методів), перший притаманий європейській, а другий – американській політиці у цій сфері. Пояснення може бути наступним: "після важких за своїми соціальними, економічними та політичними на-

слідками світових війн у європейських демократіях ствердилося тяжіння до компромісу як основного способу вирішення конфліктів та попередження його переростання у військові дії" [Федоров Ю. Глобальная паутина террора // Международная жизнь. – 2003. – № 3. – С. 56]. Це ще раз підтвердилося під час підготовки та проведення контртерористичної операції в Іраку. Проте, вважається, що будь-який переговорний процес із терористами є своєрідним "заохоченням" тероризму. Поступки можуть призвести до висунання нових вимог. Крім того, така позиція створює небезпечні приклади для наслідування терористичної тактики і стратегії. Наприклад – головне правило ізраїльських спецслужб – ніколи не йти на поступки терористам. Терорист фактично знаходиться "поза системою". Висунання ним вимог засвідчує намір вступити до діалогу, та розпочати "гру за правилами" (оскільки тероризм не є беззмістовним насиллям, терористи переслідують певну мету, яка досягається за допомогою терористичних методів боротьби). Звідси – в якості необхідної умови – проведення переговорів із вищими посадовими особами держави (так звана "примусова дипломатія").

З іншого боку, заради збереження життя заручників, офіційна влада може піти на певні (тактичні) поступки (як це, наприклад, було у 1995 році під час захоплення лікарні у Будьоновську, коли тодішній прем'єр-міністр Росії вступив у переговори із лідером бойовиків Ш. Басаєвим), що, однак, також має свої негативні наслідки. В Законі України "Про боротьбу з тероризмом" зафіксовано, що у ході проведення антитерористичної операції з метою збереження життя та здоров'я людей, матеріальних цінностей, схилення терористів до відмови від протиправних дій, справляння на них стимулювального впливу, з'ясування можливості припинення терористичного акту допускається ведення переговорів з терористами.

Підтримуємо ту думку, що в жодному разі, протидія не повинна збільшувати вже існуюче "зло", не посилюючи конфліктної основи протистояння, що веде до його ескалації" [Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы.– К.: Национальная библиотека им. В.И. Вернадского; Изд-во "ЮНОНА-М", 2002. – С. 114]. Спрощено така позиція щодо до проблеми визначення можливої відповіді на руйнівну дію тероризму може виглядати наступним чином: "боротися із тероризмом, не провокуючи появу нових терористів".

Р.П. Стужук, студ., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Політична культура – реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій, стилю поведінки соціального суб'єкта в історично визначеній системі політичних відносин і політичної діяльності.

При аналізі сучасної політичної ситуації в Україні спостерігається різкий дисбаланс між суспільним та індивідуальним рівнем свідомості. Політична верхівка суспільства і саме суспільство живуть окремим життям і функціону-

ють за своєю власною логікою, не зрозумілою одне одному. Політична діяльність дуже часто не грає значної ролі у житті людей, які в свою чергу вважають політику чимось далеким, як позаземний світ. У буденній свідомості відсутнє розуміння того, що життя держави може залежати від кожного окремого громадянина.

Виховання політичної культури, яке має спиратися на формування політичної та громадянської свідомості та самосвідомості, може стати дієвим засобом оздоровлення суспільства, утвердження дійсно дієвих демократичних суспільних механізмів, без функціонування яких неможлива по справжньому демократична політика. Для цього необхідно, щоб кожен член суспільства відчув себе громадянином і суб'єктом політики.

Політична культура є схильністю й готовністю людей до боротьби за здійснення їхніх індивідуальних інтересів за умов колегіально створених механізмів їх збереження. Політична свідомість є осмисленням можливості і необхідності змагань з іншими верствами й політичними силами за корпоративне домінування, за вплив на владу чи за її завоювання.

Формування політичної культури в суспільстві значною мірою відбувається під впливом чинників, що належать до загальнокультурного процесу в цілому. Велику роль тут покликані відігравати освітні заклади, установи культури, засоби масової інформації, громадські організації. Але перш за все слід наголосити на громадському просвітництві і виховному впливі держави, що є одним із потужних засобів формування політичної культури в суспільстві.

Основним напрямками впливу органів державної влади на процес формування демократичної культури українського суспільства можна вважати:

- ✓ наповнення реальним змістом правових засад громадського статусу індивідів, створення таких механізмів, які б давали можливість громадянам відчувати себе повноправними учасниками політичного процесу;

- ✓ створення умов для самоорганізації та вияву самодіяльності населення, пам'ятаючи про те, що елементи політичної культури активніше формуються і засвоюються в процесі практичної діяльності;

- ✓ поширення через освітню систему, засоби масової інформації соціально-політичних знань, знань про історію, традиції та демократичні цінності українського суспільства;

- ✓ формування й підтримка національної науково-технічної та гуманістичної культури еліти, яка в кожному суспільстві не лише формує майбутню політичну еліту, але нерідко й сама виступає активним учасником політичного процесу і переважно є носієм демократичної політичної культури.

Історико-ідеологічна спадщина України зумовлює перевагу негативних елементів у набутій політичній культурі. Це відсутність сталих демократичних традицій громадського життя, низький рівень політичної освіти як основної маси населення, так і тих, хто лише за фактом обрання депутатом отримує звання "політик".

При цьому головною загрозою перспективи соціально-політичних перетворень є злиденне становище більшості верств населення. Для творення політичної культури української нації важливу роль відіграють переваги геополітичного положення України, які зберігаються за будь-яких економічних умов.

Особливо важливим завданням є формування національно-політичної еліти, якій довіряло б населення і яка змогла б подати для всіх інших груп зразки соціальної поведінки.

Важливим складником освіти має бути поновлення авторитету моральних, релігійних, правових та політичних цінностей як чинників внутрішнього самоконтролю, які зменшують потребу у зовнішньому примусі. Прогрес українського суспільства, розвиток його політичної культури залежить від рівня громадськості та патріотичності, спільної відповідальності

Д.В. Топоровський, ІЖ КНУТШ, Київ

ДЕЯКІ ПІДСУМКИ ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Узагальнюючи стан опрацювання зазначеної нами проблеми можна зробити ряд попередніх підсумків.

1. Сучасні екологічні проблеми являють собою результат історичного, індустріального розвитку суспільств, домінування ліберальних цінностей, зорієнтованих на економічне зростання. У даний час не можна оцінювати сформовану екологічну кризу з погляду винятково природничих і технічних наук. Ускладнення фактури сучасного світу закріплює в науці аналітичну традицію розглядати проблеми людини, суспільства і природи в комплексі, у взаємозв'язку і взаємозалежності, не відділяючи екологічні аспекти від політичних, соціальних, економічних та культурних сфер життєдіяльності.

2. Глобальна екологічна криза викликає масштабні зміни в системі взаємин між суспільством і навколишнім природним середовищем, що не піддаються одномірній теоретичній інтерпретації і постійно створюють попит на нові теорії, що дозволяють по-новому осмислити значення екологічних проблем для суспільного розвитку. Політична наука є однією з тих дисциплін, що надають нові методологічні можливості для наукового аналізу екологічних проблем, дає підстави по-новому розглянути актуальні проблеми політичного розвитку, з огляду на життєво важливий екологічний фактор.

3. Актуальною задачею української політичної науки виступає не тільки аналіз екологічної політики як системи державного управління в сфері природокористування, але і формування політичної моделі екологічних перетворень, для чого необхідне вивчення політичного контексту розвитку українського суспільства, яке ідентифікується як перехідне, що трансформується, модернізується, а також "суспільство загального ризику". Ефективність екологічної політики багато в чому визначається цими складними умовами розвитку держави. У сучасному українському суспільстві відношення до екологічних проблем не може бути правильно пояснене без розуміння політичного звучання цих проблем і без зіставлення їх з політичними орієнтаціями людей.

4. Велику роль у процесі розробки політичної моделі екологічних перетворень відіграє політична культура суспільства. Політична культура, виступаючи частиною загальної культури суспільства, основою домінуючої соціальної парадигми, закріплює відповідний тип взаємин між суспільством і на-

вколишнім середовищем, веде до складання відповідного відношення до екологічних проблем держави, а, отже, містить свій екологічний аспект. У свою чергу, природний фактор, що включає територіальні, географічні, кліматичні, ресурсні й інші особливості, здійснює вплив на формування ядра політичної культури суспільства – його менталітету..

5. Проведений структурний аналіз найбільш популярних і часто уживаних визначень цієї наукової категорії дозволив нам операціоналізувати екологічну складову політичної культури і виділити *три рівні* її дослідження. Це рівень *політичної свідомості*, де основною задачею є виявлення ментальних, ціннісних і раціональних основ відносин суспільства до проблем екології в політичному вимірі, а також політичних пріоритетів у вирішенні екологічних проблем. Другий рівень – це *аналіз політичної поведінки* з метою виявлення ступеня включеності тих чи інших суспільних верств населення в екологічні процеси, визначення суб'єктів екологічної політики, найбільш стійких зразків політичної активності у відношенні екологічних ризиків, орієнтації на екологічні мотиви політичного вибору, електоральний вимір цього процесу. І третій рівень – це *рівень політичних інститутів*, де ми передбачаємо виявити нормативно-ціннісний простір реалізації політичних рішень у сфері екології, функціонування державних структур екологічної спрямованості.

П.П. Туремський, студ., КНУТШ, Київ
danteam.pavlo@gmail.com

КОРУПЦІЯ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ СУСПІЛЬСТВА

Низький рівень оплати праці державних службовців, ситуація залежності певних управлінських дій – дозвільних, контрольно-наглядових, інформаційних, консультаційних, повідомних – від окремої посадової особи та переважання в адміністративних процедурах управління не системно-управлінських, а персональних і одноособових методів прийняття рішень, недостатня прозорість, відкритість, правова й громадська підзвітність, підконтрольність діяльності органів влади та конкретних посадових осіб – всі ці фактори в комплексному прояві та взаємодії створили системні умови для збереження й поширення корупції у відносинах громадян з органами влади. Систему корупції й хабарництва можна розглядати як механізм неформального перерозподілу суспільних благ – можливостей і результатів господарської діяльності, що завдає значної шкоди формуванню інститутів держави, утвердженню їх ролі в процесі соціально-економічного розвитку суспільства, становленню громадянського суспільства. Адже цей механізм неформального перерозподілу благ діє не за принципом соціальної справедливості й рівності всіх громадян перед законом, а на основі силового відбирання благ від одних суб'єктів та передачі їх іншим з метою отримання відповідної адміністративної ренти. Отже, в корупції принцип соціальної несправедливості виведено в головний метод неформального управління суспільними відносинами, що породжує цілу сферу тіньового управління, яка перешкоджає інститутам держави ефективно впливати засобами регулювання на соціально-

економічні явища й процеси в суспільстві, роблячи їх некерованими, стихійними й не підпорядкованими закону.

Корупція за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем: провокує правовий нігілізм і знижує ефективність регулюючого впливу на поведінку суб'єктів відносин регуляторних актів; породжує некеровану й латентну монополізацію ринку й підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції; призводить до перекосів у оптимальному поєднанні методів адміністративного регулювання й ринкового саморегулювання на всіх рівнях влади та управління. Корупція дає змогу учасникам корупційних відносин лише ситуативно обходити серйозні проблеми, досягаючи тимчасової стабільності, але не розв'язувати їх; вона, навпаки, стимулює економічну зацікавленість органів влади у збереженні адміністративних і регуляторних бар'єрів, породжує інституційно-структурну нестабільність системи господарювання, закритість широкого доступу суб'єктів відносин до суспільних благ – правових умов, можливостей, ресурсів – та неефективне використання людського, ресурсного й інтелектуального капіталу.

Важливим соціально-економічним й соціально-психологічним підґрунтям збереження і розширення корупції є низький рівень самоорганізації громадян, відсутність скоординованих і організованих на правових засадах процедур лобіювання громадських інтересів в органах влади. Це стимулює розв'язання проблеми кризи можливостей і єдиних правил гри не на найвищому, системно-правовому рівні, а в приватній сфері міжособистих відносин між громадянином, який не може вчасно і в повному обсязі отримати певну адміністративну послугу, та державним службовцем, який таку послугу не хоче або не може дати.

Характерною особливістю поширення корупції в Україні є безпосередня участь вищих посадових осіб за допомогою своїх представників у формуванні монополій за допомогою адміністративних чинників; лобіювання на вищому державному рівні інтересів великого капіталу; тотальний корупційний тиск на підприємців малого й середнього бізнесу. Деякі з цих проблем зрощення влади й бізнесу та перешкод, які створює ця тенденція для розвитку ринкової економіки, або є безпосередніми виявами корупції й організованої злочинності, або їхніми системними причинами. Закономірно, що без розв'язання цього складного політекономічного комплексу проблем боротьба з корупцією, яку активність не проявляли б правоохоронні органи, виявлятиметься неефективною, непослідовною й половинчатою.

Першим кроком в напрямі подолання корупції має стати запровадження суворої персональної відповідальності конкретних посадових осіб за недотримання засад державної регуляторної політики у сфері господарювання. Корупція – не просто сфера неформальних стосунків, що перебуває поза законом. Корупція – це насамперед криза правової свідомості й поведінки, яка поширюється й на всі суспільні сфери – політичну, соціальну, культурну. Тому, в найбільш широкому розумінні, лише локалізація й поступове витіснення корупції з усіх сфер життєдіяльності суспільства та повернення суспільних відносин у ефективні рамки закону дасть змогу докорінного розв'язати проблему корупції.

ГРАМАДЗЯНСКАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ ЯК САСТАЎНАЯ ЧАСТКА ТЭОРЫІ ПАЛІТЫКІ

Паняцце "грамадзянская супольнасць" упершыню было падрабязна разгледжана Гегелем і ўяўляла сабою аб'яднанне мноства індывідаў, якія ўступалі ва ўзаемадзеянне паміж сабою для дасягнення агульнага інтарэсу. [Гегель Г.В.Ф. *Філасофія права* : Пер. с нем. / Ред. и сост. Д. А. Керимов и В.С. Нерсисянц; – М.: Мысль, 1990. – С. 230].

Сучаснае азначэнне тэрміна "грамадзянская супольнасць" можна зрабіць у дачыненні да дзяржаўнай улады, у гэтым выпадку трэба казаць пра абмежаванні кампетэнцый дзяржавы, якая сваімі ўстановамі, забаронамі і дзеяннямі не ўваходзіць у прастору, якую грамадзяне могуць запоўніць самі. Азначэнне дадзенага паняцця можна аднесці й да грамадства, тады трэба падкрэсліць перад усім агульную свядомасць жыхароў пэўнай тэрыторыі, аб'ядноўваючыя іх сувязі, а таксама грамадскую актыўнасць грамадзян, якія, усведамляючы свае абавязкі й правы, гаспадарачы на сваёй прасторы.

Неабходнай умовай стварэння і існавання грамадзянскай супольнасці з'яўляецца прытрымліванне вызначаных прынцыпаў. Пэралічоны найважнейшыя з іх:

1. Палітычны прынцып – існаванне дэмакратычнай дзяржавы.
2. Прынцып палітычнай свядомасці – палітычная культура.
3. Эканамічны прынцып – свабоднарынкавая эканоміка.

Дэмакратыю або мадэль грамадзянскай супольнасці навязваць нельга. Іх узнікненне павінна выцякаць з унутранага жадання грамадзян. Такім чынам, падчас будоўлі грамадзянскай супольнасці неабходна ўлічваць наступныя ўмовы:

1. Навучанне – перадача народу ведаў адносна прынцыпаў, каштоўнасцяў і функцыянавання дэмакратыі і свабоднай рынкавай эканомікі. Выкананне дадзенай функцыі нельга даручаць дзяржаўным інстытутам, якія знаходзяцца ў залежнасці ад улады. Гэта павінен быць сталы працэс, які ахоплівае самыя шырокія колы грамадства.

2. Выхаванне – выпрацоўка ўменняў, неабходных для функцыянавання ва ўмовах новай рэчаіснасці.

3. Інфармацыя – забеспячэнне доступу да ўсеагульнага навучання, а таксама наданне магчымасці ўжывання на практыцы засвоеных ведаў і доступу да ўсіх элементаў новай сістэмы, якія павінны быць адкрытымі і характарызавацца празрыстасцю законаў іх функцыянавання.

4. Час – перыяд, неабходны грамадзянам для таго, каб змяніць свой светапогляд і адаптавацца да новых умоў жыцця.

5. Паслядоўнасць дзеянняў – выключэнне з палітычнай гульні працэсу прыстасавання грамадства да ўмоў дэмакратыі і свабоднага рынку, падыход да яго як да галонага незменнага працэсу.

6. План укаранення ўмоў, якія спрыяюць функцыянаванню грамадзянскай супольнасці, замест ідучых зверху планаў яго стварэння.

Абавязковым элементам грамадзянскай супольнасці з'яўляецца свабода і адказнасць грамадзян (перш за ўсё ўнутраная свабода, моцнае ўсведамленне волі, якое вызваляе грамадскія дзеянні), а таксама грамадзянская пазіцыя, грамадзянскасць як калектыўная рыса. Увогуле, грамадзянскасць – гэта пазіцыя не адной асобы, а калектыўная самасвядомасць, адносіны да дзяржавы і соцыума як да каштоўнасцей, якія прызнаюцца хаця б той часткай насельніцтва, што найбольш уплывае на грамадскія думкі.

К.В. Федорченко, студ., КНУТШ, Кіў

ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ

Палітычнае жыццё сучасных краін пазначена рэзноманітнасцю форм палітычных рэжымів. Однією з асноўных тенденцый развітку сучасных палітычных рэжымів ёсць дэмакратызацыя. Будь-якая дзяржава, што прэтэндуе на статус дэмакратычнай, змушана выбудовываць такі тып палітычных відносін, за якога рэзноманітны сацыяльны групы і іх палітычныя арганізацыі маюць магчымасць рэпрэзентуваць на ўсіх узроўнях публічнага ўправління свае эканамічныя, сацыяльныя і палітычныя інтэресы. Прычому, гэтая рэпрэзентацыя мае на мэце ператварэнне групавога інтэресу ў публічны, гэта значыць, у такі, што прызнаны і абаронены дзяржавай. Зразумела, што з пункту гледжання розных падходаў да разумення паходжання і сутнасці дзяржавы, апошняя можа абароняць як інтэресы асобных сацыяльных груп і палітычных сіл (тэорыя насілля, класавы, сацыяльна-дарвінізму і нават тэалагічны і патрыярхальны), так і, як максімальна свайго сацыяльнага прызначэння вызначыць абаронцаў інтэресаў усіх афіцыйна прызнаных груп, супольнасцей і іх палітычных арганізацый (рэзноманітныя варыянты тэорыі дагаворнага паходжання дзяржавы). Саме дагаворная тэорыя паходжання дзяржавы значна ўплывае на фарміраванне сучасных дэмакратычных дзяржаў і справляе значны ўплыў на палітычныя погляды іх грамадзян. Гэтая тэорыя ўбачае асноўнае прызначэнне дзяржавы ў тым, што яна надае арганізаванасці супольнасці, кіруе ёю ў справе, забяспечвае дзейнасць і узгоджуе багатым сацыяльным інтэресам. Калі ўлічваць усю складаную макра- і мікравыбудову супольнасці, то стае відавочным, што эканамічныя, сацыяльныя і палітычныя інтэресы ў ёй не толькі не супадаюць, але і часта процілеглыя. Сама сутнасць дэмакратычнага палітычнага працэсу, як у сярэдніх краінах так і на знешнім – гэта узгоджэнне інтэресаў. Таму іх узгоджэнне, у тым ліку і на ўзроўні дзяржавы – гэта складаны палітычны працэс, адным з асноўных прынцыпаў якога ёсць палітычны кампраміс.

Сам кампраміс, гэта не простае узгоджэнне інтэресаў, а складаная сістэма ўзаемавідносін на аснове ўзаемных поступак між прадстаўнікамі розных, процілеглых інтэресаў, поглядаў, думак. Прадметам кампрамісу могуць выступаць любыя працэсы і з'явішчы супольнага жыцця. Аб'ектыўнай асновай для палітычных кампрамісаў ёсць непрымаючы хід супольна-палітычнага працэсу калі сам кампраміс разглядаецца як засяб дасягнення іноды па час-

тинах того, що є недосяжним відразу. Тому поступки, до яких здатні сторони політичного компромісу, не можуть розглядатися як слабкість, більше того, поступки, які ведуть до втрати політичного впливу однієї зі сторін не можуть вважатися компромісом. Навпаки, критерієм політичної ефективності компромісу є збереження на тому ж рівні або збільшення здатності до політичної діяльності, надання нових можливостей для політичних дій. Тому здатність до виваженого і необхідного компромісу є однією з передумов життєздатності політичних сил та партій, а засоби досягнення і форми їх реалізації виступають як один з головних критеріїв політичної культури.

Зважаючи на те, що одним з основних чинників стабільності політичного компромісу є такий тип взаємовідносин між політичними суб'єктами, коли кожна із сторін не допускає такого повороту власної політичної діяльності, який надає співробітництву з нею характеру відмови від власних принципів, або веде до компрометації їх партнерів, а також не вимагає неприпустимих для однієї із сторін поступок, можна зробити висновок, що компроміс і є однією з політичних форм переходу від конфліктних відносин до партнерських. Сам компроміс можна вважати однією з форм вирішення політичного конфлікту, форми, яка надає не тільки можливість припинення виснажливої боротьби зі своїми опонентами, але й можливість політичним силам зосередитися на вирішенні фундаментальних для суспільства проблем.

Політичний компроміс і політика компромісу явища суспільно-політичного життя, які не співпадають за змістом, але, як правило, являються підґрунтям одне для одного. В цьому сенсі політичний компроміс виступає основою і передумовою політичного консенсусу, який в даному контексті можна розуміти як наявність єдності у поглядах політичних суб'єктів щодо ключових аспектів соціального та політичного порядку, що виявляється в єдності дій. До найбільш важливих аспектів суспільного порядку, який вимагає компромісних дій для досягнення консенсусу можна віднести певну систему цінностей і норм, загальноприйнятих в даному суспільстві, що об'єднує його і гарантує стабільний розвиток. Відповідно, основними напрямками політичного компромісу, які вимагають суттєвих поступок (поступок по суті) можна вважати: "кінцеві цілі розвитку суспільства (свобода, рівність, добробут), які складають структуру уявлень, що домінує в даному суспільстві; правила політичної гри або процедури; конкретний уряд і політичний курс" [Шляхтун П.П. Конституційне право : Словник термінів. – К.: Либідь, 2005. – С. 164].

Яскравими прикладами політичних теорій, які суттєво розвинули ідеї соціального та політичного компромісу і безпосередньо вплинули на політичну практику в країнах сталої демократії можна вважати різноманітні концепції "соціального партнерства", частково починаючи від бернштейніанства та інших "опортуністичних" (погоджувальних) теорій ревізіонізму в межах марксизму, їх сучасні інтерпретації та достатньо самостійні теорії, в межах концепцій "демократичного соціалізму". Кейнсіанство, яке стало підґрунтям створення різних варіантів теорії "суспільства загального добробуту", що лягли в основу політичних програм європейських партій та політичної практики більшості західних країн. Сучасні концепції ліберальної демократії, в тій їх частині, яка розглядає загальносуспільну єдність та згоду як вихідну умову демок-

ратизації суспільства, починаючи від концепції "консенсусної демократії" Лейпхарта, концепції плюралістичної демократії та до теорії "довіри" Ф. Фукуями. Окрім аналізу об'єктивних чинників, які уможливлюють соціальний та політичний компроміс, ці теорії обґрунтовують тезу про те, що основними умовами поступок, аби вони стали основою політичного компромісу є : визнання правоти з певної проблеми протилежної сторони; такий стан речей, коли неупливість і відмова від співробітництва ведуть до ще більших політичних втрат, а найкращою формою подолання розбіжностей у процесі підготовки компромісу є дискусія, відкритий обмін думками.

Українське сьогодення, з його перманентними політичними протистояннями та відповідними соціально-економічними та політичними втратами суспільства, нагально вимагає досягнення політичного компромісу між основними політичними суб'єктами та застосування в складних політичних умовах, нескладних, по суті умов поступок.

О.С. Харченко, студ., КНУТШ, Київ
o.s.kharchenko@gmail.com

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Кожна наукова теорія, що намагається обґрунтувати соціальну державу має дати відповідь на такі питання: а) як взагалі постала ідея соціальної держави; б) якою була генеза ідеї соціальної держави. Спочатку держави переймалися встановленням правової системи та порядку, військовими справами, а також захистом позицій та статусу окремих верств населення держави. Сьогодні ж держава переймається проблемою досягнення благополуччя для більшості своїх громадян. Не зважаючи на те, що нині існує багато концепцій, підходів для розгляду цієї проблеми, питання все ж залишається відкритим.

Одні вчені звертають увагу на те, що ідея соціальної держави з'явилася на світ як логічне продовження "індустріалізму". В руслі даного підходу думки коливаються від ідеї того, що соціальна держава є результатом розвитку індустріальної держави до того, що концепція соціальної держави є механізмом самозбереження капіталізму від загрози пролетаріату та революції. Інші пояснення виникнення соціальної держави можна об'єднати в рамках інституційного підходу: основною думкою є те, що соціальна держава постала як результат розгортання демократичних перетворень, зокрема поширення виборчого права на малозаможні верстви населення, а також прагненням окремих політичних сил заручитися підтримкою даного електорату, вносячи пропозиції по покращенню життєвого рівня середньостатистичних громадян.

Але, все ж, питання про те скільки моделей соціальної держави може бути виокремлено і на яких критеріях досі залишається дискусійним та досить складним, оскільки відповідь на дане питання має враховувати специфіку різноманітних держав, при наявності спільних рис.

Та перш, ніж розглянути різні концепції соціальної держави, звернемося до самого поняття "модель соціальної держави". Виокремлюючи зміст по-

няття "модель соціальної держави", слід сказати, що поряд з цим поняттям в науковому обігу використовуються також терміни "модель держави загально-го благополуччя", "модель суспільного благополуччя", "концепція соціальної держави". В межах даного дискурсу увага звертається на зміст одного і того самого поняття, оскільки забезпечення загального благополуччя в сучасній економічній системі об'єктивно не можливо без визначальної ролі політичної системи суспільства, а відповідно і держави.

Модель соціальної держави можна визначити як особливу форму вирішення на основі економічних законів за допомогою керівної ролі держави протиріч між виробничими силами та виробничими відносинами, з метою підвищення рівня та якості життя суспільства. Одним з визначальних критеріїв є співвідношення між економічною та інституційною підсистемами політичної системи суспільства в забезпеченні загального та індивідуального благополуччя суспільства.

Все ж, світова теорія та, відповідно, практика сформували кілька спільних моделей соціальної держави. Таким чином, нижче наведемо найпоширеніші типології моделей соціальної держави. Так, Європейській союз, завданням якого є формування спільної економічної моделі для Єдиної Європи, виділяє три моделі соціальної держави – корпоративну (або "модель Бісмарка"), ліберальну ("модель Беверіджа"), а також соціал-демократичну (чи "скандинавську"). Схарактеризуємо названі моделі концепції нижче.

Перша концепція – корпоративна – встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та рівнем професійного стажу (ефективністю). Соціальні права обумовлені тими відрахуваннями, які виплачуються протягом всього активного життя і мають форму страхових внесків. Для сімей зі слабкими можливостями трудової участі існує інститут національної солідарності, який реалізується через соціальну функцію розподілу доходів населення держави.

"Беверіджська модель" виходить з того, що будь-який громадянин, незалежно від його трудової активності має право на мінімальний соціальний захист – на випадок втрати працездатності, хвороби, старості. Соціальна функція держави при даній моделі проявляється у формі фіскальної політики; тут важливу роль відіграє принцип національної солідарності, заснований на концепції розподільчої справедливості.

Соціал-демократична модель соціальної держави полягає в тому, що держава пропонує всім громадянам великий вибір гарантій, пільг та соціальної підтримки в рамках державного соціального забезпечення.

Крім цих моделей, в науковому дискурсі представлені й інші моделі соціальної держави. Так, Н.Ф. Наумова виділяє "жорсткий" та "м'який" тип соціальної держави, Н.Н. Абакумова та Р.Я. Подовалова виокремлюють "активну" та "пасивну" моделі соціальної держави. Цікавим є підхід Б.В. Ракітського до типології соціальної держави. Дослідник виокремлює наступні типи: (а) соціальна держава в центрах світового капіталізму ("жорсткий" капіталізм, та "обережний" капіталізм) та (б) соціальна держава країн периферії світового капіталізму. А С.В. Тарасова пропонує наступну класифікацію: ліберальна модель, неокласична модель, не кейнсіанська модель, модель соціального лібералізму. Натомість існує ще багато підходів до типології, а відтак і розуміння моделей соціальної держави.

Завершуючи розгляд моделей соціальної держави, слід зазначити, що кожна країна має формувати власну модель, спираючись на власну специфіку та потреби, тому відносно моделі конкретних держав слід говорити про те, що вона залежить або від історичної традиції, або від політичного курсу політичних еліт держави. Загалом, можна підсумувати, що світ рухається до створення нової парадигми соціальної держави та взагалі моделі соціально-економічного розвитку.

М.В. Худолій, студ., КНУТШ, Київ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ У ПРОЦЕСІ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ЕТНОКРАТІЇ

Взаємозв'язок між глобалізмом, етнічним партикуляризмом і поліетнічною державою є однією з центральних проблем сучасності. Вивчення етнополітичних процесів, власне етнічних тенденцій вимагає розробки спеціальних теорій онтологічного змісту для найбільш адекватного їх опису та аналізу. Етнократія як політична реальність можлива лише при її легалізації і легітимізації. Легальність етнократії полягає в її юридичному обґрунтуванні, а легітимність у визнанні її необхідності з боку титульного етносу. На рівні повсякденності це визнання здійснюється шляхом національного менталітету. В етнології існує два підходи до розуміння природи етнічності. В межах одного з них етнічність – це не об'єктивна реальність, а суб'єктивна конструкція. Деякі з офіційно орієнтованої частини етнополітологів, сприйнявши американську ідею "плавильного котла", взагалі використовують поняття нація і національність для позначення громадянсько-політичного суспільства, позбавляючи ці поняття власне етнічного змісту. В межах іншого підходу етнічність розглядається з "примордіалістських" позицій: етнічна ідентичність – основна і першопочаткова ознака соціальної структуризації суспільства. В сучасній літературі етнічність визначають як таку характеристику, що складається у відчутті індивідом своєї належності до певної групи чи спільноти людей. Ідеться про таку специфічну форму ідентифікації, яка полягає у співвідношенні деяких власних характеристик з рядом характеристик групи, до якої особа себе відносить. Кожний етнос існує в контексті певних національних цінностей, йому властива специфічна система національних аксіологічних ідентифікацій і певної етнічної ціннісної шкали.

Національний менталітет можна визначити як систему усвідомлених когнітивних і ціннісних орієнтацій етнічності на повсякденному рівні. Термін "етнократія" доцільно використовувати відносно до поліетнічних спільностей. В основі будь-якого ідеологічного конструкту етнократії лежить принцип етновлади, що базується на суверенітеті титульного етносу.

В сучасному світі реальні етнократії характеризуються як безпосередньою, так і опосередкованою участю титульного етносу в управлінні. Безпосередню етнократію з позиції керуючого суб'єкту можна назвати ідентитарною. Концепція ідентитарної етнократії походить від того, що у титульного етносу існують єдині інтереси, і вони є домінуючими. На захисті цих інтересів знаходиться держава, що забезпечує їх пріоритет над інтересами інших ет-

носів. Безпосередню етнократію з позиції якості і характеристик правління можна назвати партиципальною. Концепція партиципальної етнократії виходить з примату участі представників титульного етносу в політичному житті суспільства з метою впливу на діяльність державних інститутів влади. В цій системі законодавчо закріплені переваги титульного етносу в політичному житті суспільства. Представницьку етнократію з точки зору суб'єкту правління можна визначити елітарною, а з точки зору якості і характеристик – конкурентною. Концепція елітарної етнократії бере початок з того, що титульний етнос бере участь в управлінні опосередковано, через обраних представників. Специфіка елітарних етнократій складається, як правило, в закритості формування пралаячих еліт і безконтрольності їх діяльності. Отримані правлячою елітою повноваження набувають формального характеру.

Національний менталітет, як система ціннісних орієнтацій етнічності, відіграє значну роль в легітимізації етнократії. Оскільки когнітивні і ціннісні структури менталітету носять усвідомлений і динамічний характер, то легітимізації етнократії здійснюється в певному семантичному просторі, змістовні значення якого можуть змінюватися. Ці зміни відбуваються, як правило, під впливом політичних етнеліт, які володіючи символічним капіталом влади, задають певний спосіб сприйняття людьми соціально-політичної дійсності і поведінки в ній. В символічному просторі етнократії формуються легітимізуючі її конструкти когнітивного і ціннісного змісту, що її легітимізують. Якщо національний менталітет сприйнятливий до цих конструктів, то вони набувають характеру ментальних структур. В якості таких конструктів виступають, як правило, метафори, які корелюються з ментальними уявленнями про спільність етнічного походження. При цьому етнічне походження може бути як реальним фактом, так і може триматися лише на вірі. Тому етнократія не лише маніпулює масовою етнічною свідомістю, а мобілізує певні структури національного менталітету з метою власної легітимізації. Значну роль в легітимізації етнократії відіграють ментально-історичні уявлення, які не завжди є такими, що почерпнуті із документальних джерел.

Елітарна етнократія вимагає особливої системи ментальної легітимізації. Її легітимність може носити лише частковий характер, оскільки вона базується на конкуренції кланів, репрезентуючі різні групи інтересів. Тому легітимізація елітарної етнократії в межах національного менталітету носить соціально-раціональний характер. В силу цього ступінь легітимності елітарної етнократії визначається її соціальною ефективністю, тим наскільки результати діяльності пануючого клану відповідають сподіванням всього етносу.

Значне місце в легітимізації елітарної етнократії відіграє також особистість національного лідера. В цьому процесі раціональна легітимізація часто поступається місцем харизматичній по мірі перетворення цього лідера в національний символ.

І останніми, але не менш важливими, факторами впливу на процес легітимізації етнократії часто являються час та традиції. Керівництво стабільних елітарних етнократій докладає більше зусиль до того, щоб факт тривалості знаходження біля влади того чи іншого клану, його висвітленість часом і традиціями усвідомлювалось всім етносом. Цій меті слугують багаточисельні етнополітичні ритуали, відповідні символічним структурам національного менталітету.

"СУВЕРЕННА ДЕМОКРАТІЯ", "СУВЕРЕННА БЮРОКРАТІЯ" ЧИ "СУВЕРЕННА ОЛІГАРХІЯ"?

У сучасній Росії останнім часом великої популярності набуло поняття "суверенна демократія", яким наші сусіди намагаються пояснити та охарактеризувати наявну в їхній країні політичну систему (першим у Російській Федерації термін вжив і теоретично обґрунтував заступник голови президентської адміністрації Владислав Сурков 22 лютого 2006 року в програмній промові перед партійним активом Єдиної Росії [Суверенная демократия. – ru.wikipedia.org/wiki/Суверенная_демократия; Сурков Владислав. Суверенитет – это политический синоним конкурентоспособности. – <http://www.edinros.ru/news.html?id=111148>; Сурков Владислав. Наша российская модель демократии называется "суверенной демократией". – www.edinros.ru/news.html?id=114108], в подальшому його неодноразово використовували в публічних виступах В. Путін, С. Іванов, Б. Гризлов [Lipman Masha. Putin's "Sovereign Democracy" // The Washington Post. – 2006. – July 15; Стенограмма пресс-конференции Президента РФ Владимира Путина. Кремль. 14 февраля 2008 года. – www.edinros.ru/news.html?id=127764]). У той же час, в Російській Федерації, як і в Україні, за часи їхньої багатовікової історії склався потужний бюрократичний "клас", представники якого пов'язані між собою не законами та метою служіння Батьківщині, а круговою порукою. Звідси виник інший феномен, який ми умовно назвемо "суверенною бюрократією" – бюрократією, що не залежить від суспільства й не підконтрольна йому.

Царі, генеральні секретарі, президенти, губернатори, мери приходять до влади і йдуть, а "суверенна бюрократія" залишається. Після кожного революційного потрясіння вона відроджується в новій іпостасі, утворює єдину силу з правителями, більше того, використовує правителів як свою опору та запоруку свого всевладдя.

Звичайно, революційні зміни приносять хаос. Особливо це справедливо у тому випадку, коли державний бюрократичний апарат знищується "до основи", адже саме тоді суспільство виявляється не здатним забезпечити себе ні діючими законами, ні ефективними владними структурами, ні управлінськими кадрами, що користуються широкою довірою й реально здатні компетентно виконувати свої функціональні обов'язки. Але через певний час народ знову поступається своїм суверенітетом бюрократії, нехай навіть з новими іменами, але з незмінною сутністю.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років XX століття радянський бюрократичний "клас", так звана, номенклатура перебувала у розгубленості й дозволила ініціювати ліберальні реформи. Проте, насправді, дані реформи своїми руками провела динамічна частина колишньої радянської бюрократії, за відсутністю інших, здатних до ефективних. Те, що залишилося недобудованим тоді, не добудоване дотепер – пенсійна реформа, контрактна армія, антимонопольна політика, власність на землю як природне право власника житла тощо. Це стосується як України, так і інших пострадянських держав.

У перші роки реформ "суверенна бюрократія" поступово приватизовувала в руки своїх "нічие" майно: "газети, заводи, пароплави". Це не особливо загострювало увагу широкої громадськості, і навіть, сприяло елементарному упорядкуванню суспільного життя. За К. Марксом – відбувалося звичайне первинне накопичення капіталу, але "дикими" українськими способами. Коли ж "нічийного" майна не залишилося, вона перемкнулася на забезпечення переваг своїм підприємствам за рахунок чужих та адміністративне рейдерство. Таким чином бюрократичний "клас" повернув собі тимчасово втрачений суверенітет, відвоювавши собі ключові позиції на політичній авансцені. Економічна формула "гроші – товар – гроші" поступово в політиці трансформувалась в "гроші – державна влада – гроші", в якій державній владі відводилась лише роль гаранта отримання та примноження капіталу, за допомогою якого вона була здобута.

Якщо коротко охарактеризувати сучасну модель нашої державної влади, то вимальовується наступна картина: виконавча влада перестала бути виконавчою (у змісті виконання законів), втяглася в бізнес, сама стала олігархією й за сумісництвом владою законодавчою; судова влада множить погану якість законів на їхнє вибіркове застосування; в "силових" органах прослідковується тенденція до політизації; неконституційний орган – секретаріат президента – намагається трактувати закони та конституцію, при цьому не несе за це жодної відповідальності. Між народом і владою росте стіна безнадійного відчуження. Політика та право вже витиснуті на вулицю.

Термін, який нині дуже модний в Російській Федерації – "суверенна демократія", на нашу думку, є гібридом "суверенної бюрократії" й демократії. Вперше термін "суверенна демократія" був уведений гоміньдановським урядом Тайваню для опису існуючої в них політичної системи, і на думку тайваньських правителів, повинен був підкреслювати, з одного боку, суверенітет Тайваню, його незалежність від центрального китайського уряду, а з іншого боку, формальну демократичність, зокрема багатопартійність.

Реальну сутність поняття "суверенна бюрократія" по-кремлівськи коротко можна передати лозунгом: "Обмежимо демократію заради державного суверенітету". Тут лише не вистачає, знаменитої тези Людовіка XIV – "Держава – це Я", і отримаємо короткий нарис політичної системи сучасної Росії.

Та й загалом, варто зазначити, що словосполучення "суверенна демократія", з точки зору політології є не зовсім коректним, нагадуючі такі тавтології як "народна демократія", "гарячий вогонь", "холодний сніг". Адже одним із базових принципів демократії якраз і є народний суверенітет, ідею якого ще в XVIII столітті обґрунтував французький мислитель Ж.-Ж. Руссо у своєму трактаті "Про суспільний договір або принципи політичного права" (1762 р.), зазначивши, що народ є єдиним джерелом і верховним носієм влади у суспільстві, яка є неподільною, здійснюється безпосередньо самим народом, і не може бути передана окремій особі чи органу.

Особливістю суспільно-політичних процесів як в Україні, так і в Росії є гіпертрофований розвиток соціально-політичних конфліктів, зокрема між працею й капіталом, між багатими й бідними, між суспільством і владою в особі "суверенної бюрократії", та породженої нею олігархії. "Суверенна бюрокра-

тія" використовує будь-який привід для обмеження суверенітету громадянського суспільства. Вся енергія суспільства й влади витрачається на боротьбу один з одним. Цю ситуацію можна вважати унікальною, оскільки подібної практики не існує ні на європейському континенті, де суспільство приборкало бюрократію, ні на азіатському – де суспільство підпорядковане бюрократії. Хоча, зрозуміло, це схема "ідеальних типів".

Держава має бути дійсно сильною, але не за рахунок міфічної "суверенної демократії", а за допомогою неухильного виконання своїх функцій під зовнішнім контролем громадянського суспільства, причому суспільство повинне захотіти, навчитися й звикнути контролювати державу. Для цього потрібно уникнути зрощування держави з капіталом, щоб місцеве самоврядування стало дієвим інститутом громадянського суспільства, соціальна політика сильнішою та ефективнішою, але не за рахунок коштів з приватизаційного фонду, і не за рахунок більшого оподатковування бізнесу, а за рахунок скорочення функцій бюрократії та "розкріпачення" виробництва. Така система в загальних рисах давно діє в більшості європейських країн.

Насправді подібні реформи не слід називати "лівими" (в Україні це означало б не посилення соціальної політики, а концентрацію нових ресурсів у руках "суверенної бюрократії"), їх не назвеш і "правими", хоча вони й не суперечить ліберальним переконанням. Тут немає жодного парадокса, тому що ми виходимо за межі загальноприйнятої правоївої осі координат.

Сьогодні ліві викривають правих, ототожнюючи їх з бюрократичним "класом", праві обвинувачують бюрократію в тому, що вона сповзає вліво. А бюрократичний "клас", насправді, – і не "лівий" і не "правий". Він за приватну власність, але для себе. Він за зниження податків на бізнес, але на свій. Він за посилення держави, але виключно у своїх інтересах. І за такої ідеології і правим, і лівим здобуття державної влади видається все більшою ілюзією, а от нівелювання політичного впливу як тих, так і інших з кожним днем стає все більшою реальністю.

Після розпаду Радянського Союзу перехідні процеси в Україні, від тоталітаризму до демократії, синтез різних елементів авторитаризму, бюрократизму й народжених капіталістичних структур, призвели до виникнення такої специфічної моделі державного управління як бюрократично-фінансова з притаманним їй: злиттям інтересів великих фінансово-промислових груп, (що утворилися внаслідок так званого переходу до ринкової економіки, різної там "ваучероприватизації"), і державної бюрократії, при певному домінуванні останньої, яке спостерігалось на початку та в середині 90-років; слабкою роллю інститутів соціального партнерства, незважаючи на їхню зовнішню інституціоналізацію.

Але нині "суверенна бюрократія" в Україні втратила свій суверенітет, адже фінансово-бюрократична модель державного управління в Україні перетворилася в крайню свою фазу – олігархічно-бюрократичну, коли переважна маса ресурсів власності концентрується в руках економічної олігархії, а владні повноваження здійснюються, контрольованою олігархією, адміністративно-політичною елітою. За даних обставин прагнення державної бюрократії спрямовані, насамперед, на отримання власних матеріальних благ через

канали політичної ренти, а держава перетворюється на заручника олігархічних сил, економіко-політичних кланів, тобто поступово встановлюється "суверенна олігархія". Разом з тим у нашій державі, на сьогодні, також спостерігаються патріотичні тенденції, за умов дії яких, ми наразі можемо стати свідками вигадування нового українського велосипеда, можливо чергового фантома під назвою "суверенна національно-демократична олігархія".

А.В. Чабанна, студ., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР КОНСОЛІДОВАНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Становлення, зміцнення і збереження демократії в Україні потребує підвищення рівня політичної культури українського населення. В провідних теоріях демократії стверджується, що демократична держава вимагає від своїх громадян певної низки політичних цінностей та установок: поміркованості, толерантності, плюралізму думок, активної участі у політичному житті.

Консолідована демократія – це політичний режим, при якому демократія як складна система інститутів, правил, а також зразків стимулів і гальмувань постає "єдиною визнаним типом гри". Шлях до консолідованої демократії залежить від стратегії розвитку структурних і процедурних факторів демократизації країни. Її структурні передумови це формування національної єдності і відповідної ідентичності, досягнення високого рівня економічного розвитку, поширення культурних норм і цінностей, які передбачають визнання демократичних принципів і поведінки, легітимність ключових політичних інститутів і міжособистісну довіру, почуття громадянського обов'язку та ефективну державну владу.

Найвагомішим відкриттям політичної культури є автономність політики. Тут розглядається не тільки толерантність та поцінування свободи, більша спроможність брати участь у політичному та громадянському житті, а і політичний досвід, набутий під час життя за демократії, і те, як оптимально функціонує формально демократичний режим. Так здійснюється вплив на те, що думають, у що вірять і як поведуться на політичній арені громадяни. Таким чином існує потреба розглядати демократію в перспективі розвитку, у її посередньому досвіді. В данному випадку політична культура розглядає настанови, почуття і знання, які визначають політичну поведінку в будь-якому суспільстві; впливає на структуру та ефективність урядування.

Розвиток звичаїв, а внаслідок і культури толерантності, співпраці та компромісу серед політичних еліт є вагомим чинником розвитку терій переходу до демократії та її консолідації. Демократичній культурі властиві довіра, ефективність, відкритість до нових ідей і нового досвіду, толерантність до відмінностей, визнання інших і ставлення до влади, що не є ані "сліпою покорою", ані "ворожим відкиданням", будучи скоріше "відповідальним...дарма, що завжди пильним" [Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 889].

Тут цінується потреба участі у політичному житті як норми політичного життя і як прагнення брати реальну участь у політиці, що базується на поінформованості у державних справах. Габріел Алмонд і Сідней Верба зазна-

чали, що " культура політичної участі", пов'язана з "активною роллю громадянина в державі", виявляється не тільки на виборах, а й у політичних інтересах, інформації, знаннях, формуванні громадянської думки та членстві в різних організаціях [Там само. – С. 894].

Збільшення свободи, увага до потреб виборців та прозорість влади, опосередковані через сприйняття населення, мають прямий позитивний вплив на легітимність демократії, тоді як економічні досягнення та економічні оцінки найбільше впливають на задоволеність тим, як функціонує демократія і на довіру до інституцій. Підтримка демократії, її внутрішня ефективність зростають завдяки більшій політичній освіченості, а не інших особистісних рис.

Існує думка, що історія та рання соціалізація є визначними чинниками культури, але і пізніший життєвий досвід формує ставлення до демократії. Сучасна ситуація в Україні вимагає від політиків певної уваги до моральних, педагогічних, толерантних аспектів політики, а також побудови досконалої партійної системи і розвинутого громадянського суспільства. Стан політичної культури українського суспільства має турбувати всіх, кому дорогі ідеали незалежної й демократичної України. Успіхи у справі її трансформації прямо залежатимуть від темпів становлення нових економічних відносин і нової ідентичності, динаміки зміни поколінь, характеру політичної соціалізації молоді, здатності суб'єктів політики до консолідації своїх зусиль. Необхідно усвідомити просту істину: реформи у нашому суспільстві "пробуксовуватимуть" доти, доки переважна більшість громадян не переконається у незворотності того шляху, на який ми стали у 1991 році, а для формування такого усвідомлення потрібні суттєві організаційні і пропагандистські зусилля, підвищення політичної культури та відстоювання демократичних ідеалів і принципів.

О.М. Чорний, студ., КНУТШ, Київ

ПАРТІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Саме поняття "партія" походить від англ. "part" і означає частину більшої спільності або цілісності. Тепер досить важко визначити, коли саме виникла перша в історії людства партія, однак відомо, що прототипи партій були вже у стародавньому світі. Формування політичних партій у сучасному розумінні відбувалося наприкінці XVII–XIX ст., після виникнення буржуазних держав та розвитку капіталістичних відносин.

Значення політичних партій у житті держави змінювалося впродовж історії. Але в останні роки воно помітно зростає.

Політична партія – це найбільш активна та організована частина населення, якогось класу, чи класів, соціальної верстви, чи верств, яка виражає їхні інтереси. Політичні партії іноді виражають не лише класові, а й інші інтереси, приміром, національні. Партія має ідеологію, політичну платформу, організаційну структуру, певні методи й засоби діяльності, соціальну базу, електорат (виборців, які голосують за неї). Основний зміст діяльності будь-якої політичної партії – здобути політичну владу в державі та реалізовувати свої програмні цілі – економічні, політичні, ідейно-теоретичні, моральні за

допомогою законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Свої програмні цілі політичні партії проводять у життя через ідейно-політичну, організаційну, пропагандистську, державну (коли оволодівають державною владою) діяльність, виробляючи стратегію й тактику своєї поведінки на різних історичних етапах розвитку і за різних політичних умов.

У сучасних суспільствах політичні партії виконують важливі соціально значущі функції: – виявлення, формулювання та обґрунтування (політичне відображення) інтересів суспільних груп; – активізація та об'єднання великих суспільних груп; – формування ідеології та політичних доктрин; – участь у формуванні політичних систем, їхніх спільних принципів, компонентів; – участь у боротьбі за владу в державі й формування програм її діяльності; – участь у здійсненні державної влади; – формування громадської думки; – політичне виховання всього суспільства або його частини; – рекрутування й соціалізація нових членів партії; – підготовка й висунення кадрів для апарату держави, професійних спілок. Існують різні класифікації політичних партій, а оскільки в сучасному світі діє велика кількість різноманітних партій, то й класифікувати їх можна за різними підставами. Такий поділ певною мірою умовний, однак можна вирізнити декілька найбільш значущих груп партій. За класовою визначеністю: буржуазні, селянські, робітничі, зокрема комуністичні, соціалістичні та соціал-демократичні, причому до кожного типу належать і відповідні прошарки інтелігенції. За ставленням до суспільного прогресу: радикальні (у тому числі революційні), реформістські, консервативні, реакційні, контрреволюційні. За ставленням до влади: правлячі, опозиційні, нейтральні або центристські (умовно, позаяк абсолютних нейтральних до влади партій у політиці не існує). За формами і методами правління: ліберальні, демократичні, диктаторські. За принципами організації та членства: кадрові та масові. За місцем у системі влади: легальні та нелегальні. За ідеологічним спрямуванням: комуністичні, соціалістичні, фашистські, неофашистські, ліберально-демократичні, націоналістичні, анархістські та ін. За віросповіданням: християнські, мусульманські. Називають іще партії прагматичні (виборчі), парламентські, харизматично-вождистські та ін.

Що таке політичні партії і навіщо вони створюються? Більш просте і більш складне питання важко сформулювати.

Простота його полягає у тому, що будь-яка партія створюється, насамперед, для завоювання та утримання влади.

Складність цього ж питання зумовлюється необхідністю пояснити, для чого потрібна складна структура, фіксоване членство, значні капіталовкладення, якщо основне завдання може бути вирішене і без усіх цих атрибутів. Не варто забувати, що партія виконує одну важливу соціальну функцію – вона забезпечує легітимність претензій на владу тих чи інших суспільних кіл.

Будь-яке організаційно-оформлене у формі партії "угруповання" – це вже не просто збіговисько сумнівних елементів, а, насамперед, претенденти на "вираження" інтересів тих чи інших соціальних груп, на основі підтримки яких і вирішується основне завдання – можливість прийти до влади і якомога довше там утриматися.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Політичний лідер – це голова, керівник партії, суспільно-політичної організації або руху. До політичних лідерів все частіше відносять і тих, хто не займає офіційних командних посад, але відомих і впливових учасників політичного життя, або регіональних політичних керівників, які діють новаторські і незалежно.

Проблема політичного лідера виникає лише при наявності визначених політичних і громадських свобод.

Щодо умов появи лідера, то тут немає єдності думок. Більшість сходиться на тому, що це та особистість, яка з'являється в потрібному місці, в потрібний час, що вміє своїми ідеями, діями висловити найбільш повно потрібні загалу думки та здійснити бажання яких. Якщо це все має місце – тоді з'являється лідер.

Образ майбутнього, створюваний лідером, досить яскравий і переконливий, щоб примусити людей залишити обжиті комфортні місця і піти туди, де вони ніколи раніше не були. Істинні лідери дають людям надію.

Якщо говорити про ефективне лідерство, то характер має найбільше значення. Тож., наприклад, співробітники компаній найчастіше називають такі якості, які вони хочуть бачити в лідері: здатність зазирнути у майбутнє, вміння вселити довіру й оптимізм. Лідери повинні вміти привернути увагу, переконувати, вселяти довіру й володіти собою.

Лідери найбільш ефективні тоді, коли чітко знають до чого вони прагнуть, і найменш | ефективні, коли їхні поривання, наміри й мета не мають чітких обрисів.

Розумінню проблеми політичного лідерства сприяє знання типологізацій даного феномену. Проте однієї думки щодо типології немає. Так однією з перших типологізацій: лідерства належить М. Веберу, який здійснив її з урахуванням типів владарювання. На цій основі М. Вебер виділив три основні типи політичного лідерства:

Традиційне лідерство, засноване на вірі як правлячих, так і підлеглих в те, що влада є законною, оскільки спирається на авторитет освячених і непорушних традицій і звичаю і наслідування.

Рациональне-легальне, або бюрократичне, лідерство, що ґрунтується на вірі в законність раціонально встановлених правил і процедур обрання лідера і його ділової компетентності

Харизматичне лідерство характеризується режимом необмеженої влади лідера, яка ґрунтується на ідеї служіння мас інтересам суспільства і держави, уособлених персоною лідера; повною особистою відданістю і довір'ям, викликаними наявністю у лідера уявних якостей пророка, месії вождя: некритичним ставленням мас як до лідера, так і до його політики.

М. Вебер зазначав про те, що типів лідерства у чистому вигляді не існує.

Вчені вважають, що деяких людей можна назвати природженими лідерами, однак у багатьох випадках лідерству можна навчитися.

РАВЕНСТВО И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА

Мы связаны друг с другом разнообразными обязательствами – как в силу "всеобщей взаимной связи в добре и зле", выражаясь словами И. Ильина, так и будучи "животными политическими". С античности говорят об особом классе обязательств, позднее получивших название "политические обязательства". Обычно они формулируются как особый вид обязательств моральных, а именно – как обязательства соблюдать законы государства независимо от их содержания. Этим они отличаются от обязательств правовых, которые предполагают содержательное знакомство с той или иной конкретной правовой нормой.

При любом толковании политических обязательств всегда актуальна проблема их обоснования. Почему и при каких условиях мы должны соблюдать закон – вопросы очевидно важные, как с философской, так и практической точки зрения. Однако, предлагая различные способы обоснования политических обязательств, то есть аргументы в пользу их существования или исполнения, философы нечасто обсуждают распределение этого бремени. Почти всегда предполагается, что политические обязательства должны быть равными для всех – независимо от степени осознания этих обязательств, баланса тягот и выгод, который складывается у каждого из нас в отношениях с государством, степени согласия с отдельными законами или правовой системой в целом.

Таким образом, равное распределение бремени политических обязательств – второй важнейший аспект проблемы политического равенства, которое чаще всего понимается односторонне – только лишь как равенство в правах. Одна из наиболее популярных идей состоит в том, что основой политических обязательств служит добровольное согласие. Проблема здесь, как известно, состоит в том, чтобы точно указать на тот факт или действие в жизни конкретного индивида, которые могли бы считаться выражением такого согласия, хотя бы и неявного. Вариантом такого согласия иногда предлагается считать проживание на определенной территории. Сам факт такого проживания принимается затем за выражение согласия исполнять законы территории или сообщества (здесь можно вспомнить диалог Платона "Критон"). Другой возможный вариант (неявного) согласия – фактическое участие в политической жизни и, в частности, в выборах. Утверждается, что, голосуя за власть, мы тем самым наделяем ее легитимностью или соглашаемся с ней и, следовательно, с необходимостью соблюдать принимаемые этой властью нормы. Такое рассуждение представляет собой разновидность процедурного подхода, аналогичного идее процедурной справедливости [Ролз Дж. Теория справедливости : Пер. с англ. – Новосибирск, 1995. – С. 84–88]. Принимая участие в голосовании, мы выражаем явное согласие с определенной процедурой, в результате которой происходит создание политических институтов или наделение полномочиями отдельных лиц. И, в

таким случае, в соответствии с процедурной концепцией, мы принимаем на себя политические обязательства (оказывать поддержку лицам или институтам, в том числе, соблюдать принимаемые ими законы) независимо от результатов конкретного волеизъявления.

Однако мы полагаем, что политические обязательства не возникают из простого факта нахождения на территории или принадлежности к сообществу. Они появляются при соблюдении государством (основным политическим институтом), определенных принципов или критериев поведения. Каковы эти условия – вопрос отдельный и конкретно-исторический. Пока важно подчеркнуть условный характер политических обязательств, а условия эти, в свою очередь, и задают отношение равенства субъектов по отношению к обязательствам. Если ясно определены условия, на которых можно требовать исполнения от граждан политических обязательств, то должна быть и возможность проверки соблюдения этих условий и (в идеале) процедуры, в соответствии с которой можно требовать соблюдения обязательств и от государства. В этом случае равенство в обязательствах обеспечивается самим фактом наличия таких условий, фактом их осознания и формального принятия, а также существованием демократических процедур, позволяющих каждому гражданину обсуждать эти условия и предпринимать действия для их изменения. При этом результат этих действий вовсе не гарантирован. Равенство в обязательствах граждан устанавливается, если ясно определены условия (то есть, фактически, ответные обязательства основных политических институтов и, в первую очередь, государства), и существуют демократические процедуры, позволяющие обсуждать или менять как эти условия, так и сами процедуры. Конечно, ясность ответных обязательств государства и равные для всех процедуры – это всего лишь предпосылки, уравнивающие как граждан между собой (по отношению к государству), так и граждан и государство (в их взаимных обязательствах). Равнообязанными становятся не только граждане государства, но и обе стороны – как индивидуальные политические субъекты, так и государство.

К.О. Шерметинська, студ., КНУТШ, Київ

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Перш ніж розкрити тему хотіла б наголосити, що на сьогоднішній день не існує єдиного погляду щодо визначення терміну політична партія. Взагалі термін партія походить від латинського *partis* – частина, група. Отже під партією розуміють суспільну групу людей зі спільними інтересами та переконаннями. Першими політичними партіями були нечисленні, обмежені щодо складу й не завжди організаційно оформлені групи, що виражали інтереси різних прошарків населення. Прототипами сучасних політичних партій вважаються британські "торі" (консерватори) та "вігі" (ліберали). У 19 ст. з виходом на політичну арену робітничого класу в Західній Європі з'являються прототипи сучасних соціал – демократичних партій. Остаточно повноцінні політичні партії сформувалися тільки в середині 20 ст. Але розуміння партії

як політичної організації збереглося в історії на тривалий час. Наукові спроби визначити сутність політичної партії, її місце в політичному житті суспільства були здійснені у 19 ст. При цьому в розумінні сутності партії відокремились такі основні підходи: 1) партія – ідеологічна спільність людей, їх добровільне об'єднання навколо якоїсь ідеології; 2) партія – організація певного класу чи соціальної групи 3) партія-громадська організація, інститут політичної системи, головним завданням якого є завоювання, використання державної влади. Основною ознакою політичної партії є її прагнення до завоювання і здійснення державної влади. З допомогою цього інституту люди висувують свої групові вимоги до держави і одночасно отримують від нього підтримку в вирішенні тих або інших політичних питань в силу цього партія розвиває як прямі, так і зворотні зв'язки населення і держави. Від всіх інших політичних інститутів партію відрізняє властиві їй функції і характерні способи їх здійснення. Отже основними функціями політичних партій в сучасному суспільстві є: 1) політичне представництво соціальних інтересів; 2) розробка ідеології; 3) участь у розробці, формуванні і здійсненні політичного курсу держави; 4) соціальна інтеграція – узгодження соціальних інтересів через взаємодію політичних партій; 5) участь у формуванні й діяльності всіх ланок державного апарату; 6) боротьба за оволодіння державною владою та участь у її здійсненні; тощо.

Різноманітність історичних та соціокультурних умов політичного розвитку країн і народів призвело до виникнення різних партійних структур, відмінних один від одного будовою, функціями, рисами діяльності. Існує чимало типологій політичних партій, але не всі є доречними для використання. Найголовнішими є три основні типології: Макса Вебера, Моріса Дюверже, Зігмунда Неймана. Кожна з яких має свої певні особливості. Говорячи про М. Вебера, сформулював дві незалежне одна від одної типології. Згідно з першою, партії можна поділити на: 1) партії патронажу – створені для отримання влади та заповнення адміністративних посад власними представниками; 2) партії інтересу чи класові партії – зорієнтовані на реалізацію інтересів певного класу; 3) світоглядні партії – які служать певній ідеології. Водночас Вебер зазначав, що на практиці межі між першою та другою типологією стираються, тому залишається дворівнева класифікація політичних партій – партія інтересу та світоглядна партія. Друга типологія стосувалась історичної генези партій, виокремлюючи партії знаті та масові. Однак, ця класифікація достатньо загальна і відображає еволюцію політичних об'єднань досить схематично. З. Нейман в своїй типології розрізняє партії репрезентації – в яких маса членів обмежена лише участю у виборах, та діяльність певних груп політиків, а також інтеграційні партії – характеризуються активним залученням громадян. Третью, найбільш досконалою є типологія запропонована М. Дюверже. Основним критерієм типології є організаційна будова партій. З цієї точки зору пропонує дві типології. З одного боку вирізняє спеціалізовані – охоплюючи всю сутність життя громадян, підпорядковуючи його інтересам певної ідеї. Друга типологія полягає в розрізненні двох типів партій: кадрові та масові. Крім поданих типологій існує ще чимало поглядів, щодо видів політичних партій. Оскільки партія завжди виражає певні соціальні інтереси то найбільш загальною основою їх типології є соціальна основа. Відповідно розрізняють: кла-

сові, національні, жіночі, селянські, регіональні та ін. Звертаючись до типології партій за ідеологічною ознакою, слід розрізняти: ідейно політичні, прагматичні та харизматично – вождиські. Можливі й інші типології політичних партій, які є також цікавими та важливими. Різні характеристики партій дають можливість глибше зрозуміти їх стратегію діяльності, місце і роль та значення партії взагалі. Отже роблячи висновок, слід сказати, що партія є необхідним елементом політичної системи, зв'язком між суспільством та державою. Саме завдяки ній, суспільство вирішує низку важливих питань свого існування: делегує до владних структур своїх представників, контролює діяльність вищих державних органів тощо.

П.П. Шляхтун, проф., КНУТШ, Київ

НАРОДНА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА І НАРОДНЕ ВЕТО ЯК ІНСТИТУТИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Національна конституційна рада, створена Президентом України В. Ющенком для розроблення проекту нової редакції Конституції України, 20 лютого 2008 року розпочала свою роботу. Відкриваючи перше засідання ради, глава держави заявив, зокрема, про потребу конституційного запровадження інститутів народної законодавчої ініціативи і народного вето як важливих засобів безпосередньої реалізації народного суверенітету, на яких доцільно зупинити увагу.

Народна законодавча ініціатива як конституційно-правовий інститут – це закріплене в конституції право певної частини виборців внести до парламенту проект закону, який підлягає обов'язковому розгляду парламентом. Інститут народної законодавчої ініціативи передбачений конституціями багатьох країн, зокрема Австрії, Білорусі, Грузії, Іспанії, Італії, Киргизстану, Латвії, Литви, Польщі, Румунії та ін. Для внесення проекту закону необхідно зібрати певну кількість підписів виборців: в Іспанії – 500 тисяч, Румунії – 250 тисяч, Австрії, Польщі – 100 тисяч, Білорусі, Італії, Литві – 50 тисяч, Грузії, Киргизстані – 30 тисяч, Латвії – однієї десятої частини виборців. Після перевірки підписів та їх засвідчення в установленому порядку законопроект передається до парламенту, де розглядається за звичайною законодавчою процедурою.

Конституції зазвичай встановлюють обмеження кола питань, з яких можуть бути внесені законопроекти в порядку народної законодавчої ініціативи. Не допускається, зокрема, внесення проектів законів з питань податків, бюджету, міжнародних відносин, амністії, помилування.

Народне вето як конституційно-правовий інститут є різновидом референдуму за народною ініціативою і полягає в тому, що певна частина виборців може ініціювати референдум щодо скасування чинного закону. Залежно від результатів референдуму такий закон або скасовується, або зберігає чинність. Інститут народної референдної ініціативи, який полягає у праві певної частини виборців ініціювати референдум з того чи того питання, передбачений конституціями багатьох держав. Вимоги щодо проведення такого референдуму аналогічні тим, що встановлюються в разі народної законодавчої ініціативи.

Однак як референдум щодо скасування чинного закону інститут народного вето закріплюється в конституціях небагатьох держав, зокрема в Італії і Швейцарії. В Італії референдум для скасування, повністю або частково, закону, або акту, що має силу закону, призначається на вимогу 500 тисяч виборців або п'яти обласних рад. Не допускається референдум щодо законів про податки і бюджет, про амністію і помилування, про схвалення ратифікації міжнародних договорів (ч. 1, 2 ст. 75 Конституції Італії 1947 р.). У Швейцарії союзні закони виносяться на референдум на вимогу 50 тисяч виборців або восьми кантонів (ч. 1 ст. 141 Конституції Швейцарії 1999 р.).

Інститути народної законодавчої ініціативи і народного вето є формальними засобами безпосередньої демократії і не набули поширення, а в разі конституційного закріплення використовуються зрідка. Закріплення інституту народної законодавчої ініціативи в конституціях колишніх радянських республік має на меті, швидше, продемонструвати їхні демократичні наміри, аніж забезпечити реальну участь народу у здійсненні державної влади.

Слабкість інституту народної законодавчої ініціативи полягає передусім у тому, що така ініціатива юридично зобов'язує парламент розглянути внесений виборцями законопроект, але не зобов'язує прийняти його як закон, що може звести нанівець саму ініціативу. Інститут народного вето протиставляє народ парламенту і може бути засобом тиску опозиційних політичних сил та глави держави на останній через ініціювання референдуму. Практичне використання цих інститутів може дестабілізувати політичну обстановку в країні, а конституційне запровадження їх в Україні реально не зробить її більш демократичною. Крім того, Конституція України не забороняє винесення на референдум за народною ініціативою чинного закону, а Закон України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" від 3 липня 1991 року, що діє в частині, яка не суперечить Конституції, прямо передбачає, що предметом всеукраїнського референдуму може бути "прийняття, зміна або скасування законів України або їх окремих положень" (ст. 3). Це означає наявність в Україні інституту народного вето і без закріплення його в Основному Законі.

Ю.С. Щербина, студ., КНУТШ, Київ
j7_06@mail.ru

ПРО ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ ІНТЕРЕСІВ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Одне з головних завдань уряду та державних установ – служіння суспільним інтересам, невиконання якого призводить до конфліктів у різноманітних сферах суспільного життя. Окрім цього, проблему конфлікту інтересів на державній службі розглядають як одну із головних передумов виникнення корупції. А проблема корупції державної влади, як відомо, є злостовим питанням для України. За масштабами корупції та за якістю державного управління ми вже довгий час знаходимось на останніх місцях серед країн світу. З огляду на такий стан справ, питання про врегулювання конфліктів інтересів є актуальним, особливо для нашої країни. Це пояснюється також

тим, що без з'ясування наявності конфлікту інтересів, процедури прийняття рішень просто неможливі.

У науковій літературі існує велика кількість підходів щодо класифікації конфліктів. Типологія конфліктів – одна з найобговорюваніших науковцями проблем, актуальність якої пояснюється як теоретичним, так і, особливо, прикладним значенням. Прикладний аспект пов'язаний з практикою управління конфліктами. В якості типологічних ознак конфлікту можуть виступати інтереси, цінності, позиції, погляди. Звідси виділяють відповідні групи конфліктів: інтересів, цінностей тощо. Так, у політичному конфлікті на першому місці завжди інтерес, пов'язаний з владою як знаряддям доступу до володіння та розподілу благ. Все інше – прикриття або обґрунтування інтересів. Залежно від статусу посадовця, конфлікт інтересів може спричинити внутрішньополітичний конфлікт.

Що ж саме є конфліктом інтересів? "Конфлікт інтересів" – це конфлікт між публічно-правовим обов'язком та приватними інтересами державної посадової особи" [Посібник ОЕСР з питань врегулювання конфліктів інтересів на державній службі. – www.oecd.org/dataoecd/12/41/2957391.pdf]. Цей різновид конфліктів потребує свої варіанти врегулювання або управління ним, які повинні бути адаптованими до кожної країни окремо. У переважній більшості "нових" країн-членів ЄС програми щодо конфлікту інтересів є складовими частинами стратегій запобігання і протидії корупції, на шляху подолання конфліктів застосовують як превентивні, так і виправні заходи, а також створюються законодавчі акти, що врегульовують питання конфлікту інтересів на державній службі. Такі документи створені й в Україні. Це проекти законів "Про доброчесну поведінку осіб, уповноважених на виконання функцій держави" та "Про заохочення та дисциплінарну відповідальність державного службовця".

Також країнами ОЕСР була розроблена програма з питань врегулювання конфліктів інтересів, яку прописали у посібнику ОЕСР з питань врегулювання конфліктів інтересів на державній службі. Серед варіантів і стратегій його врегулювання хотілося б наголосити на наступних: відмова посадової особи від або ліквідація нею приватного інтересу; відмова державної посадової особи від участі в пристрасному процесі прийняття рішень; обмеження доступу "зацікавленої посадової" особи до конкретної інформації; переведення державної посадової особи на посаду, котра вимагає виконання функцій, не пов'язаних з конфліктом інтересів; повторне формулювання або перестановка обов'язків чи функцій державної посадової особи; передача конфліктного інтересу в межах механізму істинної "цілковитої" довіри; залишення державною посадовою особою посади, яка вимагає виконання конфліктної функції як приватної особи, та/ або залишення державною посадовою особою посади, яку вона обіймає.

Отже, кожна окрема конфліктна ситуація має свої способи вирішення. Технології, що застосовуються під час врегулювання конфліктів залежать від багатьох обставин, а також характеру конфліктів. Безсумнівним залишається той факт, що врегулювання конфлікту інтересів є першим кроком до створення дієвої антикорупційної політики. Як зауважується в резолюції щодо врегулювання конфліктів на території країн-членів ОБСЄ, всі сторони, залучені у конфліктах, мають взятися за пошуки договірних рішень, задля досягнення повного і довготривалого політичного врегулювання.

ФЕМІНІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КАТЕГОРІЙ ПОЛІТИКИ

Починаючи ще з часів античності складається концепція політичного, яка базується на думці, що біологічні особливості та культурні моделі пов'язані з жінками, не тільки не дозволяють їм брати участь у владних структурах, але і розвивати якості політичної і громадянської активності. Відповідно, жінки і "жіноче" не мають місця в політичній теорії і історії політичної думки, які написані з позиції андроцентризму. Утверджується чітка дихотомія публічного і приватного простору. Більш того, публічна сфера характеризується як арена свободи і громадянських прав. А оскільки жінки асоціювалися з приватною підкореною сферою, то завжди автоматично виключалися з практик свободи, які визначали політичне життя. Публічна сфера не лише існувала без жінок, але й була налаштована проти них. Жінок позбавляли будь-яких прав лише тому, що вони жінки.

Ріст феміністського руху в XX столітті привернув увагу до важливості репрезентації жіночих інтересів. Менше з тим, центральний дискурс політичної теорії довгий час лишався без уваги. Остання продовжувала конструюватися таким чином, ніби жінки та інтереси їх як групи, концептуально несумісні з політичним дискурсом. Політична теорія не артикулювала жіночих інтересів і визначалась в термінах "відсутності гендеру". Таким чином саме визначення політики конструювалось з урахуванням практик виключення жінок з публічного життя.

Феміністський аналіз політичної теорії розпочався з переформулювання існуючих понять, введення нових завдань та їх компонентів. Центральною для фемінізму стала реконструкція підходу до визначення політичної теорії і політики. В класичній політології існує тенденція визначати політику як цілеспрямовану діяльність обмежену рамками особливої публічної сфери, в межах якої відбувається прийняття рішень. Радикальні феміністки аналізуючи дане питання, пропонують розширити "політичну теорію" за рахунок розгляду проблем "приватного простору". Звідси основна політична формула радикальних феміністок – "особисте – політичне". Програмуючи свій центральний слоган як твердження про прямий зв'язок між політикою і приватним життям, між індивідуальними і соціальними потребами, феміністки таким чином значно розширили саме розуміння політичного. Було кинуто виклик ідеологічному обмеженню політики, яке зводило її до вузького розуміння: виборів, кандидатів та їх лобістів.

Слідом за переосмисленням категорії політики, робляться спроби феміністського аналізу влади. Зокрема, досить цікавою в даному відношенні є запропонована в 1980-ті рр. концепція "усвідомлення сили". Чоловіки, стверджують феміністки, бачать владу як владу "над", як можливість домінувати. В той самий час жінки сприймають її як усвідомлення сили "для". В даному випадку вживається англomовне поняття empowerment, як таке, що описує владу, яка уповноважує "для" на відміну від влади "над" кимось. Наслідком цього є нове бачення влади як компетенції та повноваження. Сама ж влада в

руках жінок сприймається як більш кооперативна та менш конфронтаційна, ніж в руках чоловіків.

Проте слід зазначити, що критична теорія поняття "держави" фактично відсутня. Її суть лишається незмінною, оскільки сучасна держава є чоловічою в двох значеннях: державні пости займають переважно чоловіки, і держава систематично представляє саме чоловічі інтереси. Феміністські дослідниці держави формують критичну теорію чоловічої держави, але принципово радикальна критика відсутня як і раніше. Вона повинна розгортатися навколо самого поняття держави. Тобто потрібно не просто зрозуміти державу чи піддати її гендерній реконструкції, слід дати відповідь на питання: чому держава існує як форма суспільних відносин взагалі, і чому держава і та ієрархія статей яка їй властива досі існують у такому тісному взаємозв'язку.

Є.П. Юрійчук, доц., ЧНУ ім.Ю.Федьковича, Чернівці
britska@mail.ru

ВИБОРИ І РЕФЕРЕНДУМ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ ЗАКАВКАЗЬЯ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Більшість держав, що утворилися після розпаду СРСР, пройшли нелегкий шлях становлення власної державності. Особливо важливими на цьому шляху були: вибір форми правління, формування представницької влади та оптимальної моделі виборчої системи. Проте зарубіжний досвід пострадянських країн має особливу роль для України оскільки всі вони постають перед вирішенням однакових проблем, пов'язаних із легітимацією політичної влади. Особлива роль у цьому процесі відводиться виборам, тому автор зосередила свою увагу на них.

У ході дослідження автор прийшла до наступних висновків:

1. Для більшості пострадянських держав є характерними слабкість публічної сфери, відсутність розвинутого громадянського суспільства, слабка опозиція. Остання постійно змінюється після урядових політичних перестановок. Практика функціонування політичної системи цих країн не відповідає формальним нормам, які є досить демократичними.

2. У цих державах при владі залишились колишні партійно-номенклатурні працівники, які зуміли, прийшовши до влади легальним шляхом на початку 90-х років, утримати її, сформувавши президентську, або квазі-президентську форму правління із "перехідним" авторитарним стилем управління, або й диктаторським режимом. В Азербайджані та країнах Центральної Азії демократія заснована на ідеях колективізму та патерналізму. Тут поки що не йдеться про утвердження повністю демократичних урядів.

3. Вибори в цьому регіоні здебільшого є тільки зовнішнім засобом легітимації політичної влади. Президенти мають усі важелі контролю за основними стадіями виборчого процесу та референдуму (в країнах, де його проведення передбачене законодавством), що унеможливорює будь-які легальні спроби усунути нинішніх керівників від влади, а владу вважати легітимною. Але, як-

що в 90-х роках для їх обрання використовувалась іноді мажоритарна система кваліфікованої більшості (Азербайджан, Казахстан), то з часом вона замінюється на систему абсолютної більшості.

4. Парламенти Центральноазійських держав нерідко мають верхню палату (Казахстан, Таджикистан, Узбекистан). У Туркменістані – Халк маслахати, своєрідний орган, за повноваженнями близький до верхньої палати. Значна частина цих органів призначається главами держав, забезпечуючи "відданий" керівнику склад, що спокійно сприймається населенням. Легітимація цих органів базується на традиційних монархічних відносинах зі звичною ієрархією кланів, роду, земляцькою солідарністю.

5. Донедавна на виборах різного рівня найчастіше застосовувалась мажоритарна система, яка дозволяла максимально використати "адмінресурс". Вона використовувалась для формування як парламентів, так і органів місцевого самоврядування. Проте спостерігається трансформація виборчих систем у напрямку демократизації виборчого процесу, відбувається професіоналізація виборчих органів, утворюються постійно діючі Центральні виборчі органи, кодифікується виборче законодавство, впроваджуються міжнародні виборчі стандарти, діє інститут спостереження (окрім Туркменістану), але часто спостерігачі від СНД та ОБСЄ роблять протилежні висновки про легітимність виборів та референдумів, тобто йдеться про наявність подвійних стандартів. У Вірменії, Казахстані, які розміщені ближче до "межі цивілізації", трансформація виборчої системи у напрямку відповідності демократичним стандартам здійснюється більш інтенсивно, при формуванні парламенту тут використовується змішана система (переважно пропорційна), а у Киргизії перейшли повністю до пропорційної системи. Водночас особливістю виборчих систем регіону є часте використання непрямих виборів, зокрема в Узбекистані, Казахстані, Туркменістані.

6. Якщо конституційні норми містять демократичні положення, а політична практика зневажає ці норми, то політичний процес вступає у протиріччя з демократичною формою держави і за певних умов поглиблення цих протиріч загрожує зруйнувати її. Протидіяти цьому може активна протестна поведінка виборців, які мають відповідний тип політичної культури, очолювані організованою, єдиною опозицією. Проте у Пострадянських державах Закавказзя та Центральної Азії спостерігається самолегітимація політичної влади шляхом використання під час виборів та референдуму "брудних технологій", адмінресурсу, націлених на маніпулювання зі свідомістю виборців для прийняття "потрібних рішень" схвалення існуючої політичної системи та дій правлячої еліти.

Є.Е. Юркова, студ., КНУТШ, Київ
Yurkova_e@mail.ru

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В соціальній системі, яка трансформується, а такою є українське суспільство, зацікавленість у закономірностях залучення особистості до політики, в де-

термінації її політичної поведінки і свідомості зростає, включаючи до кола досліджень все нових спеціалістів в галузі суспільних дисциплін. Сьогодні проблема політичної соціалізації, її кризи, її впливу на політичну культуру висунулася на одне з перших місць в ряду інших напрямів дослідження політики, і я вважаю доцільним розглянути та проаналізувати всі сторони цієї проблеми.

Поняття "політична соціалізація" виникло за аналогією з терміном "соціалізація", котрий народився в рамках соціологічної науки для описання процесу формування особистості під впливом соціального середовища. Соціалізація охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, і в першу чергу таку визначальну, як політика. Людина нікуди не може від неї піти, завжди, за будь-яких обставин і за будь-якого політичного режиму, вона виконує ті чи інші політичні ролі. Залучення до політики, оволодіння тим чи іншими політичними ролями охоплюється поняттям "політична соціалізація", яке ввійшло в сучасний науковий обіг починаючи з кінця 50-х рр. XX ст.

Часові стадії процесу політичної соціалізації розділяють її на два етапи: первинної і вторинної (продовженої) соціалізації.

Первинна політична соціалізація проходить у дитинстві й формально завершується із набуттям повноліття, коли індивід отримує право на активну участь у політичних, насамперед виборчих, процесах. На цьому етапі формуються уявлення про владу та владні відносини, шляхом осмислення аспектів влади – її предметності, ситуативності та відносності.

Вторинна соціалізація – це кожен наступний процес розвитку політичних знань та оволодіння новим досвідом політичної участі.

За своїм змістом соціалізація являє собою своєрідне введення людини в соціально-політичне середовище, залучення її до системи функціонуючих політичних орієнтацій, традицій, навичок, передачу і засвоєння нею існуючих політичних відносин, процесів, явищ, включення до системи політичних зв'язків через розвиток її соціалізації і, в першу чергу, політичної активності.

Процес політичної соціалізації у всіх її напрямках і видах здійснює безпосередній вплив на політичну культуру як самої людини, так і тієї чи іншої соціальної групи і суспільства в цілому. Політична культура являє собою якісну характеристику всього політичного життя (політичних відносин, існуючих інститутів влади і управління і т. ін.). Тому політичну культуру не можна зводити до окремих явищ цієї сфери суспільного життя, наприклад, тільки до політичної свідомості чи політичної поведінки. "Політична культура – це реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки соціальних суб'єктів (особи, соціальної групи, суспільства) в історично визначеній системі політичних відносин і політичної діяльності. Вона вміщує зафіксований у звичаях і законах політичний досвід суспільства, його соціальних груп, індивідів, рівень їх уявлень про політичну владу і політичні відносини, здатність дати правильну оцінку явищам суспільного життя і зайняти політичну позицію в ній, виражену в конкретних соціальних діях".

Політична соціалізація є істотним чинником функціонування політичної системи суспільства, її стабільності. Вона може бути використана як інструмент політичного контролю, засіб прищеплення індивіду потрібних тим чи

іншим групам політичних норм, цінностей і цілей, причому надає змогу зробити це в ефективних і непомітних для самого індивіда формах. Цим пояснюється прагнення всіх політичних сил узяти під свій вплив і контроль процес політичної соціалізації, умови, механізми й засоби його здійснення. Основною особливістю політичної культури перехідного суспільства, яким виступає й сучасне українське суспільство, є поєднання в ній елементів політичних культур, характерних для минулого і майбутнього суспільно-політичного ладу. Головне завдання формування нового типу політичної культури українського суспільства полягає в тому, щоб сформувати демократичну політичну культуру. За цих умов першочергового значення набувають формування політичної свідомості широких верств населення набуття ними досвіду й навичок демократичної політичної поведінки, поступове подолання фрагментарності політичної культури.

Отже, політична соціалізація забезпечує набуття індивідом умінь орієнтуватись у політичному просторі й виконувати в ньому певні владні функції, через які здійснюється формування, відтворення і розвиток політичної культури.

М.В. Юрченко, студ. КНУТШ, Київ
maxusya@yandex.ru

ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що одним із головних елементів здійснення і відтворення демократичного суспільства є принцип виборності влади. Безперечно, що не весь владний прошарок, а лише його частина підлягають під процедуру прямих всезагальних виборів, але будь-яке демократичне суспільство передбачає механізми впливу звичайних громадян на прийняття політичних рішень та на визначення основних пріоритетів державного розвитку.

Проблема вироблення прозорого виборчого механізму існує не лише в країнах перехідного типу – це проблема є актуальною і для більшості сучасних демократій. Україна ж лише намагається запровадити демократичні норми і цінності і тому для нас завдання вироблення дієвих механізмів підтримки демократії за допомогою інституту виборів є вкрай актуальним. Якщо для більшості країн Європи демократичні вибори є нормою, то Україна лише стає на шлях демократії і від дієвості виборчого механізму залежить не лише якість влади, а і подальша перспектива демократичного розвитку всього суспільства. В країнах перехідного типу на виборчу систему покладаються особливі функції, це і стабілізація політичної системи, рекрутування політичної еліти та збереження і підтримка демократичних цінностей та інститутів у суспільстві. Окрім того, необхідно звернути увагу на важливе місце, яке займає виборча система у контексті всієї політичної системи. Аналіз трансформації одного із елементів політичної системи, а саме виборчого, дозволяє отримати інформацію про якісний характер усієї системи. А на прикладі України можна виявити закономірності розвитку посттоталітарного суспільства вза-

галі, адже проблеми становлення політичних режимів у країнах перехідного типу є ідентичними, а це і несталість демократичних традицій, слабкість демократичних інститутів, наявність суспільних антагоністичних протиріч, аморфність партійних формувань і врешті-решт непристосованість виборчих систем до нових політичних реалій. Гострою залишається і проблема оптимізації вітчизняної виборчої моделі. Розгляд різних типів виборчих систем, аналіз позитивів і негативів виборчих моделей випробуваних в Україні та з'ясування завдань, які покладаються на виборчу систему сучасної України є вкрай необхідним для реформування вітчизняного виборчого законодавства та упередження можливих негативних наслідків трансформаційних процесів.

Стаття 69 Конституції України визначає, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Вибори як форма народного волевиявлення є одним із способів формування народом органів державної влади та місцевого самоврядування або інших інститутів. Вибори і виборчі системи поділяються на кілька видів залежно від суб'єктів виборів, часу і порядку їх проведення та інших обставин. За суб'єктами виборів вони поділяються на *вибори до органів державної влади і органів місцевого самоврядування*. За часом проведення вибори на Україні поділяються на *чергові, позачергові, повторні і проміжні*. За порядком голосування і підрахунком голосів розрізняють такі види виборчих систем, як *мажоритарна, пропорційна і змішана* (мажоритарно-пропорційна або пропорційно-мажоритарна). В Україні з початком політичної реформи 2004 р. відбувся перехід від змішаної системи до пропорційної системи. До недавнього часу вибори в парламент України проводились за лінійним змішуванням – із 450 депутатів 225 обиралися в одномандатних виборчих округах на основі відносної більшості, а інші 225 – за списками кандидатів у депутати від політичних партій, блоків партій у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва. Вибори в органи місцевого самоврядування в Україні проводяться на основі мажоритарної системи відносної більшості. В Україні 25 березня 2004 року прийнято новий Закон "Про вибори народних депутатів України", за яким вибори депутатів здійснюються за пропорційною системою: депутати обираються за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі. Цей закон був суттєво переглянутий 7 липня 2005 р. У 2006 році українським громадянам знову довелося обирати своїх представників до законодавчого органу за новими виборчими правилами. Характеризуючи виборче законодавство, за яким відбувалися парламентські вибори 2002 і 2006 років, можна стверджувати, що з набуттям Україною незалежності інститут виборів почав розвиватися у демократичному напрямі. Інтересам демократичного поступу підпорядковані значна частина новацій, спрямованих на посилення політичних партій, піднесення їхньої відповідальності перед суспільством. Кожний новий закон, в принципі, був якіснішим за попередній. Водночас можна стверджувати, що кожен із виборчих законів мав тимчасовий характер на перехідний період. Ще й нині законодавство про вибори пе-

ребує у стадії становлення та розвитку. Складність цього процесу полягає у тому, що підготовка, прийняття та реалізація на практиці всього масиву виборчого законодавства відбувається за складних обставин перехідного періоду функціонування Української держави та відсутності необхідного рівня консенсусу серед правлячих еліт щодо стратегії суспільного розвитку. У нашій країні триває пошук оптимальних сучасних демократичних процедур організації і проведення виборів, які б адекватно відбивали розвиток політичного процесу. На нашу думку, все знову залежатиме від реальної розстановки політичних сил та їхніх відповідних уподобань.

О.Л. Якубін, асп., КНУТШ, Київ
randaltor@ukr.net

ПОЛІТИЧНІ АГЕНТИ, АКТОРИ, СТРУКТУРИ: ВЕРСІЇ ВЗАЄМОДІЇ

Полілема взаємодії *політичних структур, агентів, акторів* вже давно стоїть на порядку денному соціальних та політичних наук. Особливої специфіки вона набуває при дослідженні політичної динаміки, політичних змін з точки зору політичного часу. Адже, саме його методологічний фокус по-новому актуалізує складну теоретичну та практичну проблему: яким чином політичні структури, інститути, моделі змінюються, як до цього причетна діяльність конкретної людини (і чи причетна взагалі?), якою є в такому разі природа таких структур, інституцій, їх роль в політичному "житті"? Соціальні науки вже давно блукають в лабіринті цих загадок, але так і не знайшли тієї надійної "нитки Аріадни", що б вивила нас на правильний шлях. Інколи, навіть, виникає таке враження, що з накопиченням все нових і нових даних та подробиць, ми все далі і далі віддаляємось від науково релевантних відповідей на ці питання, вдається визнавати відомий парадокс сучасної науки: "все більше і більше – про все менше, і менше".

Зважаючи на це, навряд чи слід очікувати швидкого розв'язку цієї проблеми, однак, на нашу думку, концептуальне окреслення вже самого спрямування у тому напрямку є великим кроком вперед. А це не можливо без огляду вже набутих "відповідей", виявлення їх слабких та сильних сторін. Саме на цьому завданні ми і зосередимо свою увагу в даному дослідженні.

Під "*політичною структурою*" тут розуміється сукупність інститутів, правил поведінки, норми, ролі, психічні механізми, побудови і конструкції, які є відносно інваріантними незважаючи на зміни окремих індивідів і відносно еластичними по відношенню до ідіосинкратичних переваг і очікувань індивідів.

Щодо визначення та використання понять "політичний актор" чи "агент" то тут все залежить від методологічної позиції науковця (інколи не зовсім усвідомленої ним самим), обраної ним стратегії дослідження. Детальніше про це йтиметься трохи нижче.

Серед основних "методологічних хитрощів", що до них вдаються дослідники з метою вирішення проблеми взаємодії політичних структур, агентів, акторів, найбільш популярними є такі три версії:

1) так званий "*волютариський підхід*", адепти якого зосереджували свою увагу на "внутрішніх, нетривалих змінах та стратегіях", що їх використовують живі люди (в їх термінології "*політичні агенти*") під час своїх діяльності. Поняття "політичний агент" використовується ними на протипагу суб'єкту та індивіду з метою запобігання догматичним інтерпретаціям структураліських й феноменологічних підходів до вивчення політичної реальності. На протипагу таких поглядів, політичні агенти "не є автоматами, що відлагоджені як годинник у відповідність до законів механіки, які їм особисто залишаються невідомі (або маловідомі)", вони свідомо та творчо діють на власний розсуд реагуючи на зовнішні виклики чи реалізуючи певні власні стратегії, їх поведінка є без сумніву раціональною, так як вона спрямована на реалізацію їх власних ініціатив/інтересів в межах тієї інформації, яку вони отримали й якою володіють. За своєю суттю "політичний агент" є близьким до поняття "соціальний агент" введеного П. Бурдьє. Очевидною слабкістю цього підходу, особливо в його радикальних інтерпретаціях, є нехтування політичними умовами в яких діють політичні агенти, а це врешті рещт веде й до обмеження його власних пояснювальних можливостей;

2) поняття "*суб'єкт*" або "*актор*" використовується, зазвичай, представниками *другого підходу* (прихильники якого працюють з різноманітними модифікаціями теорій "політичних структур" та "визначеного шляху") в широко поширених уявленнях про "моделі", "структури", "правила", коли дослідник нібито приймає "об'єктивну" точку зору, бачачи в суб'єкті маріонетку, якою керує структура і таким чином, позбавляє його можливості діяти самостійно, його власної активності. На протипагу першому підходу, який розглядає політичну діяльність, як вибір, що базується на індивідуальних цінностях, перевагах і очікуваннях, цей підхід розуміє діяльність, як виконання обов'язків та інституційної "повинності". Схожість слів "актор" і "актор" між собою в даному випадку не є просто збігом обставин, а відображає їх змістовну схожість. Актор у виставі також грає лише певну роль, написану сценаристом, і лише в її межах він має право на певні особистісні варіації "представлення" ролі, однак вийти за межі сценарію він не може;

3) *третій ("компромісний") підхід* пропонує нам розглядати політичні умови – *структуру* – і індивідуальну діяльність – *агентів/акторів* – у їх спільній взаємодії, що породжує й уможливорює той соціально-політичний світ, який ми бачимо. Це вирішення дещо схоже на подібне в біології, де суперечка між прихильниками домінуючого впливу середовища і генетичних механізмів спадковості на людину, була знята через поширення консенсусного уявлення про те, що мають значення як природа так і виховання. Однак ідея "*взаємодії*" може породжувати не менше проблем, ніж вирішувати, через загальну складність політичного світу. Як мінімум, його аналіз був значно простішим, якщо він міг обмежуватися однією стороною чи іншою. Окрім того, об'єднання структури і агента/актора не є простою сумою додавання їх одне до одного, замість того щоб зрозуміти як вони впливають одне на одне.

Загалом ця проблема так чи інакше пов'язана з тим, як інкорпорувати дії окремих осіб з систематичною генералізацією політичного. Ключовим елемен-

том створення методологічних інструментів для такого дослідження, на нашу думку, може стати переформулювання взаємодії структури і агента/актора через введення нового змінника під назвою "політична подія", що може розумітися, як створення індивідами моделей діяльності (сукупності вчинків – "фактів"), які інколи можуть засвоюються майбутніми учасниками. Політична подія є своєрідною осмисленою єдністю, що піддається оповіді. При цьому з точки зору послідовності розгортання політичного часу існує *порог подрібнення* (Г. Зіммель), нижче якого подія як цілісне явище перестає існувати. Як зазначає, Р. Козеллек, лише мінімум подій, що перебувають у часі, й відбуваються потім, створюють ту смислову єдність, яка перетворює ту смислову низку "фактів" на подію. Контекст події, те що передувє їй, і те, що відбувається потім, можуть набувати більшої протяжності, проте сама консистенція залишається тісно пов'язана з часовою послідовністю. Структура ж за такого розгляду, в її часовому вимірі, створюється такими зв'язками, які не розчиняються в послідовності подій, а продовжують існувати і після закінчення події, що їх генерувала. В такому сенсі, дії окремих індивідів в один момент часу, змінюють множину можливостей в інший. Саме таке розуміння, на нашу думку, при його подальшому поглибленні, дозволить побудувати аналітичний підхід, який зробить можливим розгляд, як агентів/акторів так і структур, і допоможе у визначенні природи їхньої взаємодії в конкретних випадках.

О.С. Яценко, студ., КНУТШ, Київ

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: СУЧАСНІСТЬ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Актуальність обраної теми яскраво виявляється підвищенням інтересом до роботи парламенту через те, що він являється представницьким органом законодавчої влади. Парламент є виборним колегіальним за своєю внутрішньою структурою та принципами діяльності органом держави, чим відрізняється від уряду, який є колегіальним органом, але не формується шляхом виборів, і глави держави – президента, який обирається, але є одноособовим органом. В унітарних державах, зазвичай формується тільки на загальнонаціональному рівні є єдиним органом законодавчої влади. У федеративних державах парламент формуються також на рівні інших суб'єктів, загальнонаціональний парламент є вищим органом законодавчої влади держави. Визначальними характеристиками є структура, порядок формування та обсяг компетенції парламенту. Головною ознакою структури є його палати. Існує двопалатна і однопалатна структура. Найважливішими елементами структури палат парламенту є керівні органи, парламентські комітети і парламентські фракції. Керівний орган парламенту може бути одноособовим або колегіальним. Найважливішим елементом структури палати парламенту є комісії, які в англійських та деяких інших країнах називаються комітетами. Парламентські комісії (комітети) поділяються на постійні і тимчасові. Порядок формування парламенту залежить від його структури.

Найважливішими функціями парламенту в системі органів державної влади є законодавча, фінансова і контрольна. Поряд з ними парламент виконує також установчу, судову і зовнішньополітичну функції.

Що стосується загальних рис парламенту і парламентаризму, то слід зазначити, що державні функції в кожній країні здійснюються розгалуженою системою органів. Проаналізувавши роботу вищих органів, можна визначити, на яких засадах функціонує державний механізм у цілому. Відомо, що немало конституцій було прийнято парламентами або за їхньою безпосередньою участю, і саме конституції утворюють правову основу для існування і функціонування всього державного механізму. Звідси можна говорити про "установчу роль" парламентів щодо інших елементів цього механізму.

Підвищений інтерес до парламентів зумовлений і тим, що вони є представницькими органами. В основі формування і роботи парламентів лежать ідеї народного представництва, впровадження яких у політичне життя пов'язане із становленням сучасної державності зарубіжних країн.

З часом сенс та значення їх дещо змінилися, але вони і сьогодні зберігають характер політико-правового постулату, непересічної соціальної і духовної цінності.

Варто зауважити, що "парламенти" є загальнонаціональними колегіальними представницькими органами державної влади, які повністю або частково обираються народом (виборчим корпусом) і, на відміну від інших загальнонаціональних колегіальних представницьких органів – так званих установчих зборів (конституційних конвентів, асамблей), – діють на постійній основі.

Представницька природа парламентів не пов'язується лише з їх виборністю. У багатьох країнах шляхом загальних виборів заміщується пост глави держави – президента. Однак лише парламент звичайно претендує на роль своєрідного "дзеркала суспільства". З цим пов'язана така притаманна всім без винятку парламентам риса, як колегіальність. Колегіальність парламентів визначає особливості порядку прийняття ними різного роду офіційних рішень.

Отже, парламенти – це виборні і колегіальні органи держави, які функціонують в умовах демократичного правління і мають свої головні повноваження у сфері законотворчості. В унітарних державах парламенти формуються на загальнонаціональному рівні, у федераціях – також і на рівні їхніх суб'єктів

Термін "парламент" відомий з часів феодалізму. Ним спочатку позначалося правосуддя. У Франції в XIII ст. королівська курія була поділена на дві палати. Одна з них займалася судовими справами і називалася парламентом. Цей парламент, що набув назви паризького, існував і далі як судова установа і тільки за часів революції XVIII ст. зійшов з історичної арени.

За часів феодалізму передісторія парламентаризму знайшла свій вияв у так званих "станово-представницьких установах", які спочатку частково, а згодом повністю набули виборного характеру. Подібна картина спостерігалася також протягом певного періоду розвитку буржуазного парламентаризму. Важливим є те, що сам характер представництва, природа і зміст мандата за феодальних часів мали принципово інше обґрунтування, ніж представництво і мандат депутата сучасного парламенту.

Під час революцій XVII–XVIII ст. і в ході подальшого суспільного розвитку в XIX ст. парламенти почали формуватись як справжні органи народного представництва. Їхні конкретні форми визначалися національно-історичними й політичними умовами відповідних країн. Однак вже в цей період подекуди простежуються певні зміни ролі парламентів у процесі здійснення державної влади, які в подальшому набули характеру загальної тенденції.

Тож, зміщення акцентів у взаємовідносинах вищих органів на користь посилення ролі уряду і зміцнення його повноважень за рахунок парламенту звичайно пояснювалось і пояснюється необхідністю забезпечити більш оперативне і професійне управління державними справами. На думку багатьох зарубіжних політологів і державознавців, таке зміщення є об'єктивним наслідком сучасного розвитку країн, всебічним потребам якого найбільшою мірою відповідає динамізм і зваженість у діяльності органів виконавчої влади.

Характеризуючи сучасний стан парламентаризму, слід зазначити, що сам державно-правовий розвиток країн світу зумовлює необхідність певної корекції наведених оцінок ролі і значення представницьких органів. Зацікавлені у збереженні іміджу цих органів та сталості всього державного механізму в цілому, правлячі кола багатьох країн вдалися до "парламентських реформ". У деяких країнах виникли нові парламентські структури – спеціальні комісії, які контролюють діяльність органів виконавчої влади. Там, де такі структури вже існували, коло їх повноважень було розширене.

Отже, можна зробити висновок, що явище парламентаризму ще не вичерпало себе, хоча надто оптимістичним було б говорити про якийсь "ренесанс" парламентаризму. Реальні процеси суспільно-політичного і державно-правового розвитку зарубіжних країн свідчать, що відбувається пристосування представницьких органів до потреб сьогодення. Все це і зумовлює оцінки змісту парламентаризму.

Вагомим є те, що парламенти відіграють надзвичайно важливу роль у житті суспільства. Вони були і є виразниками інтересів різних соціальних і політичних сил, ареною для узгодження соціальних інтересів, пошуку компромісів, розв'язання наявних у суспільстві соціальних і політичних суперечностей.

О.Л. Ящук, студ., КНУТШ, Київ

БЮРОКРАТІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ СУСПІЛЬСТВА

Розглядаючи цю тему, в першу чергу потрібно визначити, що являє собою бюрократія. Бюрократія в прямому значенні цього слова означає "панування канцелярії", "влада столу". В словнику можемо знайти визначення бюрократії як системи управління суспільними справами, що спирається на розгалужену та ієрархізовану структуру чиновницького апарату.

Потрібно згадати М. Вебера, який вважав бюрократію елементом раціонального типу державного устрою, гадав, що вона втілює найефективніші і найраціональніші способи управління організаціями [Шляхтун П.П. Політологія. – К.: Либідь, 2002. – С. 445]. Мислитель зауважує, що бюрократія – це ідеа-

льна форма правління, яка має три риси: чітко встановлені вертикальні зв'язки в організації (чітка службова ієрархія); відрегульований розподіл управлінської праці; система визначених методів і прийомів при виконанні управлінських завдань і т.д.

Потрібно зазначити такий нюанс, що різниця між політиком і бюрократом у відповідальності і заданих цілей. Політик відповідає перед суспільством, а бюрократ відповідає перед начальником якому він безпосередньо підлеглий.

Та погляньмо на бюрократію з іншого боку. Увесь об'єм необхідної роботи все більше перекладається на простих виконавців, на бюрократичні низи, тобто в більшій мірі на людей, що мають більш обмежений досвід, обмежені знання, обмежені можливості. У ситуації коли бюрократичні верхи перекладають всю роботу на нижчі інстанції, а самі бюрократичні нижчі інстанції звичайно, намагається запобігти перенавантаженню шляхом саботажу роботи аби загальмувати процес діяльності і окупити його хабарами з тих, ким вони керують, стає очевидна соціальна неефективність бюрократії, її нездатність виконувати свою суспільно корисну функцію – функцію управління. Традиційно слова "бюрократ" і "бюрократія" несуть негативну конотацію – настільки сильну, що самі бюрократи не бажають так себе називати, надаючи перевагу таким термінам як "чиновник", "управлінець" тощо.

Коли поглянути в тлумачний словник, можна побачити, що термін бюрократія означає систему управління, що здійснюється за допомогою ієрархічного апарату, відділена від суспільства, і займається тільки цим управлінням.

Суспільна неефективність бюрократії не така помічена, оскільки бюрократія породжує всередині себе хибну свідомість і хибну картину світу. Причину цьому з'ясував ще К. Маркс: "Бюрократія є коло з якого ніхто не може вискочити. Її ієрархія є ієрархія знання. Верхи покладаються на нижчі кола у всьому, що стосується знання деталей; нижчі ж кола довіряють верхам у всьому, що стосується розуміння всезагального, і таким чином, вони взаємно вводять один одного в оману [Маркс К. і Енгельс Ф. Сочинения. – М., 1995. – Т. 1. – С. 271–272].

Сучасний англійський консерватор С. Паркінсон, говорячи про сучасну західну бюрократію, практично повторює Маркса: "Людина в основі піраміди міркує, що людям на верху видніше. Але ті дуже зайняті і думають, що питання вивчено в нижчих ешелонах – там в людей є для цього час" [Паркінсон С. Н. Законы Паркинсона. – М., 1989. – С. 182].

Згідно з Марксом: "бюрократія породжує в собі і для себе хибну свідомість, знання, якими вона оперує – це хибне знання, воно спонукає бюрократію на неефективне управління. Бюрократія вважає себе кінцевою метою держави – так як бюрократія ставить свої формальні цілі своїм змістом, то вона скрізь вступає в конфлікт з реальними цілями. Тому вона змушена видавати формальне за зміст, а зміст – за дещо формальне. Державні завдання перетворюються в канцелярські, а канцелярські завдання – в державні" [Маркс К. і Енгельс Ф. Сочинения. – Т. 1. – С. 271]. Це змінює суть окремо взятого бюрократа: "державні цілі перетворюються в його особисті, в погоню за чинами, і створення кар'єри [Там же. – С. 272].

Також потрібно згадати Принцип Пітера: "В ієрархії кожний індивід має тенденцію підніматися до свого рівня некомпетентності" [*Пітер Л.Д.* Принцип Пітера, или почему дела идут вкривь и вкось. – М., 1990. – С. 60]. Пітер прийшов до висновку, що будь яка бюрократична машина в ідеалі прагне до максимальної неефективності.

Проблема неефективності бюрократії є актуальною і сьогодні. Державна бюрократія перебрала на себе суто політичні питання і внаслідок цього дилетантизм пересічних адміністративних службовців заступив відповідальні політичні дії [*Причепій Є.* Класики політичної думки від Платона до М. Вебера. – К.: Тандем, 2002. – С. 444].

СЕКЦІЯ

"ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА"

І.В. Бочар, студ., КНУТШ, Київ
ira_botschar@ukr.net

РЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО КАНАДИ

Регіональне співробітництво Канади варто розглядати з урахуванням її статусу середньої держави, явно вираженим глобальним характером зовнішньої політики та відносно меншим економічним потенціалом у порівнянні з основним гравцем регіону та найближчим сусідом – США. Економіка Канади глибоко інтегрована у світову економіку та до певної міри залежна від міжнародної торгівлі, особливо зі своїм найбільшим торговельним партнером, Сполученими Штатами Америки. Саме на США орієнтується більша частина зовнішньоторговельного обороту Канади, звідси до Канади надходять численні інвестиційні потоки [Комкова Е.Г. Канада в 2005 году: глобальные вызовы и возможности // США – Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – № 2. – С. 89–99.]

З підписанням у вересні 1992 року тристоронньої угоди North American Free Trade Agreement (NAFTA) – розпочато створення регіональної зони вільної торгівлі. Широкомасштабний характер угруповання дозволяє Канаді створити найсприятливіші умови для ведення бізнесу, спрощує правила транскордонної торгівлі товарами та послугами, регулює порядок міграції робочої сили тощо. Як наслідок, похвалилось економічне співробітництво між країнами-учасниками, а Канада досягла найвищого рівня зростання промисловості серед країн Великої Вісімки. Відсутність чіткої структури національних органів регулювання тристоронніх відносин в рамках НАФТА не загрожує політичній та економічній незалежності Канади, що цілком влаштовує Оттаву. Однак до популярної концепції Північноамериканського співтовариства, в рамках якого до 2010 року планується проведення вже спільної політики трьох держав у сфері економіки, безпеки і, можливо, екології, охорони здоров'я і трудових ресурсів, канадське політичне керівництво ставиться скептично. [NAFTA Secretariat. – http://www.nafta-sec-alena.org/DefaultSite/index_e.aspx – дата відвідування 27 вересня 2007]

Регіональне співробітництво Канади в оборонній сфері відбувається в рамках діючого з 1958 року Об'єднаного командування протиповітряної оборони Північноамериканського континенту (НОРАД) і має першочерговим завданням утримання континентальної безпеки та національного суверенітету з урахуванням все більш складної природи нового міжнародного середовища. Доцільність угруповання виправдана подіями 11 вересня 2001 року, коли НОРАД взяла на себе додаткові функції протиповітряної оборони в США і Канаді та допомогла координувати відповідь на загрозу використовуваних терористами авіалайнерів. На сьогодні спостерігається розширення співпраці до співробітництва з питань морської безпеки та кордонів [North American Aerospace Defense Command. – <http://www.norad.mil>].

З урахуванням 200-кілометрової зони вздовж американського кордону, де зосереджено 90% населення Канади, прикордонне питання є не менш важливим фактором регіонального співробітництва. В даному контексті варто згадати транскордонну співпрацю провінцій і штатів у формі внутрішньої фірмових поставок, важливість якої засвідчена у відповідному Меморандумі від жовтня 2000-го року [Canada Border Services Agency – <http://www.cbsa.gc.ca>].

Зважаючи на асиметричність потенціалів Канади та США, Оттава у своїй зовнішній політиці розширює напрямки співпраці [Асиметрія міжнародних відносин / За ред. Г.М. Перепелиці та О.М. Субтельного. – К., 2005. – С. 105–107]. Вступ Канади до Організації американських держав (ОАД) у 1990 році розширив її регіональне співробітництво у галузі сільського господарства, інформаційно-комунікаційних технологій та міжкультурного співробітництва. Оттава приєдналася до ряду міждержавних угод, що регулюють актуальні для Канади питання статусу біженців, безпеки та тероризму.

Будучи членом-засновницею Організації Північноатлантичного договору (НАТО), Канада брала участь у численних військових операціях, активно проявляла себе в міжнародних місіях під командуванням НАТО. З 2001 року Канада має свій контингент в Афганістані у партнерстві зі стабілізаційними силами США та міжнародними силами НАТО. Команда допомоги в надзвичайних ситуаціях (Equipe d'intervention en cas de catastrophe) брала участь в трьох важливих рятувальних операціях після цунамі в грудні 2004 у Південно-Східній Азії, після урагану Катріна у вересні 2005 на американському побережжі та після землетрусу в Кашмірі в жовтні 2005. Канада підтримує трансформацію НАТО з військово-оборонного в політично-прогресивний альянс. [NATO and Canada. The North Atlantic Treaty Organization – http://www.dfait-aeici.gc.ca/foreign_policy/nato/nato_and_canada-en.asp].

Особливу роль Канада відводить Азійсько-Тихоокеанському економічному співробітництву. У 1994 році на нараді АТЕС Оттава ініціювала створення зони вільної торгівлі в АТР до 2010-2020 років. До основних напрямків діяльності Канади в АТЕС відносять ряд ініціатив, спрямованих на підвищення потенціалу економік країн, що розвиваються, підтримку багатосторонньої торгівельної системи, технічне співробітництво в галузі біотехнологій для сільського господарства. Саме Канада сприяє залученню громадських організацій до діяльності АТЕС шляхом інтенсифікації діалогу для забезпечення підтримки економічних реформ у регіоні [Молочков С.Ф. Внешняя политика Канады: факторы, особенности, проблемы // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2000. – № 10. – С. 59].

Отже, спостерігаємо диверсифікацію джерел регіональної політики Канади у північноамериканському регіоні. Внутрішні політичні та економічні інтереси Оттави визначають напрямки та інтенсивність співробітництва, що реалізовується через створення зони вільної торгівлі і транскордонне співробітництво. Впливовий південний сусід Канади – Сполучені Штати Америки – поряд з економічною співпрацею виступають також союзником у забезпеченні регіональної колективної безпеки. Інтенсифікація діалогу в рамках північноамериканських міжнародних організацій дозволяє поглиблювати політичні, економічні та культурні зв'язки з окремими країнами регіону.

ПОЛІТИЧНА ТЕОЛОГІЯ КАРЛА ШМІТТА В РОСІЙСЬКОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Постать відомого філософа права Карла Шмітта була і є неоднозначною в науковому світі насамперед через його активну заангажованість в житті Третього Рейху, де Карл Шмітт був одним з головних ідеологів фашистської геополітики. Проте в подальшому часі його творчий доробок почав привертати до себе увагу правознавців і філософів багатьох країн світу, зокрема й тих країн, які були противниками фашизму. Причому така увага має не тільки негативний характер, а швидше більш конструктивний. На перший погляд може видатися дивним, але подібне, ледь не хвалебно-позитивне ставлення до теорії К.Шмітта спостерігається в Росії з 90-х років минулого століття і до сьогодні (статті О. Дугіна, М. Ремізова, дисертація Є.М. Гаранова). Зумовлено це було потребою в реставрації авторитарного режиму на тлі демократичного правління Б. Єльцина, як і прагненням до відновлення Росією статусу, втраченого з розпадом Радянського Союзу.

Теорія Карла Шмітта, який пізніше, після поразки фашистської Німеччини, поступово став завзятим прихильником Католицької Церкви, базується на політико-теологічних тотожностях, відповідностях різних моделей державного устрою та релігійних форм, які панують у суспільстві. Розробляючи теорію суверенності й теорію деционізму, німецький мислитель протиставляє демократичній формі правління авторитарний режим, ілюструючи останній образом Римо-Католицької Церкви й статтю Папи Римського як абсолютного Монарха, з його суверенним статусом, привілеями і, зокрема, непогіршимістю в питаннях віри. Суверенність й деционізм авторитарної влади виявляються у **"виключних обставинах"**(кризових станах, які переживає суспільство) і в праві на беззастережне й одновладне **Рішення** правителя. Подібні положення так само, як і геополітична концепція "твердої суші" й "відкритого моря", яку вслід за Хаусхофером продовжує розвивати Шмітт, робить вчення німецького філософа вельми привабливим для російського політикума. Ностальгія за втраченим державно-політичним об'єднанням на євразійському просторі знаходить свій відповідник в теорії "Великого простору", під яким розуміється наддержава, що виступає арбітром для народів й маріонеткових державних утворень (на зразок республік СРСР та країн Варшавського договору) і яка керується в цьому пануванні не стільки досягненнями науки чи культури, скільки головне політичною волею. Протистояння між теллурократією й талассократією (за термінологією К. Шмітта) відповідає реаліям "холодної війни" між Москвою та Вашингтоном, тим більш, що таке протистояння продовжує тривати й досі. А в умовах втрати геополітичного впливу на частину незалежних держав, що постали на теренах колишнього СРСР (і що сприймається шовіністичними колами як поразка), особливої симпатії для російських геополітиків набуває образ Партизана, яким оперує Шмітт і який є захисником Суші, тим, хто веде **"обмежену війну"**, щоб не допустити **"то-**

тальної війни". За таким розкладом Росія проголошується (О. Дугін) гігантською Імперією Партизан, яка спирається на "Русское Право": право вести війну (дії) поза прийнятими правилами; право, яке протиставляється тим юридичним нормам і законам, що суперечать імперським інтересам Росії.

У зверненні російських апологетів імперії до політичної теології К. Шмітта можна побачити тенденцію позиціонувати Росію як "третій Рим" не тільки в геополітичному плані, але також і в політико-теологічному, що викликає запитання про відповідність російського державного мислення православному погляду на церковний устрій, де ключовим є поняття соборності.

О.В. Гнатюк, студ., КНУТШ, Київ
gnatiuk@mail.ru

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЩОДО НАТО

Аналіз ситуації: Згідно останніх соціологічних опитувань підтримка інтеграції України в НАТО перебуває на рівні 15% населення. Низький показник є свідченням того, що всі попередні заходи з інформування населення в Україні щодо її приєднання до НАТО виявились неефективними. Це, насамперед, пов'язано з відсутністю комплексної стратегії з інформування громадськості, відсутності координації здійснюваних проєктів, та жорсткою інформаційною протидією з боку противників вступу України в НАТО. Ситуація також була ускладнена політичними спекуляціями довкола питання євроатлантичної інтеграції та неготовністю "помаранчевої" влади до здійснення практичних кроків в сфері інформування.

Дана ситуація вимагає вироблення нових підходів до інформування громадськості. В зв'язку з складною політичною конфігурацією в Україні відсутня можливість проведення загальнонаціональної комплексної кампанії з такого інформування. Тому значно більше переваг мають регіональні цільові кампанії. Зокрема, до переваг слід віднести: низькі витрати на інформаційну діяльність в регіональних медіа в порівнянні з загальнонаціональними, вищий ступінь довіри в населення до регіональних медіа в зв'язку з дискредитацією загальнонаціональних ЗМІ на виборах президента 2004, значно нижча протидія на регіональному рівні з боку політичних опонентів. **Мета:** Донести об'єктивну інформацію про НАТО до населення південно-східних регіонів шляхом проведення регіональних інформаційних кампаній, для покращення рівня підтримки євроатлантичної інтеграції України. **Завдання:** Зменшити кількість противників євроатлантичної інтеграції в Україні; досягнути більшої поінформованості громадськості про НАТО. **Принципи реалізації:** *"Непрямих дій"* – використовуються лозунги, заходи та дії, які не викликають негайного супротиву або активізації з боку політичних опонентів. *"Прямого контакту"* – використання безпосередніх взаємодій для донесення інформації. *"Широкого портфелю проєктів"* – кількість проєктів має бути значною і вони мають слідувати один за одним або відбуватись паралельно в різних сферах. *"Координації зусиль"* – всі проєкти мають бути скоординовані і погоджені

спільно в часі. До їх реалізації мають залучатись різні актори. *"Інформаційної підготовки"* – перед здійсненням проекту має відбутись інформаційна підготовка з вироблення у громадськості зацікавлення тематикою проекту та знешкودження негативних інформаційних впливів. *"Інформаційної доступності"* – перевага у підтримці проектів має надаватись тим, які пропонують доступні інформаційні продукти, з легким донесенням необхідної інформації. *"Соціальної стратифікації"* – проекти мають бути розроблені з врахуванням максимальної кількості соціальних груп, і здійснюватись як окремо для кожної групи так і для декількох одночасно. *"Порівняльної позитивності та негативності"* – інформаційні проекти мають поєднувати позитивну і негативну інформацію з переважною кількістю першої, для вироблення у споживачів відчуття об'єктивності. *"Цільової аргументативності"* – інформаційні проекти мають будуватись на аргументах найбільш сприйнятливими для цільової групи. *"Дискредитації альтернатив"* – інформаційні проекти мають бути спрямовані на дискредитацію інших альтернативних інтеграцій України. *"Дій на випередження"* – проекти мають бути спрямовані на нейтралізацію майбутньої пропаганди проти вступу України до НАТО. **Державні актори**, які повинні реалізувати наведені вище принципи: Секретаріат Президента, Міністерство оборони, МЗС, Держкомтелерадіо, Підкомітет з питань інформаційного забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції, підконтрольні виконавчі органи на місцях. **Недержавні**: Громадські організації, грантодавці, представництво НАТО в Україні, представництва країн-членів НАТО, видатні діячі мистецтва, спорту, культури **Шляхи реалізації**:

1. Формування органів взаємодії державних та недержавних акторів реалізації стратегії. Спільна розробка, затвердження та реалізація проектів.
2. Формування та навчання команди активістів мешканців південно-східних регіонів
3. Розробка стратегічного плану реалізації проектів. Дослідження ризиків та діяльності опонентів. Прогнозування криз та вироблення шляхів виходу з них.
4. Ґрунтовний аналіз цільових груп, вироблення інформаційної аргументації та шляхів донесення інформації до цих груп
5. Реалізація проектів в регіонах з урахуванням соціальної стратифікації та інформаційної ситуації.
6. Поточне звітування про результати виконаних проектів.

У.К. Горобець, студ., ДонНУ, Донецьк
u.gorobets@rambler.ru

ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Процеси глобалізації призвели до необхідності уніфікації багатьох сфер діяльності держави. Однією з першочергових є освітня політика, оскільки саме від неї залежить рівень розвитку суспільства та його спроможність обрати свій шлях існування. Для України з моменту розпаду СРСР питання реформування системи освіти постійно загострювалося. У пошуках підходя-

щої моделі реформування з урахуванням викликів сучасного світу та потреб молодшої незалежної держави Україна прийшла до європейського вибору: у травні 2005 р. наша держава приєдналась до Болонського процесу.

З метою максимізації позитивного ефекту реформ і запобігання виникненню можливих негативних результатів ця тема повинна бути вивчена повною мірою. Особливо якщо брати до уваги, що залучення тієї чи іншої держави до Болонського процесу веде до кардинальних змін в зовнішньополітичній складовій її освітньої політики. Сьогодні Болонський процес в своїх роботах досліджує багато вчених. В Україні вивчення Болонського процесу тільки починається. Провідними спеціалістами тут є В.С. Журавський і М.З. Згуровський. Цікавими і корисними в контексті наших реформ можуть стати роботи російських дослідників: В.І. Байденка, Г.І. Гладкова, В.Б. Касевича, Р.В. Светлова, А.В. Петрова та ін.

Європейські країни почали інтеграцію у сфері освіти у 1950-х роках, коли перед ними постало питання повернення статусу самостійного гравця на міжнародній арені. Гостре протистояння між СРСР та США, в яке був залучений майже весь світ, проходило навіть у сфері освіти. Про це може свідчити прийняття у Сполучених Штатах в 1958 р. "Закону про освіту з метою національної оборони" [Болонский процесс и российские реалии. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2004. – С. 9]. Для Європи ж освіта була, в першу чергу, базою для формування сильного міжнародного актора, який виступав би від імені всіх її держав і захищав їх спільні інтереси. Для цього потрібно було виховати "нового європейця" з патріотичними поглядами. Досягнення цієї мети було покладено саме на університети. Згодом до політичних проблем, які мала вирішити освіта, додалися й економічні: "кадровий голод" поєднувався з безробіттям, конкурентоспроможність економіки країн Європи падала, постали проблеми, пов'язані з формуванням єдиного ринку [Байденко В.І. Болонский процесс : Курс лекций. – М: Логос, 2004. – С. 17, 27; "Мягкий путь" вхождения российских вузов в Болонский процесс. – М., 2005. – С. 15]. Але не дивлячись на те, що Болонський процес має довгу передісторію, започатковано його було лише в 1999 р. підписанням спільної заяви європейських міністрів освіти про створення єдиного простору вищої освіти.

Україна, як колись європейські країни, сьогодні теж стоїть на початку шляху досягнення статусу сильного міжнародного суб'єкта. На цьому шляху одним з найскладніших завдань молодшої незалежної держави є побудова якісно нового, демократичного, конкурентоспроможного суспільства. Це є напрямком діяльності в першу чергу закладів освіти, оскільки вони мають потенціал найбільш потужного механізму впливу на формування окремих особистостей і таким чином – суспільства загалом.

На сьогоднішній день перед отриманою нами в спадок радянською системою освіти постало коло серйозних завдань. По-перше, це питання зміни ціннісних орієнтирів суспільства: пріоритет закону в усіх сферах життєдіяльності, повага до свобод людини та громадянина, сумлінне виконання обов'язків тощо. По-друге, це проблема швидкого реагування державних інститутів на виклики і потреби сучасного динамічного світу. З'являються потреби у фахівцях нових профілів, у висококваліфікованих конкурентоспроможних кадрах, як сказав В. Кремень, у людях "з інноваційним типом мислення, інно-

ваційною культурою, які готові до інноваційної діяльності" [Кремень В. Качественное образование: требование XXI века. – www.zn.ua/3000/3300/53717]. Інша важлива проблема – корупція у вищій школі. Департаментом державної служби боротьби з економічними злочинами фіксується щорічне збільшення кількості таких злочинів. Так, наприклад, за 2001-2003 роки воно склало 12 % [Донецкий политех и Славянская педакадемия попали в рейтинг наиболее коррупционных ВУЗов страны. – ostro.org/shownews_ks.php?id=2010]. Протидіяти цій тенденції можна лише за умов кардинального реформування освітньої системи з метою унеможливлення використання корупційних схем.

Щоб вирішити ці та деякі інші проблеми України перейшла до реформування вищої школи. Обрання саме Болонського процесу було зумовлено колом причин, головною з яких є офіційний курс на європейську інтеграцію. Не можна ігнорувати й той факт, що одні з найважливіших партнерів-сусідів України, такі як Польща та Росія також приєдналися до "Болонського клубу".

Для успішної реалізації спільної заяви відповідних міністрів країн "Болонського клубу" та координації роботи в рамках Болонського процесу кожні два роки проводяться самміти. В результаті спільної праці були розроблені основні вимоги систем вищої освіти, які мають бути виконані до 2010 р.: трьохрівнева система вищої освіти, академічні кредити ECTS, академічна мобільність студентів, викладачів і адміністративного персоналу ВНЗ, європейський додаток до диплому, контроль якості вищої освіти. [Европейское пространство высшего образования. Совместное заявление европейских министров образования. Болонья, 19 июня 1999 года // Основные засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.). – Тернопіль: ТДПУ імені В. Гнатюка, 2004. – С. 20–26].

Результатами реформування мають стати: Виховання патріотичного, свідомого громадянина України; Спроможність системи вищої освіти реагувати на швидкі зміни навколишнього світу; Покращення методів підготовки студентів; Зменшення корупції; Підвищення рівня конкурентоспроможності українських фахівців; Можливість виходу дипломів українських ВНЗ на європейський ринок праці тощо.

Таким чином, спільне реформування систем освіти майже всіх європейських країн вирішує коло проблем, які пов'язані з внутрішнім розвитком держав, а також встановленням певного рівня репутації на міжнародній арені. Для України, крім цього, це ще й можливість більш плідної і тісної співпраці зі своїми сусідами та країнами ЄС, а також один з шляхів формування громадянського суспільства молодой демократичної держави.

А.І. Гусар, студ., КНУТШ, Київ
woming@ukr.net

ОСНОВНІ РИСИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Закінчення холодної війни, розпад біполярної системи світу зумовили переорієнтацію у напрямках та принципах міжнародної політики. Глобальний масштаб і радикальність змін, що відбуваються в наші дні у політичному

житті світового співтовариства, дозволяють висунути припущення про формування нової системи міжнародних відносин, відмінної від тої, що функціонувала протягом XX сторіччя, починаючи із класичної Вестфальської системи, яка визначала їх рушійною силою суперництво між державами: одні прагнули збільшити свій вплив, а інші – не допустити цього.

В новій системі утворились інші тенденції, які виступають протилежними принципам визначальної ролі суверенітету та національних держав в якості головних суб'єктів міжнародних відносин.

Міжнародні політичні відносини мають явно виражену тенденцію до глобалізації, тобто до розширення та взаємопроникнення. Це пояснюється тим, що руйнуються бар'єри, які розділяли міжнародні політичні відносини за ідеологічною ознакою; вже в минулому розподіл світу на два ворогуючих політичних табори з їх замкнутими політико-державними відносинами. Глобалізація міжнародних політичних відносин пояснюється підвищенням ролі загальнолюдських проблем у сучасному світі: запобігання ядерній війні; роззброювання; мирним вирішенням регіональних, міждержавних і міжнаціональних збройних конфліктів; будівництвом ненасильницького світу на основі утвердження довіри у відносинах між народами. Глобальний характер міжнародних відносин характеризується створенням різних міжнародних організацій.

Міжнародні політичні відносини на сучасному етапі мають тенденції до демократизації, яка при всій індивідуальності конкретних форм і результатів прояву серед різних народів і держав знаходить своє вираження в загальнолюдському прагненні, з одного боку, скасувати авторитарно-бюрократичні й тоталітарні режими, а з іншого боку – побудувати сучасне розвинене громадянське суспільство й правову державу.

Також за останні десятиліття спостерігається спрямованість сучасного політичного світу до інтегративних процесів. "Даний феномен по суті означає спільне здійснення суверенітету над тим, що раніше вважався сферою контролю окремих держав" [Гриффітс Р. Т. Основания европейской интеграции // Полис. – № 4. – 2002. – С. 135]. Цей процес закріпився внаслідок посилення співпраці між державами, розширенням її сфер, перш за все в економічному плані. Причиною, що сприяє інтеграційним процесам – зацікавленість малих та середніх держав у збільшенні свого міжнародного авторитету та можливості підвищити свій статус. Для них об'єднаними зусиллями впливати на міжнародні процеси значно легше ніж поодиночі.

Проте процеси інтеграції та глобалізації розглядаються як причини початку втрати країнами своєї національної ідентичності, руйнуванням меж внутрішньої та зовнішньої політики, появою проблеми трактування державного суверенітету, визначенням меж втручання інших держав у національні справи, еволюцією ціннісної значимості свободи і безпеки на користь останньої. "Держави, які раніше прагнули реалізувати свої інтереси на основі принципу суверенітету, нині прагнуть увійти у світ-економіку і світ-політику XXI століття навіть ціною відмови від частини своїх суверенних прав. Результатом цього стало загальне послаблення монополії держав на застосування сили як у зовнішній так і у внутрішній політиці" [Мартынов Б. Ф. Международные отношения и безопасность в эпоху глобализации // Латинская Америка. – № 7. – 2001. – С. 5].

Поряд з державними організаціями, що є безпосередніми учасниками міжнародної політики, з'являються різного роду неурядові та міжурядові організації, транснаціональні компанії, які досить часто здійснюють неформальний вплив на міжнародні політичні відносини через формування суспільної думки та неофіційного тиску на політичні процеси в суспільстві. Головними акторами стають не держави, а приватні особи, що вступають у відносини один з одним при мінімальному посередництві або навіть всупереч її волі. Джеймс Розенау в середині 1960-х рр. припустив, що структурні зміни в історичному розвитку людства тягнуть за собою високий ступінь взаємозалежності народів і спільнот та корінні трансформації у міжнародних відносинах. Пізніше він виклав цей висновок у метафоричну форму, помітивши, що результатом змін у сфері міжнародних відносин стає утворення так званого міжнародного континууму, символічними персонажами якого виступають "турист" і "терорист". Це трактування кардинально відрізнялося від основного положення висловленого у настільки ж метафоричній формі Р. Ароном на початку 1960-х років, який наголошував, що зміст міжнародних відносин становлять міждержавні взаємодії, які символізуються у фігурах "дипломата" й "солдата" [Цыганков П. Мировая политика и ее содержание // Международные процессы. – № 1. – 2005. – С. 15].

Отже, процеси глобалізації, інтеграції та демократизації стали ключовими орієнтирами міждержавних відносин сучасного світу. З'являється цілий ряд проблем рішення яких вже не може бути знайдене в рамках національно-державних кордонів. Тому співпраця та взаємодія держав відбувається не лише у питаннях, які традиційно розглядається як сфера великої політики. Міжнародна політика оцінюється з точки зору підтримки стабільного міжнародного середовища, де могли б реалізуватися інтереси всіх учасників.

О.В. Домбровський, курсант, КНУТШ, Київ
fagost@ukr.net

ДОСЯГНЕННЯ "РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ" – ДАЛЕКА ПЕРСПЕКТИВА ЧИ ФАКТ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ

За роки, що минули з моменту проголошення незалежності України, світ суттєво змінився. В умовах глобальних трансформацій відбуваються масштабні зсуви у сучасних міжнародних відносинах. Орієнтири міжнародної політики зміщуються під впливом потужних і водночас дедалі менш передбачуваних факторів. Поширення тероризму, етнорелігійні конфлікти, небезпека неконтрольованого розповзання ядерної зброї, примара енергетичного голоду, екологічне зuboжіння, економічні та інформаційні війни – все це становить серйозний виклик людству. Україна, зважаючи на специфіку її геополітичної ситуації, на тлі усіх цих викликів і загроз виглядає особливо вразливою [Безпека України – 2010 / За ред. В.П. Горбуліна, А.М. Зленка, Г.К. Крюкова, В.П. Семиноженка. – К.: НІСД, 2007. – С. 3]. З огляду на це, нашим першочерговим завданням є не тільки усвідомлення власних національних інтересів у загальносвітовому контексті, але й пошук найбільш ефективних шляхів і засобів їх надійного захисту.

Водночас політичні процеси, що відбуваються в Україні, свідчать про невизначеність зовнішньої та внутрішньої ідентичності держави, про відсутність розуміння українською елітою суті загальносвітової глобалізації, не кажучи вже про формування власної глобалізаційної стратегії або її альтернативних сценаріїв [Погляд на безпеку України у контексті сучасної геополітики: аспекти державного управління / *М.І. Шпура, І.В. Романов, Ф.В. Сатанюк, І.В. Вещицький* та ін. – К.: ННДЦОТ і ВБ України, 2006. – С. 5]. Формування виваженої зовнішньої та внутрішньої політики України в межах трикутника Україна – Росія – ЄС на сучасному етапі є складним завданням і підсилюється в першу чергу, невизначеністю зовнішньополітичного курсу Російської Федерації після президентських перегонів, які відбудуться 2 березня 2008 року. Чи буде й надалі Дмитро Медведєв продовжувати "агресивну" зовнішню політику В.В.П. не зрозуміло, але достеменно зрозуміло одне – Україна ніколи не позбавиться свого сусіда на східних кордонах, і як би там не було, прийдеться тішитись тим, "що маємо"!

Президент Росії В.В. Путін обрав багатообіцяючий напрямок євроінтеграції: не через загальні декларації про наміри, а шляхом налагодження геостратегічного союзу з Берліном. До інтересів України, як транзитивної держави, має безпосереднє відношення угода по стратегічне партнерство Росії з ЄС у паливно-енергетичній сфері. І саме тому, природна геополітична роль України достатньо повно реалізована участю в досягненні "регіональної стабільності" – бути сполучним елементом єдиного континентального простору, не допустити проведення розділових ліній, поява яких загрожує непередбачуваними наслідками.

На думку різних фахівців та вчених України головною умовою успіху входу до Європи є послідовна реалізація заснованої на економічних реаліях пострадянського простору Організації регіональної інтеграції, яка була б не сумісною з проведенням яких-небудь непродуманих зовнішньополітичних кроків, подібних до "євроатлантичної інтеграції", що цілком дискредитувала себе.

Але в яких координатах Україна має знайти своє майбутнє – прийняти європейську концепцію нейтральності, вступити у військово-політичний союз чи обрати виключно свій шлях? Мабуть, варто переосмислити регіональний статус і потенціал впливу України, відкинувши стереотипи і помилкові уявлення про неможливість лідерства [Безпека України – 2010. – С. 17]. Геостратегічне розташування України дозволяє за певних умов впливати на розвиток великих територій від Балтійського моря до Чорного і Каспійського морів. Україна може і має стати більш активним гравцем в регіоні, і, у тому числі, здійснювати посередню місію у вирішенні вузлових питань регіональної політики між країнами ЄС і державами СНД.

При цьому всьому необхідна консолідація влади і суспільства. Українська влада, яка нині не діє спільно і не має загальної політичної лінії, створює небезпеку внутрішнього політичного розколу, виявляється недієздатною як для подолання внутрішніх проблем в суспільстві, так і для просування українських ідей у зовнішньому просторі.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЛІ ДЕРЖАВИ У ВЗАЄМВІДНОСИНАХ З "НОВИМИ" АКТОРАМИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

У 1648 р. була встановлена Вестфальська система, згідно з якою виключне право бути актором світової політики надавалося державі. Проте зміни, які можна спостерігати сьогодні дозволяють зробити висновок про появу та розвиток нових акторів світової політики. Звідси з'являється необхідність перегляду не тільки структурних елементів світової політики (тобто, економічний розвиток, соціальна структура суспільства тощо), але й процедурних факторів(процеси прийняття політичних рішень на світовому рівні та рівні державних утворень).

До нових акторів світової політики прийнято відносити транснаціональні корпорації (ТНК), міждержавні об'єднання, неурядові організації, регіональні групи. Їхня поява та діяльність спричиняє перерозподіл впливу на суспільство й на державу в тому числі. "Тому що міждержавні організації, транснаціональні корпорації та етнонаціональні рухи кидають виклик владі національній державі, вони також кидають виклик опорам державної системи" [*Charles W. Kegley Jr., Eugene R. Wittkopf. World Politics trend and transformation. – 5th ed. – N. Y.: St. Martin's Press, Inc. – P. 195*].

Але необхідно зазначити, що головний перерозподіл відбувається на рівні кожної окремої держави. Цей процес спостерігається в якості втрати частини суверенітету (вперше дану думку висловив американський дослідник Л.Д. Хоуелл (L.D. Howell).

Міжнародні організації хоча можуть регулювати глобальні питання, зокрема – роззброєння, екологічні проблеми (глобальне потепління, допомога при стихійних лихах), питання охорони здоров'я, проте вони не здатні займатися проблемами на місцях.

Процес глобалізації найбільше проявляє себе в економічній сфері. Держава на сьогоднішній день не є здатною забезпечувати проведення незалежної внутрішньої економічної політики, оскільки вона є інтегрованою у систему між-економічних зв'язків(зокрема можна навести приклад з іпотечною кризою у США, яка призвела до негативних наслідків у світовому масштабі). Проте не тільки держави, але й транснаціональні корпорації та банки впливають на внутрішню та зовнішню економічну політику держави через те, що вони відстоюють власні економічні інтереси та надають напрямки іноземним інвестиціям. ТНК можуть бути державними та відстоювати державні інтереси, а не корпоративні, таким чином будучи інструментом в руках держави. Крім того, ТНК необхідне правове регулювання, яке може забезпечити лише держава.

Регіональні групи, які, інколи, протистоять державі у своїх намаганнях виступати самостійними учасниками світової політики, скоріше ставлять собі за мету створення своєї держави, аніж побудови певних новоутворень.

Кожний "новий" актор світової політики займає лише певну сферу життєдіяльності суспільства, в той час, коли держава виступає координуючою та

інтегруючою силою. Крім того, транснаціональні актори опираються на певний специфічний ресурс, в той час як держава має всі види ресурсів.

Транснаціональні актори розподіляються за своїми цілями, які в залежності від ситуації можуть бути протилежними (наприклад бажання певної ТНК добувати корисні копалини, а неурядової організації на кшталт "Green peace" зберегти природний ландшафт).

Тому роль держави, якщо і в дечому є обмеженою відносно інших акторів світової політики, то необхідно визнати й появу нових важелів впливу на них, бо регулювання відносин між ними можливе, лише за участю держави. Механізми артикуляції інтересів є виключною прерогативою держави й поки, що немає реальних альтернатив її заміни.

Д. Костюченко, студ., ІМВ КНУТШ, київ

АКТУАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ КОНТИНЕНТАЛЬНОГО БЛОКУ К. ХАУСХОФЕРА В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМИРІ

Концепція "континентального блоку" займає одне з провідних місць серед геополітичних розробок К. Хаусхофера. Вона народилась під час перебування Хаусхофера в Японії в 1908-1910 рр., та була продиктована об'єктивним домінуванням Великобританії та початком економічної експансії США в світі в канун першої світової. Розуміючи, що головними стратегічними супротивниками "атлантичного блоку", так він назвав США та Великобританію, окрім Німеччини виступають Росія та Японія, Хаусхофер розробляє теорію вісі Берлін-Москва-Токіо, країни, що га думку Хаусхофера проводять континентальну "євразійську" політику, таким чином вони протидіють атлантистам, головною метою яких є досягнення морського домінування. Отже він позичає теорію Макіндера про морські та континентальні держави, але отримує зовсім інші висновки. Він вважав, що головним стимулом існування континентальних держав є завоювання життєвого простору (Lebensraum), а також неодмінне переборення континентальної ізоляції і відповідно вихід до морів та океанів Хаусхофер вважав неодмінною ознакою прояву волі нації та чим складніше здійснити цей вихід, тим більше волі треба проявити нації. Саме у цьому і полягала відмінність теорії Хаусхофера та Макіндера, перший, на відміну від британського дослідника, вважав, що саме континентальні держави у підсумку отримують перевагу над морськими, за рахунок освоєння "третього простору", а саме повітряного (зараз можна додати і космічного), при цьому шанси рівні, все залежить від рівня розвитку військово-технічного фактору).

Дійсно ці концепції були згодом покладені в основу геополітичної доктрини "Третього рейху", отже найдоречніше відповідали реваншистським та імперіалістським настроям німецької еліти. Не будемо забувати, що саме США та Великобританія стали творцями Версальсько-Вашингтонської системи, в які не знайшлося місця впливовій Німеччині. Найбільш вдалою виявилася концепція стратегічної вісі "Берлін-Москва-Токіо" саме під час підписання пакту "Ріббентропа-Молотова" 1939. Хаусхофер наголошував на тому,

що підвищення економічного та військового впливу США та Британії по периметру Європи, є немовби "кольцом анаконди", що здатне задушити континентальний євразійський простір, але можливість цього буде залежати від потужності та розмірів цього союзу. Він вважав, що фатальною помилкою німецьких теоретиків теорії серединної Європи (Mitteleuropa) було бажання досягти одночасно і морської і континентальної могутності: "Пірати степу та пірати моря досягли могутності лише завдяки зміцненню їх внутрішніх елементів". Таким чином стала зрозуміло, що союзників та життєвий простір треба шукати на Сході. При цьому, реабілітуючи багатовікову ідею *Drang nach Osten* (*Ostorientierung*), скоріш за все, Хаусхофер ратував саме за стратегічний альянс з Радянським Союзом, адже вважав для Німеччини війну на два фронти роковою помилкою та повторенням фіаско першої світової війни. Недаремно найбільш цитованою фразою Хаусхофера стала: "Євразію неможливо задушити, поки два її найбільші народи – росіяни та німці – усіляко намагаються запобігти міжнародному конфлікту". Відмовившись від своїх поглядів у 1941 р., Хаусхофер тим паче назавжди втратив прихильність своїх високих покровителів.

Сьогодні концепція Хаусхофера стає знов актуальною не стільки для Німеччини, скільки для Росії. Багато російських геополітиків наслідують ідеї Хаусхофера, серед них Дугін, Зюганов, Проханов, правда знову таки надаючи їм яскраво вираженого націоналістичного забарвлення. Але Росія як ніколи відчуває себе у "кільці анаконди", Бжезинський відкрито заявляє про те, що "новий світопорядок буде побудовано на уламках Росії та за рахунок Росії". Єдиним виходом є повернення до континентального союзу, тільки головним партнером Росії буде виступати не Японія (тут Хаусхофер напевно що помилявся, Японію дуже важко віднести до континентальних держав, вона скорі ж за все "морський пірат"), на Євразійському просторі з'явився новий могутній гравець – Китай, саме з ним Росії реально створити "новий континентальний блок". Та й із континентальними державами Європи, а насамперед з Німеччиною, не все так просто: до трьох просторів Хаусхофера можна додати ще один – енергетичний й тут виникає об'єктивна залежність Європи від Росії, у такому випадку Росія отримує новий важіль впливу та засіб для реалізації своїх стратегічних інтересів. Недовго проіснувавши вісь "Париж-Берлін-Москва" була нібито підтвердженням можливості реабілітації "континентального блоку" Хаусхофера. Зрозуміло, що це стало можливим не тільки завдяки енергетичному натиску, але й незадоволенню двох потужних європейських континентальних держав, як-то, Франція та Німеччина, через надмірне підсилення присутності США на Європейському континенті (Східна та Центральна Європа). Але чи був дійсно дїєздатним цей союз і чи зможе колись Німеччина перейти до повноцінного союзу з Росією? Можна лише стверджувати, що найближчі роки п'ятдесят Німеччина точно не зможе обійтись без стратегічної співпраці з Росією в енергосфері, а значить теорія Хаусхофера, хоча б в тій частині, де йдеться про необхідність використання ресурсів Євразійського простору буде працювати.

Що ж стосується стратегічного альянсу з Китаєм, то тут справа обстоїть складніше. Хтось повинен буде поступитись лідерством та зайняти місце молодшого партнера, як це стало в союзі США-Великобританія після другої

світової війни. Колись Хаусхоферу закидали, що партнерство Німеччини та СРСР неможливе через незгоду СРСР зайняти місце другорядного гравця, чи повториться історія, або ж сторони знайдуть компромісне вирішення.

Вважається, що кордони між чистою та прикладною наукою дуже часто стикаються і Хаусхофер дуже часто їх переходив, тим самим підганяючи свої теорії під реальії тогочасного світу. Можливо саме цим займаються й сучасні "євразійці", намагаючись створити теорії, що відображають скоріше не реальії сучасного світу, а їх бажання.

А.В. Макота, студ., КНУТШ, Київ
Anna-makota@yandex.ru

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАМІНИ КОНЦЕПТУ РІВНОВАГИ СИЛ НА БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ

У сучасних системах міжнародних відносин відбувається такий комплексний трансформаційний процес як постбіполярність. Жодна держава вже не може дозволити собі самоізолюватися в умовах глобалізованого світу. Тому основною проблемою здійснення зовнішньої політики стає прагнення держави забезпечити собі оптимальне місце у структурі міжнародних відносин. Так історично повелось, що з виникненням держав ще не було розроблено більш ефективного способу взаємовідносин, ніж за допомогою сили. Здавна, сила розуміється як могутність. За Раймоном Ароном могутність – спроможність робити, виробляти або руйнувати. Останнє – це кредо війни, найстаріший спосіб ведення міжнародної політики, коли вузькоєгоїстичні інтереси ставляться вище загальнолюдських.

"Доля завжди була на тому боці, де краща армія" (Н. Мак'явеллі). Війна розглядалася як найуживаніший засіб реалізації інтересів. Про це свідчить статистика, за якою людство останні 5.5 тис. років на Землі спокійно жили лише 300 років, а решта часу – воювало. У системі міжнародних відносин домінувала політика "рівноваги сил". Вона характеризує такий стан відносин між державами, який спрямований на те, щоб жодна держава не змогла дістати або використовувати таку потугу, яка загрожуватиме незалежності будь-якої іншої держави. Методами рівноваги сил є ведення гонки озброєнь, здобуття нових територій та створення союзів держав. У основі цих методів – нівелювання інтересів інших держав та народів, старий і неприйнятний для світу нової міжнародної політики принцип "розподіляй і володарюй" (*divide et impera*).

Ця політика рівноваги сил "balance of power" – застосовувалася у всіх міжнародних системах, які існували до атомної ери" [Арон *Раймон*. Мир і війна між націями. – К., 2002. – С. 135]. З появою ядерної та іншої зброї масового знищення, людство усвідомило смертельну небезпеку нового формату конфронтацій та балансування на межі війни.

21 ст. – час, коли скрізь пропагується відмова від війни, і обрання шляху миру та прогресу. А це можливо, перш за все, завдяки зміні політики сили на силу політики. "Суть міжнародної політики ідентична внутрішній. І внутрішня і зовнішня – це боротьба за владу" (Г. Моргентау). Політичний суб'єкт міжна-

родної політики прагне нав'язати свою волю іншим суб'єктам, розпоряджатися та управляти їх діями. Тобто, користуючись владою реалізувати свої інтереси. Тут сила, за Г. Моргентау, це сукупність всіх можливостей, яким володіє міжнародний суб'єкт, для задоволення своїх інтересів.

Найважливішим елементом сили політики є дипломатичні можливості суб'єкта, а саме вплив на міжнародний та регіональний стан справ у своїх інтересах, обов'язково узгоджуючи останні з інтересами інших суб'єктів, найперше – інших держав. Адже у сучасному постбіполярному світі жодна країна не може відгородитися китайською стіною і жити ізольовано. Вона завжди є політичним гравцем на міжнародній арені, від активності якої залежить подальший розвиток не тільки її одної.

"Спільність інтересів найбільш міцно зв'язуючи ланка, як між державами, так і між індивідами" (Фуکیدід). Для успішного розв'язання задач економічного, політичного, соціального, культурного розвитку, важлива наявність спільних інтересів держав, що дозволяє досягти певного балансу національно-державних інтересів та всіх членів світового суспільства. "Досягнення такого балансу дозволить найкращі декларації і хартії перевести на мову практичних дій, створити міцну основу миру та прогресу цивілізацій" (С. Проскурін). Нині стають домінуючими загальнолюдські інтереси, які визначаються специфікою людського буття. Виникає необхідність, яка стала умовою виживання і прогресу – заходити баланс інтересів у міжнародній політиці, на основі загальнолюдських потреб. Найголовніші з них: "збереження людського роду, прогресу суспільства, всебічного розвитку особистості" (С. Проскурін). Ці потреби мають стати загальноприйнятими факторами, які формували б структуру будь-якого інтересу. Лише в такому контексті буде зрозумілим поняття "інтерес політичного суб'єкта", наприклад держави, яка реалізуючи власні інтереси враховує, в обов'язковому порядку, і загальнолюдські.

При зіткненні міждержавних інтересів і назріванні конфліктів, позитивним вирішенням проблеми буде знайдення балансу інтересів. Таким чином, останній має стати якісно новим, прогресивно-прийнятним способом взаємодії держав у системі сучасних міжнародних відносин.

А. Миколук, асп., КНУТШ, Київ

ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуючої в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань.

На сьогодні в рамках УПС визначено 7 пріоритетів співпраці між Україною та ЄС: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона на-

вколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу.

Партнерський діалог Україна-ЄС розвивається під час проведення щорічних засідань Самміту Україна-ЄС за участю Президента України; Ради з питань співробітництва за участю Прем'єр-міністра України; Комітету з питань співробітництва; Комітету парламентського співробітництва; регулярних консультацій Україна-Трійка ЄС, постійних експертних консультацій. Між Україною та ЄС щорічно відбувається понад 80 офіційних зустрічей та консультацій на високому і експертному рівнях.

Євроінтеграція є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України. Президент України у Посланні до Верховної Ради України у червні 2002 року визначив європейську інтеграцію стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку України на наступне десятиріччя.

Нинішній розвиток політичного діалогу між Україною та ЄС базується на впровадженні Україною Стратегії інтеграції до ЄС, виконанні сторонами УПС та опрацюванні Плану дій в рамках Європейської політики сусідства. Україна виходить з того, що реалізація зазначеного документа має сприяти посиленню співпраці між Україною та ЄС в умовах розширення, створити необхідні умови для переходу в майбутньому до якісно нового рівня відносин з ЄС. Належна імплементація ПД повинна також сприяти поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та створити передумови для започаткування з ЄС зони вільної торгівлі. Кінцевою політичною метою ПД має стати укладення нової посиленої угоди з ЄС.

Залишаючись поза межами Євросоюзу, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної європейської політики безпеки та оборони (ЄСПО). Наша держава бере участь у Поліцейських місіях ЄС в Боснії і Герцеговині та Республіці Македонія.

Зміцненню правової основи цієї співпраці слугуватиме укладення Угоди про участь України в операціях Європейського Союзу з врегулювання кризових ситуацій, а також про безпекові.

Динамічно розвивається торговельно-економічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом. З року в рік стабільно зростає двосторонній зовнішньоторговельний оборот та прямі іноземні інвестиції з країн ЄС в українську економіку. На сьогодні ЄС є найбільшим зовнішньоторговельним партнером України у світі (на 25 країн-членів ЄС припадає 33% зовнішньоторговельного обороту України).

У червні 2004 року відбулося парафування Угоди між Європейським Співтовариством та Кабінетом Міністрів України про торгівлю деякими сталеливарними виробами, підписання якої заплановано восени. Відповідно до Угоди, квота України на поставки сталевих виробів до країн ЄС на 2004 рік складатиме 606 тисяч тон. Завершується процес опрацювання ЄСівською стороною питання щодо відповідності економіки України критеріям ринковості в рамках антидемпінгового законодавства ЄС.

Україна та ЄС активно співпрацюють у рамках Робочої групи з питань розгляду заявки України на вступ до СОТ. ЄСівська сторона на постійній основі підтримує Україну як у багатосторонньому, та і двосторонньому переговорно-

му процесам у рамках СОТ. Після підписання у 2003 р. Двостороннього протоколу щодо доступу до ринків товарів та послуг в рамках СОТ сторони розпочали роботу над розробленням та узгодженням проекту Звіту Робочої групи.

Україна активно взаємодіє з ЄС у сфері боротьби з нелегальною міграцією, реадмісії, боротьби з організованою злочинністю і тероризмом, здійснює активне реформування прикордонного менеджменту, міграційно-візової політики та відповідної правової бази.

В контексті розширення ЄС Україна прагне не допустити появи нових розподільчих ліній в Європі та виступає за забезпечення недискримінаційного порядку в'їзду до країн-членів ЄС своїх громадян. Робота на цьому напрямі, зокрема, передбачає: перспективне запровадження довгострокових багаторазових віз для громадян України, які на постійній основі беруть участь у економічних, культурних, спортивних, наукових і навчальних обмінах з ЄС; полегшення порядку перетину кордону для громадян України, що мешкають в прикордонних з ЄС районах, а в довгостроковій перспективі – спрощення візового режиму ЄС для всіх категорій українських громадян.

В останні роки помітно активізувалося співробітництво України та ЄС в галузі енергетики, в тому числі ядерної, сільськогосподарства та охорони навколишнього середовища. Поступово зростає політична та фінансова допомога Україні з боку ЄС у вирішенні наболілих проблем в енергетичному секторі та подоланні наслідків аварії на Чорнобильській станції.

К.А. Молчанов, студ., КНУТШ, Київ
kiril2007@ukr.net

ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПОСТЫПОЛЯРНОГО СВІТУ СЕМЮЕЛА ХАНТИНГТОНА

Відомо що з розпадом Радянського Союзу, завершилась епоха Холодної війни, і біполярність світу можна було сміливо ставити під сумнів. Отже це означало вступ в радикально нову епоху, яка потребувала оригінальних геополітичних моделей. Однією з них можна вважати концепцію Семюела Хантінгтона, професора Гарвардського університету, яка має назву "Зіткнення цивілізацій". Вона була сформульована в 1993 році, в однойменній статті. Розглянемо основні положення концепції Хантінгтона, яка є "ультрасучасним розвитком традиційної для Заходу атлантиської геополітики" [Дугин А.Г. Основы геополитики. – М., 1997. – С. 115].

Смисл її можна звести до наступного твердження: видима геополітична перемога країн заходу на всій планеті в Холодній війні, і крах Радянського союзу і країн Варшавського договору, насправді торкається лише поверхового перерізу дійсності. Стратегічний успіх НАТО, супроводжений ідеологічним оформленням, і відмова від головної конкурентної комуністичної ідеології, не торкається глибинних цивілізаційних пластів.

Хантінгтон стверджує, що стратегічна перемога не є цивілізаційна перемога, "вже скоро у незахідних народів почнуть виступати цивілізаційні і геополітичні особливості" [Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // По-

лис. – 1994. – № 1. – С. 35]. "Відмова від ідеології комунізму, і перехід до демократичних реформ, не призведуть до автоматичного рівняння всього людства на універсальну систему західних(атлантичних) цінностей, але навпаки, знову зроблять, актуальними більш глибокі культурні пласти, вивільнені з-під ідеологічних кліше" [Дугин А.Г. Основы геополитики. – С. 116].

Хантінгтон стверджує що поряд із західною цивілізацією, яка включає в себе Північну Америку і Західну Європу, можна виділити ще сім потенційних цивілізацій: 1) православно-слов'янську; 2) конфуціанську (китайську); 3) японську; 4) ісламську; 5) латиноамериканську; 6) індуїстську; 7) африканську. "Конфлікти будуть вестись вздовж кордонів цивілізацій, оскільки цивілізації дуже різні, а культурні особливості і відмінності менш піддатливі до змін, ніж економічні чи політичні, і як наслідок їх буде важче вирішити чи звести до компромісу" [Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? – С.35]. До сучасний цивілізаційних конфліктів, які мають антагоністичний характер, відносить конфлікт заходу та ісламу, конфлікт арабо-ісламської цивілізації з негритянськими, переважно християнськими, народами на південь від географічних кордонів цієї цивілізації, конфлікт між православними та мусульманськими народами на північному кордоні ісламу тощо.

Звісно що потенціали цивілізації зовсім не рівнозначні, але всі вони єдині в тому, що вектор їх розвитку і становлення буде орієнтований в напрямку, відмінному, від траєкторії атлантизму і західної цивілізації. Таким чином Захід знову опиниться в ситуації протистояння. Хантінгтон вважає, що це змінити практично не можливо, і що вже зараз слід прийняти за основу реалістську формулу: "The West and The Rest" ("Захід і Все Інше").

Підводячи підсумок Хантінгтон стверджує: 1) протиріччя між цивілізаціями, важливі і реальні; 2) цивілізаційна самосвідомість зростає; 3) в міжнародні відносини все більше будуть втягуватись незахідні цивілізації, як активно діючі сторони; 4) конфлікти між групами що відносяться до різних цивілізацій, стануть більш вірогідними, небезпечними і затяжними, потенційними джерелами світових війн; 5) головною віссю стануть відношення між Заходом і іншим світом; 6) в найближчий час основним джерелом конфліктів будуть відношення між Заходом і рядом ісламо-конфуціанських країн.

Отже геополітична концепція Хантінгтона, в її сутності зводиться до тези: перемога в Холодній війні не позбавляє загрози Заходу, від інших геополітичних утворень(існуючих, і майбутніх), тому про одно полюсність, і "Єдиний Світ" казати на даний час зарано, або взагалі не можливо.

М.В. Наконечний, студ., КНУТШ, Київ
goodvin_m@hotmail.com

ПОГЛЯД ЩОДО КОСОВО

"Ми довго чекали цього дня. Тепер ми стали рівною частиною демократичного світу", – сказав прем'єр-міністр Косово Хашим Тачі перед зачитанням декларації про незалежність. Він пообіцяв безпеку всім національним меншинам, які проживають у краю, в тому числі сербському населенню, по-

відомляє BBC. Хашим Тачі запевнив світову спільноту у приєднанні до плану Марті Ахтісаарі та подякував ООН за допомогу у вирішенні питання Косово. Десятки тисяч людей вийшли на вулиці Приштини – столиці краю – для святкування, не дочекавшись спеціального засідання крайового парламенту. До провінції з'їжджаються албанці з усього світу. Серед приїжджих – і закордонні кореспонденти.

17 лютого 2008 року Республіка Косово в односторонньому порядку об'явила про свою незалежність від Сербії. Але згідно з конституцією Сербії, Косово входить до її складу як автономний край Косово и Методія. І хоча Парламент Косово в неділю ухвалив декларацію про незалежність краю, та Сербія не має наміру визнавати проголошений статус Косово, назвавши це насильницьким і одностороннім розчленовуванням своєї території. Глава уряду Сербії Воіслав Коштуніца вже назвав незалежне Косово "псевдокраїною у складі Сербії". Крім того, Сербська влада підписала резолюцію, згідно з якою проголошення керівництвом Косово незалежності є незаконним і недійсним, а всі серби, які проживають на території краю, залишатимуться громадянами Сербії та матимуть право не визнавати незалежності, проголошеної косоварами. Також у Белграді пообіцяли послабити дипломатичні стосунки з країнами, які готові визнати незалежність Косово. Однак Президент Сербії Борис Тадіч заявив, що відносини з країнами не обриватимуть повністю, навіть у разі відправки із Сербії дипломатів цих держав.

З цього приводу політичний світ умовно розділився на три табори: прихильники суверенітету Косово, його противники, та ті, хто або ще не визначився, або ж, намагаються зберігати нейтральну позицію.

США офіційно визнали Косово в якості суверенної і незалежної держави. "Ми вітаємо народ Косово з цією історичною подією", – сказала Райс, що перебуває з візитом у Кенії. Окрім США, на даний час, незалежність Косово підтримали такі країни як: Люксембург, Албанія, Естонія, Австрія, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Норвегія, Перу, Швейцарія, Бельгія, Болгарія та ін. Натомість противниками цього явища стали: Іспанія, Кіпр, Греція, Словаків, Румунія, Китай та Росія. Україна ж, як і ряд інших держав, намагається притримуватися нейтральної позиції.

Сербія вже відібрала своїх послів з США, Італії, Німеччини, Бельгії, Австралії, Перу, Швейцарії та Австрії і цей список, швидше за все, буде продовжено країнами, які визнають незалежність Косово. Це створює певне політичне напруження в світі, та може призвести до глобалізації конфлікту як мінімум на політичному рівні. І хоча Сербія і Росія відкидають варіант збройного владнання проблеми, але ситуація досі залишається доволі хиткою та нестабільною. У світі прокотилася хвиля як святкування з цього приводу, так і масових акцій протесту, що, подекуди, переросли в збройні сутички між поліцією та мітингуєчими.

Гострота та актуальність проблеми полягає в декількох важливих аспектах:

1) якщо незалежність Косово буде остаточно визнана всіма державами і конфлікт буде розв'язано саме шляхом визнання Косово повністю суверенною державою, це викличе (і вже викликало) ряд протестів в ін. "проблемних точках", та будуть сприяти їх активності у боротьбі за свою незалежність. Мова

йде, перш за все, про Придністров'я, Азербайджан з його проблемою в Нагірному Карабасі та ряді ін "невизнаних держав", що прагнуть незалежності;

2) другим аспектом є той факт, що визнання незалежності Косово є першою більш-менш вдалою спробою перерозподілу старого "пост-воєнного" світу з його сталим станом речей, а це вже змушує насторожитися та задуматися над багатьма нині існуючими геополітичними проблемами. А якщо зважати на велику кількість нестабільних та конфліктних ситуацій в сучасному світі, поширеність ЗМЗ, обмеженість ресурсів та ідеологічні війни, що хоч і не так яскраво, як колись, але все ж палають і досі, то це знову наводить на неприємні думки про III Світову зі всіма її наслідками.

Як буде вирішуватись дана проблема і до чого може призвести така різка зміна в сталій картині світу? Чи зачепить ця проблема Україну і як це вплине на політику всередині країни?

На ці, та деякі інші питання я й буду намагатися дати відповідь у своєму виступі.

К.В. Павлюк, студ., КНУТШ, Київ
snooker1@rambler.ru

ВПЛИВИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА НАЦІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ

Серед категорій, якими оперують сучасні дослідники в галузі політичних та соціально-економічних процесів, на перше місце стрімко виходить поняття "глобалізація" та "глобалістика".

Сьогодні можна виділити декілька сутнісних характеристик глобалізації, вивчення яких дає можливість краще зрозуміти сутність даного феномена: підвищення комунікаційних можливостей людини і суспільства у просторі та часі завдяки технологічному прогресу; різке збільшення масштабів взаємозв'язків і ступеню взаїмозалежностей у сучасному суспільстві; процес взаємодії різних культур, що все посилюється; прискорене формування системи глобальних соціальних відносин як основи глобального суспільства, що стало можливим через "роздержавлення" міжнародних відносин.

Разом з феноменом глобалізації увага дослідників останнім часом все частіше зосереджується на такому явищі, як глобалізм. Тоді як "глобалізація" в більшій частині характеризує об'єктивні зміни в світі, "глобалізм" характеризує зміни, що відбуваються в суб'єктивній сфері. В процесі практичного освоєння світу, що глобалізується, суспільство відображає його в своїй свідомості, формує комплекс ідей і емоцій, які називають глобалізмом [Cohen R., Kennedy P. Global sociology. – N. Y.: Palgrave Mcmillan, 2000]. Сьогодні глобалізм як форма суспільної свідомості, що відображає об'єктивний процес глобалізації, показує: прагнення людей до колективного стилю мислення, тенденцію ідентифікації з світовою цивілізацією, всім людством; закінчення ізольованого розвитку, зростання мультикультурного свідомості; посилення ролі і значення усвідомлюючих свої інтереси соціальних акторів; зростання ідентичностей.

Головним завданням сучасної глобалістики є не лише розкриття сутності, закономірностей і тенденцій глобалізації, а й пошук методологічних основ та розробка концепцій міжнародних антикризових стратегій, які в свою чергу були б базовими для розробки національних стратегій.

Глобалістичні дослідження можна розглядати як багатоваріантний пошук передумов і шляхів подолання планетарних проблем, як широкомасштабні прогнози перспектив людського співтовариства. В дослідженнях глобальних процесів велика увага приділяється політичним аспектам глобального розвитку. Це призвело до виникнення такого наукового напрямку, як політична глобалістика, яка включає наступні основні лінії розвитку: дослідження політичних аспектів глобальних проблем і глобалізації в цілому; політологічний аналіз окремих планетарних проблем та їх взаємозв'язків як з системою міжнародних відносин, так і з світовими політичними процесами; вивчення проявів глобалізації в конкретних регіонах світового співтовариства та їх вплив на розвиток там політичної ситуації; формування теоретико-методологічних основ політико-глобалістичних досліджень.

Політична глобалістика акцентує увагу на глобалізації світових політичних інститутів і процесів, на розмиванні кордонів між внутрішньою та зовнішньою політикою, на інтернаціоналізації політичної культури і політичної поведінки людей. Політична глобалістика показує, що не існує єдиної форми глобалізації. Наприклад, виділяють декілька типів сучасної глобалізації: широка глобалізація представляє світ, в якому широке коло глобальних мереж інтенсивно і з високою швидкістю впливає на всі сторони соціального життя. Диффузна глобалізація, яка являє собою глобальні мережі, які об'єднують високу екстенсивність з високою інтенсивністю і високою швидкістю, яле в якій головною впливовою силою є закон. Експансіоністська глобалізація характеризується високою екстенсивністю глобальних зв'язків, поєднаних з низькою інтенсивністю, низькою швидкістю, але значною силою впливу. Тонка глобалізація характеризується високою екстенсивністю глобальних мереж, якій не відповідає такого ж рівня інтенсивність, швидкість і сила, які залишаються на низькому рівні.

Національні політичні інститути знаходяться в епіцентрі глобалізаційних процесів. Тривалий час вважалося, що національна держава є неодмінною основою політичної організації людства. Проте події останніх десятиріч піддали цей постулат великому сумніву. Глобальні масштаби взаємозв'язків та взаємозалежностей не лише прискорюють еволюційний розвиток національних політичних інститутів, але надають їм нових якостей, як консолідуючих, так і руйнівних.

У побудованій дослідниками "п'ятиповерховій піраміді владних відносин", що формується під тиском глобалізаційних процесів, лише один "поверх" відведено національній державі, яка одну частину власних функцій передає наверх (міждержавним і міжнародним об'єднанням), іншу – вниз (територіальним та муніципальним органам).

Національні політичні інститути підпадають під "магнітне поле" двох основних різновекторних, але не взаємовиключних, не "антагоністичних" тенденцій: гомогенізації та суверенізації.

Відомо, що гомогенізація, тяжіючи до однородності й уніфікації у світовому масштабі, сприяє розмиванню політичного суверенітету народу і національної держави "зверху". Саме ця обставина є головним об'єктом критики "антиглобалістів".

З іншого боку, під тиском глобалізації набирають сили процеси *суверенізації*, які, за визначенням американського дослідника К.Ейка, першочергово характеризуються тенденцією руйнування до рівня складових мовних, національних, релігійних чи етнічних компонентів. Отже, суверенізація вказує на посилення ролі окремих суб'єктів влади в межах одного державного організму і тяжіє до його розпорощення "знизу". Реалізація цієї ідеї повним обсягом була б катастрофічною для людства. До такої перспективи підштовхували б не лише конфлікти на національному ґрунті, а й відсутність загального керування суспільними процесами світового значення.

Але процес поступового розмивання державно-політичних бар'єрів, які за недавніх часів ізолювали народи, можна розглядати під іншим кутом. Гомогенізацію та суверенізацію не слід ототожнювати зі ще одним процесом, що супроводжує явище глобалізації. Так під тиском глобалізації національна держава зазнає серйозного випробування, а слабка держава може навіть втратити надкритичну частку суверенітету, перетворившись на своєрідну "квазідержаву". Проте, на думку фахівців, така перспектива може загрожувати лише тим державним організаціям, які перебувають у перманентному кризовому стані.

Під тиском глобалізації додаткового навантаження зазнають так звані "перехідні" суспільства, до яких належить і Україна. Адже вони певною мірою знаходяться на роздоріжжі політичного процесу, і проблеми, що супроводжують глобалізацію, додаються до численних проблем державної важливості. Саме від зрілості і компетенції національних політичних інститутів залежить характер процесів гомогенізації та суверенізації.

Такі обставини, на мою думку, є найголовнішим "каменем спотикання" сучасної глобалістики. Звичайно однополюсна глобалізація у деяких прошах населення багатьох країн світу викликає природний опір – "*антиглобалізацію*". Проте глобалізація не може обмежуватися лише негативними проявами та конкретними, чітко спланованими акціями глобалізаційних "лідерів" і "аутсайдерів". Адже стрижневим компонентом цього явища є об'єктивне підґрунтя – перш за все детермінантний процес всеохоплюючих економічних зв'язків і відповідні соціально-політичні процеси.

Н.Є. Пеллагеша, ст. консультант, НІСД, Київ
pelagesha@ukr.net

МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ НАДНАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Конструктивістських напрям теорії міжнародних відносин (А. Вендт, М. Финнемор, Чекель, П. Катценстайн, Т. Хопи, П. Коверт, Н. Онаф, та ін.) стверджує, що на міжнародній арені актори міжнародних відносин створюють власну ідентичність, і це є змістом міжнародних відносин. Що ж стосу-

ється головних засобів формування ідентичності, то з позиції цієї парадигми ними виступають цінності, ідеї та дискурси, які ці актори поділяють, а соціальна взаємодія та взаємне навчання акторів, в ході якого відбувається формування (конструювання) ідентичності і яке супроводжується спів-конструюванням агентів та структур, розглядаються конструктивістами як основні міжнародні процеси. На нашу думку, якщо застосувати ці ідеї до наднаціональних утворень, то виявиться, що вони теж будують свої ідентичності. Назвемо їх наднаціональними. Тобто, для таких наднаціональних утворень як ЄС та СНД змістом їх зовнішньополітичної діяльності буде побудова наднаціональних ідентичностей. Наднаціональну ідентичність, яка будується в ЄС, уже традиційно називають європейською. Що ж стосується ідентичності, яка будується в межах СНД, то ми пропонуємо назвати її панросійською. Оскільки змістом існування будь-якого типу ідентичності є легалізація певного інституту, то, очевидно цілями конструювання наднаціональних ідентичностей є легалізація їх існування в очах громадян країн-членів та легалізація зовнішньополітичного курсу держав-членів на інтеграцію в певне наднаціональне утворення. На практиці це виявляється в тому, що у громадянина національної держави з'являється ще одна колективна ідентичність – наднаціональна, і людина починає ідентифікувати себе не тільки з національною державою, а і з наднаціональним утворенням.

Новітній історії відомі створення щонайменше двох наднаціональних ідентичностей: "радянська людина" та "американець", "американка". Згадаємо, що за часів СРСР радянські люди ідентифікували себе і з наднаціональним утворенням "Радянський Союз", і з національною (або етнічною) державою (республікою), де мешкали. Національна і наднаціональна ідентичності існували поряд, не замінюючи одна одну. Причому, навіть можна стверджувати, що наднаціональна ідентичність переважала, бо спочатку громадяни СРСР були радянським людьми, а потім уже громадянами відповідних національних держав-"республік". На прикладі внутрішньої та зовнішньої політики СРСР можна також переконатися, що створення та поширення власної ідентичності (ідей та цінностей) було метою зовнішньої та внутрішньої політики цього наднаціонального утворення. Аналогічно, наднаціональною є колективна ідентичність "американець", "американка". Мешканці США є спочатку американцями, а потім уже французами, євреями, росіянами і т.д. *Процеси по створенню наднаціональної ідентичності, які відбувалися в СРСР та США, та зараз відбуваються в ЄС та СНД є аналогічними за своєю структурою, методами реалізації та цілями.*

Адептам конструктивістської парадигми закидають, що вони не пояснюють яким чином суб'єкти міжнародних відносин свою ідентичність будують [Прахова Ю.М. Блеск и нищета конструктивизма // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – 2003. – № 1. – С. 54]. На нашу думку, наднаціональні утворення будують свою ідентичність через проведення на території держав-членів певних політик ідентичності. Такими політиками є 1) політика громадянства; 2) різноманітні проекти наддержавних об'єднань, що створюються та розвиваються відповідною елітою, яка бере на себе відповідаль-

ність за створення цього наднаціонального утворення; 3) побудова спільного інформаційно-комунікаційного простору, що поширює у суспільстві ідеї щодо легітимності наднаціонального утворення та створює уніфіковані поля обміну та комунікації. З'являється певна наднаціональна "уявна спільнота"; 4) гомогенізація освітньої системи; 5) запровадження однієї мови, яка б виконували функцію *lingua franca* для об'єднаної спільноти; 6) проведення наднаціональної культурної політики; 7) розвиток наднаціональної системи бібліотек; 8) символізація наднаціонального рівня (прапор, гімн, наднаціональна валюта, інша спільна символіка); 9) розвиток та впровадження ідеологем та міфів, які виступають як механізми соціокультурного синтезу всередині наднаціонального утворення. Раніше ці сфери були виключно компетенцією держави. Сьогодні національна держава втратила монополію на керування соціокультурною сферою та проведення політик ідентичності через розмивання суверенітету (появи розподіленого суверенітету), розпад Вестфальської системи міжнародних відносин та глобалізацію. Причому втрата державою права конструювати ідентичність може бути **контрольованою** (коли існують певні домовленості з наднаціональним утворенням) та **неконтрольованою** (коли дозволу з боку держави на втручання в соціокультурну сферу не існує).

І.І. Петренко, студ., КНУТШ, Київ
petrenko-aspu@yandex.ru

ТРЕНД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ЦИВІЛІЗАЦІЙ У ХХІ СТОЛІТТІ

Більшість вчених, аналітиків і експертів збігаються в думці, що найбільш значимою тенденцією, котра буде визначати розвиток світового співтовариства, буде глобалізація – загальносвітовий соціальний процес, що включає потоки ідей, капіталів, товарів, науково-технічних досягнень, політичних норм і стандартів, законодавства, які зумовлюють розвиток світу як цілісної економічної, міжнародно-правової, політичної, соціокультурної суперсистеми.

Відомий український вчений В. Горбатенко розглядає глобалізацію як об'єктивний процес, що обумовлюється інтернаціоналізацією життя країн і народів. "Вона зумовлює такий рівень єдності людства, за якого, з одного боку, існування і успішний розвиток кожної країни, народу перебувають у безпосередній залежності від стану та трансформації світу в цілому, а з іншого – успіх у розв'язанні проблем людства залежить від ситуації в кожній країні, від активності й узгодженості дій усіх країн і народів світу" – вважає вчений [Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006]. Глобалізація пронизує собою діяльність суб'єктів міжнародного права, зовнішню політику національних держав, діяльність регіональних міждержавних об'єднань.

Об'єктивний зміст глобалізації складають різномірні за походженням, сферам прояву, механізмам і наслідкам процеси, що дозволяє і потребує

розглядати глобалізацію як якісно самостійну, складну систему явищ та відношень, цілісну в її системності, але внутрішньо сповнену протиріч.

Техносфера слугує матеріальною основою явища і процесів глобалізації. Вона виникає на базі вже достатньо масштабних і розвинених міжнародного розподілу праці, кооперації, інтернаціоналізації різних видів діяльності. Вона створює і розвиває глобально взаємопов'язані види і типи діяльності у всіх сферах економіки, науки, культури; породжує необхідні їм фінансові потоки, організаційні структури, не зупиняючись перед кордонами держав; робить глобально відчутними багато світових проблем; призводить до специфічних екологічних та інших наслідків. Вона веде до закріплення ієрархії держав за їх місцем в системі функціональних зв'язків техносфери із зовнішнім для неї світом; змінює місце держави у всьому описаному комплексі відносин, включаючи міжнародно-політичні, вписує її в нову для неї систему глобальних зв'язків і залежностей, розмиваючи традиційний суверенітет держави та доповнює його регуляцією по "вертикалі" від внутрішньодержавних району, регіону через саму державу – до регіону міжнародного, до міждержавної інтеграції і до глобального регулювання.

Оскільки глобалізація економіки, політики, військової справи, комунікацій, науки та культури так чи інакше зачіпає всі найважливіші сфери сучасного життя, то і нові організаційні виклики, фактори, наслідки, що вона привносить, спостерігаються також у всіх сферах: у внутрішньому житті держави, в міжнародних відносинах і на "зіткненні" внутрішньої, зовнішньої та міжнародної сфери діяльності держави.

Глобалізація перш за все чітко розмежовує світ на центр і периферію, на "золотий" та інші мільярди. Вона рухається перш за все процесами, які відбуваються в найбільш розвиненій частині світу: саме тут зосереджені всі ТНК, виробляється лівова частка ВВП, сконцентровані фінансові корпорації, які обслуговують світову економіку. Тут розміщені найрозвиненіші і найпотужніші держави світу, які зацікавлені в глобалізації і здатні просувати її в усіх сферах життя. Проникнення глобалізації в країни "третього світу" підриває тут традиційні відносини, породжує конфлікти, які можуть перерости в інтернаціональні, і вирішити їх без втручання світової спільноти неможливо. Наростаючий розрив між багатими державами і бідними посилює міграційний тиск на перші та робить все більш нестерпним збереження на планеті голоду, бідності та відсталості.

Важливим моментом поступу глобалізації є змужніння і постійне збільшення потужності Міжнародних організацій. Вона дає їм основу для розширення сфери діяльності, підвищення особистої ролі та значення, і загалом велику політичну перспективу.

Глобалізація отримує інституційне оформлення – що означає організацію найбільш значних процесів світового розвитку, не лише закріплює становлення третього виміру міжнародних відносин, а й надає йому системотворчу роль.

На сучасному етапі глобалізації світ не є цілісним, формування цілісності опирається на сучасні міжнародні відносини з усіма їхніми компонентами. Світ залишається різноманітним, багато в чому розділений за етноконфесій-

ними, цивілізаційними, соціоекономічними та іншими ознаками. Він внутрішньо сповнений протиріч і конфліктів, опирається всім зазіханням на традиціоналізм і патріархальність, прихильний до подвійних стандартів і не проти за можливості застосувати силу. Тобто соціальної цілісності світу ще немає, але рух світу до цього вже почався.

Глобалізація ставить в принципово нове положення інститут суверенної держави в системі міжнародних відносин і у внутрішній, історично монопольній його сфері. Виникнення транснаціональних корпорацій, міграція по світу величезних капіталів та спекулятивних засобів давно створили для держав проблему відносин з цими суб'єктами і явищами. Глобалізація за допомогою економічних, інформаційних, міжнародно-правових та інших засобів активно проникає у внутрішньодержавну сферу і там перетворюється в один з найважливіших визначальних факторів внутрішнього життя, міць якого все частіше і сильніше перевищує можливості даної держави. Остання тим самим все більше трансформується з "історичної і культурної самоцінності" в "корпорацію по керуванню соціально-територіальною системою". Ефективність даної корпорації залежатиме від того, наскільки успішно вписалася вона в глобалізацію і функціональні зв'язки з техноструктурою, чи зуміла вона позитивно зв'язати з ними всі найбільш значимі області та процеси свого внутрішнього життя. Чим повніше будуть реалізовані названі задачі, тим імперативніше така держава має бути політико-правовими засобами вписана в світоустрій і нести відповідальність за його серйозні порушення. Мірою просування глобалізації стає міжнародне право, яке створюється найбільш розвиненою частиною світового співтовариства.

Глобалізація, що веде до трьохвимірної моделі світу, може стимулювати процеси розмивання і розпаду найбільших багатонаціональних держав і об'єднань та створення нових регіональних інтеграцій переважно економічного типу на базі малих та середніх держав на неосуверенних територіях.

Заслуговує на окрему увагу форсований глобалізацією феномен, який російський вчений А.А. Галкін визначає як "масовий контакт важко співіснуючих один з одним цивілізацій". Співіснування суспільств з різними культурами, традиціями, життєдіяльністю, ціннісними установками, конфесійною належністю несе за собою багато ускладнень. Взаємовідносини цивілізацій – важливий фактор світоустрою, який складається під впливом глобалізаційних процесів. На сьогодні багато розвинених держав напряму зіткнулися з даною проблемою на практичному рівні, багато в чому в результаті модифікації зростаючих міграційних потоків.

На думку ряду вчених якщо неформальна стратифікація суб'єктів внутрішньоглобальних відносин визначається їх загальними впливом і міццю, масштабами їх досягнень в соціальній та інших сферах, а також їх особливими заслугами в окремих сферах, то процес побудови владної та правової вертикалі політичної організації глобального світу може піти різноманітними шляхами і привести за 20-30 років до принципово різних для світу результатів: від "авторитарно-олігархічної організації" внутрішньоглобальних відносин до ствердження в них основ демократії.

Також вони зазначають, що перехідний період, котрий займе, очевидно, всю третину XXI століття, буде мати в собі ознаки як традиційної "двовимірної", так і глобальної "тривимірної" моделей, періодично посилюючи то одні, то другі, але в цілому на довгострокових шкалах відліку буде підпорядковувати світовий розвиток останній. "Двовимірна" геополітична модель об'єктивно робить опору на силові методи еволюції міжнародної системи, а значить, на стихійний характер майбутнього розвитку – а соціальна стихія, як ми знаємо з історії, незмінно веде до авторитаризму. "Тривимірна" інтеграційна модель неминуче б варіювалася, створюючи коливальні рухи відцентрові та доцентрові. І тим самим відкривалася б можливість впливати на напрямок, зміст, темпи, форми організації внутрішньо глобальних відносин. Хоча, безперечно, це повністю не виключає можливості перетворення цих відносин на авторитарні. Однак, оскільки тут домінує тенденція до інтеграції світу на ґрунті глобалізації, авторитаризм, напевне, тяжів би до аналогу конституційної монархії: держави другого і третього ієрархічного рівні намагалися би стримати США, але категорично б не виявляли інтересу до "повалення" світового лідера, особливо в таких формах, які могли серйозно і надовго послабити їх місце в світі і в своїх регіонах.

Д.М. Пруц, студ., КНУТШ, Київ
denny86s@gmail.com

УКРАЇНА В ЗАХІДНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

На сьогодні для нашої держави є дуже важливим і актуальним процес самоідентифікації в системі міжнародних відносин, визначення з оптимальним курсом зовнішньої та внутрішньої політики, щоб забезпечити реалізацію національних інтересів держави. Але це все знаходиться в процесі становлення, тому розвідки в сфері геополітики є необхідними, особливо зараз.

Розглядаючи західні геополітичні концепції кінця XIX – початку XX століття можна спробувати визначити місце України з огляду на дані концепції, але це є тільки фундаментом для майбутніх досліджень. Зазначені геополітичні концепції прийнято вважати класичними, авторами яких є: Ф. Ратцель, Р. Челлен, Ф. Науманн, К. Хаусхофер, Х. Макіндер, А. Мехен, Н. Спайкмен, П. Відаль де ла Бланш. Їхні праці є основоположними для розуміння геополітики, такими, що закладають основи цієї науки. Без їхнього осмислення неможливе освоєння сучасної геополітики, вони дають певний набір ознак за якими можна визначити місце кожної країни у світі та шляхи до отримання нею впливового положення у світовій чи регіональній політиці.

Класична геополітика базується на географічному детермінізмі, який є основоположним для формування держави, вироблення зовнішньої політики. Сьогоднішній світ не відкидає цих постулатів класичних геополітичних концепцій, він додає до них нові, що прийшли з розвитком науки і техніки, глобалізацією світу. Географічний детермінізм набуває нового звучання.

Особливо це стосується України, її місця на світовій геополітичній "шахівниці". Наша держава є молодю і визначення ефективного курсу політики на міжнародній арені зумовить її розвиток. Розгляд класичних геополітичних концепцій дає змогу зрозуміти сучасні геополітичні реалії і тенденції, прослідкувати їх генезу та прогнозувати поведінку окремих країн.

Більшість геополітиків кінця XIX – початку XX століття не розглядали Україну, як можливе державне творення, вагомим чинником розвитку геополітичних реалій. Важливе було володіння цією територією, яка сприймалася як частина Росії або просто територія, що розташована в певному геополітичному ареалі. Класики геополітики розглядають світовий процес як протиставлення двох стихій:

- ✓ телуократії (визначальний суходіл);
- ✓ таласократії (визначальне море).

Це становить основу класичної геополітики. В боротьбі двох стихій класики геополітики акцентують увагу на могутніх континентальних та морських державах. Менші та слабші країни виступають у ролі об'єкту політики могутніх, або ж додатковим чинником у розстановці сил. Україну, як певну геополітичну одиницю, цілісність у своїх працях виокремлювали наступні західні вчені:

Х. Макіндер Україну розглядав як одну з держав, що має існувати для стримування Росії – ідея санітарного кордону проти континентальної держави. Відзначав велику роль Сх. Європи у світовому процесі, до ареалу якої входить Україна.

Р. Челлен зазначав: "Ми маємо... всі підстави зараховувати українське питання до одного з головних мотивів світової війни" [Українська державність у XX столітті : Історико-політологічний аналіз. – К.: Політична думка, 1996. – С. 145]. Він відзначав важливість території України, але не державного утворення.

Ф. Науманн констатує, що розбудова державності поляками, чехами, литовцями, естонцями, чехами, рутенцями (українцями) залежатиме від сприяння або, навпаки, протидії з боку Росії чи Німеччини – для самостійного існування вони ще надто слабкі. Україна у Науманна є об'єктом політики сильних держав, залежною територією. Всі проаналізовані класичні геополітичні концепції не враховували, у зв'язку з часом їх виникнення, таких факторів сучасного світу як: зброя масового знищення, розвиток інформаційних технологій (інформаційне суспільство), громадська думка сьогодні має набагато більше значення, комунікації досягли високого розвитку. Сучасна Україна, за поєднанням переваг геополітичного розташування та технологічного розвитку, має великий потенціал для подальшого зростання. Такі передумови позиціонують Україну як важливу одиницю геополітичних відносин, потенційно сильного гравця на арені міжнародної політики, навіть за умови пасивної участі. Контроль над українською територією дає значні переваги для суб'єктів геополітичних відносин у боротьбі за отримання впливу. Тому, держава, яка розташовується у даному просторі має перспективу до успішного розвитку та перетворення з часом на одного з впливових світових геополітичних гравців.

"ЗАХІД" ТА "СХІД", "ПІВНІЧ" ТА "ПІВДЕНЬ" У СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЦІ

Історія протистояння Сходу та Заходу нараховує сотні років, але ми стикаємося з нею і сьогодні. Вона знайшла віддзеркалення у вибухах 11 вересня 2001 року, у введенні військ США в Ірак, у спробах завадити розробці збагачення урану в Ірані.

Крос культурне взаємопроникнення Заходу та Сходу призводить до виникнення складної сітки демаркаційних ліній як в самому серці Заходу, так і в структурах влади Сходу.

Дослідники визначають різні причини виникнення в свідомості людей розмежування Заходу та Сходу. Л.Вульф, наприклад, вважає, що Схід був винайдений Заходом як його повна протилежність. Протиставляючи Захід Сходу, європейці протиставляли свою цивілізованість нецивілізованості, варварству [*Ларі Вульф. Изобретая Восточную Европу.* – <http://i-u.ru/>].

Е. Саїд у книзі "Орієнталізм" вказує на те, що "Схід" (або "Орієнт"), що представляє собою культурно-географічну одиницю, був сконструйований Заходом як його "протилежність в образі, ідеї, особистості, переживанні", символ чужого, а сам "орієнталізм" – це стиль, за допомогою якого Захід підкорював собі Схід".

Концепція "зіткнення цивілізацій" С. Хантінгтона розглядає розгортання конфлікту різних систем цінностей, планетарне, "горизонтальне" зіткнення існуючих культурно-історичних типів суспільства (цивілізацій) [*Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33–48*]. На думку Хантінгтона, границі стикання іудео-християнської (Західної) та ісламської (Східної) цивілізацій визначають осередки виникнення основних конфліктів. Передбачення майбутнього протистояння Заходу та решти світу підриває власну основоположну тезу автора стосовно конфлікту цивілізацій, оскільки таке протистояння одного цивілізаційного регіону всім іншим, з їх різними цивілізаційними характеристиками, може бути породжене зовсім не цивілізаційними, а скоріше економічними або геополітичними характеристиками.

Опозиція Захід – Схід доповнилася у другій половині століття чіткою дихотомією "Північ" – "Південь" з подальшим розширенням цих просторів за межі їхньої умовної географічної локалізації, окреслюючи планетарні, взаємопроникаючі, але все ж таки окремо співіснуючі ареали "світової Півночі" та "світового Півдня". Світовий Південь втратив єдність. Так, масове виробництво поступово переміщається з північноатлантичного регіону в азійсько-тихоокеанський. Вісь "Індостан" – "Латинська Америка" формує другий промисловий простір планети – Новий Схід [*Неклесса А. Рах economica: гео-экономическая система мироустройства. – http://www.arhipelag.ru*]. Видобування сировинних ресурсів – це, як і раніше, специфіка країн Півдня, що знаходяться переважно в тропіках і субтропіках, – переважною частиною в районі Індоевропейської дуги.

Якщо Захід монолітно одночасно виступає джерелом як політичного, так і економічного протистояння, то в цьому випадку Схід ділиться на Ісламський світ – носій політичного протистояння та Південно-Східну Азію – носій економічного протистояння [Лисичкин В.А. Третья мировая война. – М.: Институт социально-политических исследований АСН. – 1999]. "Зіткнення цивілізацій" сьогодні значно більшою мірою відбувається не на світовій арені, а всередині самих західних країн, що надає йому досить специфічних рис.

Найбільш адекватною формою взаємодії Заходу з країнами Півдня стане в ХХІ ст. поступовий обмін їх суверенітету на економічний добробут [Неклес-са А. Новая картография мира. – <http://www.arhipelag.ru>]; умовою надання допомоги та масштабних інвестиційних вливань буде, імовірно, визнана відмова країн "третього" світу від національної незалежності шляхом їх вступу в єдиний альянс західних країн, як це відбувається пі час розширення Європейського Союзу. В рамках такого сценарію варто також очікувати, що буде визначено низку пріоритетних напрямків діяльності Заходу, таких, як боротьба з тероризмом і наркоманією, збереження та відновлення оточуючого природного середовища, боротьба з корупцією і т.п. В такому разі не виникає необхідності здійснювати будь-які особливі заходи з примушення інших держав брати участь у подібних зусиллях: достатньо застосування торгівельних та інвестиційних санкцій до тих, хто був викритий або навіть підозрюється у сприянні чи потуранні вказаним явищам.

Початок ХХІ ст. неминуче стане для західного світу періодом подолання численних ілюзій, породжених десятиліттями господарського процвітання та політичного впливу у світі. Найважливішою наукою століття, що завершилося, можна вважати нездатність демократичного громадянського суспільства західного типу до швидкого розповсюдження в світовому масштабі, хоча ще десять років тому справедливим прийнято було вважати зовсім протилежне твердження.

Т.В. Студнева, студ., ГГУ ім. Ф.Скорины, Гомель, Беларусь
rusiabel@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Согласно ч.1 ст. 8 Конституции Республики Беларусь, "Республика Беларусь признает приоритет общепризнанных принципов международного права и обеспечивает соответствие им законодательства". Республика Беларусь в своей внешней политике исходит из принципов равенства государств, неприменения силы или угрозы силой, нерушимости границ, мирного урегулирования споров, невмешательства во внутренние дела и других общепризнанных принципов и норм международного права [Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 года с последующими изменениями и дополнениями от 24 ноября 1996 года и 17 октября 2004 года].

Содержание основных принципов раскрыто в Уставе ООН 1970 г., Декларации о принципах международного права 1970г. и Заключительном Акте БССЕ 1975г.

Принцип суверенного равенства государств – характеризует статус государства как основных субъектов международного права и их взаимные отношения. Все государства пользуются суверенным равенством. **Принцип неприменения силы или угрозы силой** – означает запрет применения силы и угрозы силой против территориальной неприкосновенности или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, несовместимым с целями Объединенных Наций. **Принцип нерушимости границ** – содержание данного принципа сводится к трем элементам: признание существующих границ в качестве юридически установленных в соответствии с международным правом; отказ от каких-либо территориальных притязаний на данный момент или в будущем; отказ от любых иных посягательств на эти границы, включая угрозу силой или ее применение. **Принцип мирного урегулирования споров** – Устав ООН требует проводить мирными средствами улаживание и разрешение международных споров или ситуаций, которые могут привести к нарушению мира. **Принцип невмешательства во внутренние дела** – государства должны воздерживаться от любого вмешательства, прямого или косвенного, индивидуального или коллективного, во внутренние или внешние дела, входящие во внутреннюю компетенцию другого государства независимо от их взаимоотношений. **Принцип всеобщего уважения прав человека и основных свобод** – в Конституции Республики Беларусь в ст. 2 утверждается, что "Человек, его права, свободы и гарантии их реализации являются высшей ценностью и целью и целью общества и государства." **Принцип самоопределения народа** – означает, что государство признаёт право на самоопределение каждого народа и не препятствует его осуществлению. **Принцип сотрудничества государств и принцип добровольного выполнения обязательств по международному праву** закреплены в ст. 8 Конституции Республики Беларусь: "Республика Беларусь признаёт приоритет общепризнанных принципов международного права и обеспечивает соответствие им законодательства."

Огромное значение для развития правовой системы имеет Программный закон от 14 ноября 2005 года "Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь", которым закреплены основные конституционные и общеправовые принципы. Данный Программный закон выполнит свое предназначение, если реально станет основой для текущей нормотворческой и правоприменительной практики.

Таким образом можно видеть, что многовекторность внешней политики Республики Беларусь обеспечивается не только ратифицированными международными договорами и заключёнными страной соглашениями, но и Конституцией, то есть Основным законом государства.

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Конфлікт – зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів в умовах протидії. Соціальний конфлікт – пряме або непряме зіткнення інтересів соціальних спільностей, явний або прихований стан протиборства інтересів, цілей і тенденцій соціальних суб'єктів, які об'єктивно розходяться. Політичним конфліктом є та частина соціальних конфліктів, суб'єктами яких є учасники політичного процесу. В основі політичних конфліктів лежить переважно боротьба за вплив у системі політичних відносин, доступ до прийняття рішень, можливість розподілу матеріальних і культурних ресурсів. Як свідчить теорія соціального конфлікту, для того, щоб визначити стан як конфліктний, повинен бути задоволений ряд умов: наявність двох сторін, які чітко усвідомлюють предмет конфлікту, активність обох учасників щодо вирішення і відстоювання своєї позиції у протиборстві, наявність суб'єктивних та об'єктивних умов для розгортання конфлікту, біполярне зіткнення сторін, які знаходяться у протиборстві.

При аналізі політичного конфлікту у науці міжнародних відносин дещо зміщуються акценти щодо аналізу теорії політичного конфлікту, піддаються сумніву окремі положення і висувуються нові атрибутивні ознаки. Як і в теорії політики, політичний конфлікт в контексті міжнародних відносин розглядається неоднозначно. Функції і роль політичного конфлікту у міжнародних відносинах розкривається більш вичерпно і всеохоплююче. Зокрема, з приводу теоретичних засад конфлікту, політологічний аналіз міжнародних відносин свідчить про значне зростання ролі так званих "постбіполярних конфліктів", які є наступним кроком еволюції конфлікту, що слідує за простим двостороннім біполярним конфліктом. "Постбіполярність", таким чином, означає не лише констатацію завершення біполярності, але й піддання сумніву "полярності" загалом, принаймні, в її традиційному розумінні. Тому сучасний міжнародний політичний конфлікт виходить за межі двостороннього протистояння, але і, разом з тим, не являє собою мультиполярної боротьби, а найбільшого свого значення набуває в контексті розгляду його сутності і ролі відносно пануючої системи міжнародних відносин. Міжнародні політичні конфлікти на сучасному етапі розвитку поділяють на: симетричні та асиметричні. Обидва характеризуються крайніми позиціями і непримиримістю сторін, об'єктивною взаємовиключністю їхніх інтересів і тому відповідно жорсткими формами ведення боротьби та ультимативними вимогами до протиборствующих сторін та варіантів розв'язання суперечностей. Спільним є те, що в обох формах конфліктів сторони досягають врегулювання в той момент, коли вартість подальшого сперечання перевищує вартість досягнення угоди. Якщо засобом взаємного тиску сторін в симетричних відносинах є силовий потенціал у всіх проявах і формах, то в ситуації асиметрії таким засобом виступають

асиметрії часу, цілей та ін., а також вплив третіх сторін і взаємозалежність партнерів. Особливо загрозливими є конфлікти, сторони яких слабо залежать одна від одної. Врегулювання таких конфліктів стає проблематичним.

Серед переважаючих причин і мотивів розгортання міжнародних конфліктів виділяють наступні. Еволюціонували раніше визначальні причини, коли держави прагнули контролю над територією, населенням, промисловим потенціалом тощо, – сьогодні базові геополітичні характеристики втрачають частину свого змісту. На перший план виходить боротьба за вплив на прийняття стратегічних рішень, за вплив на інформаційні, комунікаційні, фінансові потоки з метою встановлення власного контролю над ними. Не лише все ще залишається, а й виходить на перший план жорстка боротьба цивілізацій, коли відмінні і взаємно несумісні культурні традиції, нормативні релігійні настанови та різні ступені розвитку регіонів планети стають об'єктивними причинами наростання суперечностей, які будуть вирішеними лише шляхом конфлікту. Нерівномірність розвитку, зокрема, Півночі і Півдня, що закладає характер конфліктності у систему. Ця конфліктна нерівномірність набуває особливої загрозливості за умови набуття цілим рядом південних держав ядерного статусу. Це загрожує підриву не лише політичної гегемонії провідних держав, а також і їх економічного та військового статусу в світі. В цих умовах північні високорозвинені держави стоять перед проблемою вироблення та реалізації "південної стратегії", націленої, в крайньому випадку, на стримування всіх загрозливих тенденцій південного походження.

Поширення так званих "асиметричних конфліктів" характеризується одним з найбільш гострих видів протистояння. Поняття "асиметричності" у політичних конфліктах в контексті міжнародних відносин визначають через співвідношення сил, могутності та потенціалу для боротьби. Відзначається тришарова система децентралізованих сил – із єдиною військовою наддержавою, трьома центрами економічної могутності і рядом центрів сили із перевагами в окремих компонентах могутності. Це вже передбачає використання принципово різних методів в міжнародній політиці і створює умови для виникнення асиметрії. Вона є найбільш руйнівною, оскільки сторони ведуть боротьбу неочікуваними засобами та спрямовують весь свій потенціал саме на усунення противника з поля гри, вбачаючи у цьому єдиний і найбільш ефективний спосіб вирішення суперечності. По суті справи, асиметричний конфлікт є протиборством сторін відмінними стратегіями (засобами) боротьби з метою вирішення суперечностей. Асиметричні конфлікти можуть мати як об'єктивну природу, тобто ведення боротьби засобами, які є просто наявними у сторін, і часто можуть тому різнитися, і, в іншому випадку, суб'єктивну – як усвідомлене і цілеспрямоване використання стратегій, проти яких інша сторона буде очевидно завідомо безсилою. Суб'єкти міжнародних відносин можуть свідомо відмовлятися від використання асиметрії і, відповідно, від отримання тимчасових переваг заради збереження існуючої структури, яка, можливо, забезпечує їм довгострокові переваги.

За результатами політологічного аналізу міжнародних відносин виділяють наступні типи асиметричних міжнародних політичних конфліктів:

1. Короткостроковий і довгостроковий; короткостроковий є найбільш руйнівним і небезпечним для системи, але набуває все більшого поширення; довгостроковий стимулює систему до еволюціонування і, як наслідок, набуття більшої адаптивності.

2. Запланована та "випадкова" асиметрія. Найбільш жорсткою і поширеною є запланована асиметрія, оскільки виходить зі зважування слабкостей іншої сторони і націлювання основного удару саме на них.

3. Високий або низький ступінь ризику для кожної із сторін. Високий ступінь ризику притаманний короткостроковим конфліктам, де одна із сторін застосовує "дешеву" стратегію, наприклад, тероризм – що і є прикладом короткострокового конфлікту.

За іншою класифікацією виділяють наступні види асиметричних міжнародних конфліктів: 1) конфлікти різних концептуальних рівнів – існує між противниками із якісно відмінними рівнями технологічного або промислового розвитку; 2) асиметрія інтересів. Цей вид асиметричних конфліктів пов'язаний із різним рівнем зацікавленості сторін у здобутті перемоги в конфлікті. Мається на увазі сторона, яка розгортає конфлікт і сторона, яка не зацікавлена у його вирішенні і встановленні певних змін до існуючого стану справ. Сторона, що обстоює інтереси вищого рівня, частіше ризикує і збільшує загальний ступінь ризику, на який часто не готова піти інша сторона; 3) власне асиметричний критерій – нормативна симетрія моралі або етичних стандартів. Сторони із різними ідеологічними парадигмами або релігійними системами використовують різні стратегії в конфлікті; 4) асиметрія організаційних рівнів, перш за все щодо політичної влади. Прикладом асиметричного конфлікту може бути конфлікт держава-недержава. Цей вид по суті так званий визначений політичною наукою як "вертикальний конфлікт" між сторонами, які знаходяться на різних рівнях щодо політичної влади і доступу до прийняття державних чи регіональних рішень; 5) асиметрія часу. Сторони асиметричного конфлікту протилежно зацікавлені у швидкості протікання і розв'язання конфлікту.

Розгляд політичного конфлікту у площині міжнародних відносин дає можливість розкрити цей феномен як суперечливе та багатогранне явище і визначити його як атрибут політичного та суспільного життя всіх рівнів – від міжособистісного до міжнародного.

С.Р. Федина, асп., ЛНУ ім.І.Франка, Львів
ukrainesinger@yahoo.com

ПРИКЛАДНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ МИРУ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ. КОРЕЛЯЦІЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПЛОЩИН

Концепції досягнення мирного співіснування між державами почали з'являтися ще у давні часи, і були спрямовані на можливостей встановлення якщо не миру то принаймні мирного співіснування, стабільності і певної визначеності стосунків. З'явилися наступні теорії :

1. **Мир через договір:** мир як закон і порядок – Геракліт Ефеський; мир як засіб управління народом – Конфуцій; мир, як примусова функція держави – Марсілій Падуанський; мир через зміни всередині самої держави та демократизації внутрішнього життя; мир через загальні чинні правила взаємодії – Шарль-Луї де Секонда Монтеск'є.

Яскравими прикладами невідповідності назви "мирного договору" його змісту – Паризький мирний договір для залагодження проблем Першої світової війни.

2. **Мир через створення універсальної загальної організації:** мир через створення універсальної монархії – Данте; Мир через створення міжнародного органу для вирішення міжнародних спорів та конфліктів – Григорій Подебрад; Мир через створення міжнародного трибуналу та Європейського парламенту – В. Пенн.

Приклад дієвості (в певному плані) наднаціональної інституції для забезпечення стабільності і відносного миру – Європейський Союз

3. **Мир як "Божа ласка":** Мир як поєднання звичаєвого і канонічного права – Тома Аквінський.

З одного боку церква покликана єднати і мирити людей різних віросповідань, виховувати терпимість і толерантність, з іншого боку саме релігії є одним із найбільш роз'єднувальних факторів у міжнародних відносинах і зовнішній політиці держав зокрема.

4. **Мир через вирішення соціальних питань:** Мир як основа доброго життя – Аристотель; Бідність – передумова порушення миру – Томас Мор; Мир через викорінення бідності і припинення економічної боротьби між націями та класами – Джон Мейнард Кейнс.

На сучасному етапі найбільше проявляється через допомогу країнам третього світу у подоланні бідності: кожна з розвинутих держав вважає за свій обов'язок брати участь у цьому процесі. Проте найбільший парадокс полягає в тому, що саме країни третього світу незважаючи на всю допомогу одними із найбільш войовничих і агресивно настроєних. На нашу думку, це визначається передовсім бажанням влади та збагачення певних верств населення. З іншого боку, країни з високим рівнем економічного розвитку на стабільності, найменш схильні до війни чи конфлікту, щоб не порушити свій добробут.

5. **Розуміння миру через призму війни:** Мир-як наслідок справедливої війни – Августин Гіппонський; Запорука миру – перерозподіл Європи мирним шляхом – герцог де Сюллі; Війна веде до миру як до кінцевої цілі – Г. Гроцій; Мир – як відсутність фізичного насильства – період просвітництва; Мир через заборону ядерних випробувань – Б. Рассел

Тут постає наступне питання: який критерій справедливості війни? Довгий час війну сприймали як необхідність для досягнення миру, проте вже у XX столітті стало ясно зрозуміло, що війна породжує тільки нові причини для нових і не завжди менших конфліктів.

Серед інших напрямків розвитку теоретичного бачення миру зустрічаємо: мир через моральне перевиховання людей – І. Гердер; мир через ненасиль-

ство – М. Ганді; мир через ще більшу незалежність держав – імперіалісти; мир через подолання "структурного насильства" – Й. Гальтунг.

Звичайні люди прагнуть миру і стабільності – Бентам; мир через введення особистої відповідальності урядів за втягнення народів у війну; припинення мілітаризації та проведення загального роззброєння; припинення практики таємної дипломатії; створення міжнародної організації для вирішення суперечок.

Аналізуючи всі ці теорії та похідні від них, одразу виникає питання, наскільки реалістичним було їх застосування у міжнародній політиці (і зокрема у зовнішній політиці держав) для досягнення цілі під назвою "мир".

Я.Г. Федоренко, студ., КНУТШ, Київ
yarikfedorenko@mail.ru

УКРАЇНА–НАТО: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

НАТО (*англ.* NATO – аббревіатура від North Atlantic Treaty Organisation) – це недержавне військово-політичне об'єднання 26 країн Західної і Центральної Європи та Північної Америки. Як зазначається у Північноатлантичному договорі, підписаному 4 квітня 1949 року, головною метою НАТО є: "Забезпечення свободи і безпеки країн-членів за допомогою політичних та військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євро-атлантичному регіоні."

Альянс декларує, що працює над безпекою та стабілізацією миру серед своїх учасників, але на перешкоду досягненні цієї мети може стати криза, або небезпечна ситуація в іншій державі. Тому організація намагається підтримувати стабільність та впливати на ситуацію поза межами своїх членів. Хоча створено Альянс було задля забезпечення безпеки її 12 учасникам, сьогодні членів союзу стало більше – 26. Тому основні противники вступу України до НАТО вважають, що розширення НАТО на схід руйнує баланс сил, який складався у світі впродовж десятиліть між НАТО та Варшавським договором, та втягує Україну в боротьбу за інтереси США та вагомих європейських партнерів. Зараз НАТО претендує на роль основного миротворця в різних регіонах світу, навіть витісняючи з цього процесу блакитні "каска" ООН.

Так, в НАТО передбачено також статус країн партнерів (23 країни Європи, серед яких є Україна), що за мету ставить "зміцнення стабільності та безпеки усієї Європи" [Результати Брюссельського саміту Північноатлантичної ради. – 1994]. Також було створено окрему групу для "безпеки і стабільності" Середземномор'я, що тісно пов'язано з безпекою Європи. Ця група отримала назву "Середземноморський діалог", який розпочав свою роботу у 1994 році, та Країнами-учасницями стали Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко, Туніс та Алжир.

Україна, оголосивши свій суверенітет 1990 року заявила: "... про участь у європейських структурах у контексті сприяння і зміцнення миру та безпеки." [Декларація про державний суверенітет України. – 1990. – IX–X розділи]. На

початку ХХІ століття було визначено завдання НАТО, до яких Україна має безпосереднє відношення: подолання наслідків поділу Європи за часів "холодної війни"; зміцнення демократії в країнах Центральної та Східної Європи; боротьба зі зброєю масового знищення та тероризмом.

Також існує важлива деталь: "Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участь у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї" [Там само. – IX розділ]. Але проголошена нейтральність та позаблоковість України дещо суперечить постійним євроатлантичним намірам сьогодняшнього Президента та Уряду, які проголошують бажання мати натівську безпеку та, одночасно, не розміщати на своїй території натівські бази та інші воєнні об'єкти. Тому зараз відбувається поширена освітня компанія щодо роз'яснення суті цієї організації.

В Україні була видана стаття "12 міфів про НАТО", в якій розвіюються міфи або певні упередженості великої частини населення України щодо НАТО, а саме: впевненість в агресивності НАТО; вступ України до НАТО завдасть збитків державному бюджету; вступ України зіпсує відносини з Росією; для України головна ціль – вступ до ЄС, а вступ до НАТО не має сенсу; на сьогодні немає необхідності в існуванні НАТО; членство України в НАТО відверне іноземних інвесторів; зі вступом до НАТО Україна втратить суверенітет; США керує Альянсом; після вступу Україна стане "військовим табором"; збройні сили України після вступу до НАТО будуть брати участь у військових операціях Альянсу; Україна буде змушена брати участь в усіх військових операціях. Але поступово, не зважаючи на живучість та стійкість суспільної думки щодо НАТО, влада робить кроки в бік євроатлантичної євро інтеграції. У 90-х роках Україна вступила до Ради Північноатлантичного співробітництва, приєдналася до програми "Партнерство заради миру", у Києві створено представництво НАТО; у 2002 році ухвалено план дій Україна-НАТО в Празі; до 2006 року відносини між Україною та НАТО покращувались, тому в 2006–07 роках НАТО оголошує політику відкритих дверей щодо вступу України.

Питання вступу України в НАТО розділяє як українську політичну еліту, так і суспільство. Як наголошують прибічники цього проекту, для України існують переваги членства в НАТО. Серед них можна визначити активну участь України у прийнятті рішень щодо розвитку безпеки у світі. Але це буде стосуватися й національної безпеки та підтримання її з боку інших учасників Альянсу. Вступ України в НАТО забезпечить покращення інвестиційних впливів, що вже доведено досвідом, інших країн. Також НАТО забезпечує створення Трастового фонду для ліквідації надлишків застарілих боєприпасів в Україні. Це можливість приєднатися до сім'ї націй, що мають демократичні цінності. Існує приклад допомоги НАТО у вирішенні державних проблем – збереження полігону "Яворів" у Львівській області та його розвитку. Тому прибічники цього проекту вважають, що: "НАТО забезпечує Україні сприятливий клімат безпеки на її західних кордонах. Це посилює позицію України у протистоянні загрозам своїй безпеці" [Галій О. Навіщо Україні НАТО? – К.: Дніпро,

2006. – С. 88], а тема негативів від вступу України до НАТО є "штучно роздмуханою політичними опонентами цього курсу" [див.: www.ukraine-nato.gov.ua].

Критики євроатлантичної інтеграції України виходять з того, що цей проєкт порушує не тільки відносини з Росією, викликаючи необхідну реакцію Росії у формі перенацілення ракет та інших заходів, але й руйнує систему безпеки в світі, що склалася після другої світової війни та була підтверджена в Гельсинки в 1975 році.

На нашу думку, не можна це важливе для країни та її майбутнього рішення приймати "зверху", це тільки викличе ще більший ціннісний та геополітичний розкол в суспільстві та недовіру до влади.

Лише український народ має право вирішити долю відносин України з Альянсом, тому самий оптимальний варіант – провести референдум і поставити питання "Чи повинна Україна увійти до НАТО?" або "Чи бачите ви Україну у складі держав-членів НАТО?".

Але чи вчасно в умовах кризи влади та відсутності консенсусу суспільства щодо членства в НАТО ставити це питання в порядок денний? Це питання не об'єднає, а ще більше роз'єднає наше суспільство.

В.П. Хомрач, студ., КНУТШ, Київ

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИЧНА АРЕНА: СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному суспільстві на міжнародній арені глобалізація вважається одним із найактуальніших питань. Цей процес є дуже динамічним, охоплює найрізноманітніші сфери суспільного життя, є суперечливим явищем. Глобалізація є яскравим прикладом поступального руху вперед світового суспільства та якісно нових змін в політичній сфері на міжнародній арені.

Поняття "глобалізм" застосовується для визначення стилю у політиці, коли певне питання розглядається і вирішується у контексті загальних для людства проблем, що стосуються всіх і потребують для свого розв'язання спільних зусиль.

Джерела глобальних проблем сучасності можна поділити на дві групи: поглиблення суперечностей між людиною та природою (екологічні, продовольчі, енергетичні та ін.) та у відносинах між людьми (проблеми війни і миру, демографічні кризи, подолання слаборозвиненості, захист та розвиток духовного середовища, боротьба із хворобами, злочинністю тощо). Набуття цими суперечностями характеру глобальних зумовлене: безпрецедентним загостренням протиріч людської діяльності, зростанням масштабів її неконтрольованого впливу на природне та суспільне середовище, реальною загрозою перетворення наслідків цих процесів на невідворотні.

Необхідна докорінна зміна парадигми світової політики: відхід від конфліктної, конфронтаційної орієнтації, перехід до глобального конструктивного співробітництва на засадах визнання пріоритету загальнолюдських ціннос-

тей, спільний пошук ефективних шляхів виходу із цієї кризи, у яку людство потрапило внаслідок власної життєдіяльності.

Суть проблеми полягає, очевидно, в тому, як на основі всебічного вивчення глобалізаційних процесів створити адекватні механізми управління і регулювання, як на рівні світового співтовариства, так і на рівні окремих держав і регіонів.

Наріжним каменем державної політики є національна економічна безпека держави та її громадян. Змінюється наповнення, зміст поняття "державний суверенітет". Головним наслідком глобалізації є підірив, руйнування національного державного суверенітету під тиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени – глобальних фірм, світових релігійних організацій, транснаціональних управлінських структур (мереж), які взаємодіють на рівних засадах не тільки поміж собою, але і з самими державами – традиційними діючими особами міжнародних відносин.

Лібералізація – аргумент, який найчастіше асоціюють з глобалізацією. Вона має два пов'язаних аспекти: безпосередньо лібералізація як процес і неолібералізм як ідеологія та політика. Лібералізацію як процес можна уявити як усунення перешкод розвитку основних напрямів міжнародних економічних відносин.

В політичній сфері глобалізація торкнулась перш за все міжнародних відносин. Схоже, що за глобалізацією стоять політичні інтереси найбільш розвинених і впливових держав і корпорацій.

Характер і ступінь впливу глобальних проблем на життя світу різні. Деякі з них внаслідок свого загострення набувають дедалі більше політичного забарвлення, а відтак виникає відносно самостійна, цілісна сфера всеохоплюючих політичних зв'язків у процесі політичної діяльності.

Глобальні політичні відносини формуються на міжнародній арені без єдиного центру політичної влади і є рівнодієюю взаємозв'язків усіх суверенних держав, що розвиваються в умовах боротьби та співробітництва, незгод і компромісів, скептицизму й довіри, негативізму й конструктивізму, напруження й розрядки що принцип національного економічного суверенітету є конституційним і, отже, непорушним. Допоки існує держава як соціально-політичне утворення, лише уповноважені нею органи наділені відповідними повноваженнями розпоряджатись національними економічними ресурсами, управляти ними та здійснювати контроль за їх використанням. Цей принцип є непорушним.

Політичний вимір глобалізації відбиває політичну вагу і вплив будь якої країни на світові процеси і зміни й дозволяє оцінити масштаби розширення її участі в цих процесах та змінах.

Політична глобалізація сприяє розвитку країни, через її авторитет та вплив на міжнародній арені, опосередковано і повільніше, порівняно з економічною та соціальною глобалізацією, але в кінцевому підсумку – масштабніше.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поняття "національний інтерес" в його сучасному розумінні вперше виникло у 18 столітті в роботах французьких буржуазних публіцистів. Протягом 19–20-го століть разом із поширенням ідей націоналізму термін "національний інтерес" став загальноновживаним і постійно використовувався урядами різних країн для пояснення своїх дій на міжнародній арені.

У світовій науковій думці щодо практики використання поняття "національний інтерес" панують дві парадигми: політичного реалізму та ліберально-ідеалістична. Прихильники політичного реалізму розглядають національний інтерес як наріжний камінь зовнішньої політики будь-якої країни. Пріоритетом тут є концепція інтересу, сформульована в поняттях сили. Теоретики ліберально-ідеалістичної парадигми готові підтримати думку про національні інтереси, але за умови, що їх основою повинні визнаватися моральні норми та глобальні проблеми сучасності.

Доволі цікаве вирішення проблема "національного інтересу" дістала в межах вивчення процесу прийняття рішень. В межах цього підходу національний інтерес завжди витлумачується залежно від конкретних цілей зацікавлених відомств, впливових груп і окремих лідерів, оскільки учасники процесу прийняття рішень завжди були схильні ототожнювати свої особисті інтереси з державними, розглядаючи усі проблеми з точки зору зміцнення впливу і добробуту тієї організації, до якої вони належать, а також сприяння власній політичній кар'єрі.

Національний інтерес як об'єкт політологічних досліджень – надзвичайно складне явище, і науковці по-різному його інтерпретують. Одна група дослідників вважає, що національний інтерес – це потреба "стимулювати збільшення національних ресурсів, а також протидіяти загрозам національної безпеки, не вступаючи в протиріччя з цінностями, які домінують у суспільстві". Інші науковці ототожнюють національні інтереси з державними. А деякі дослідники вважають, що необхідно відокремити національний інтерес від державного [Молчанов М.А. Дискуссионные аспекты проблемы "национальный интерес" // Полис. – 2000. – № 1]. Державний інтерес – поняття вужче, оскільки він передбачає, насамперед, збереження держави і чинних форм правління якомога довше.

Національний інтерес – це, фактично, державний інтерес, трансформований на тривалу історичну перспективу, тобто вияв того, що завжди буде життєво важливим для цієї держави, незалежно від поточних форм державного правління і шляхів їхньої реалізації.

Під час визначення інтересів конкретної держави центральним є не те, що відрізняє його від інших, тобто не його політична чи культурна специфіка, а те, що сприяє об'єднанню громадян цієї держави і, якщо держава багатонаціональна, то народів, що становлять її населення. Тому вирішальним у

формуванні національних інтересів має бути інтегральний фактор – фактор національного об'єднання.

Національний інтерес виявляє себе як цілісна, органічно взаємопов'язана система напрямів і шляхів їхньої реалізації, яка поєднує в собі потреби встановлення, функціонування та розвитку спільноти як єдиного організму [Веремчук В. Суть, структура та ознаки національного інтересу // Вісник Львівського університету. Серія "Філософські науки". – 2004. – Вип. 6].

Національний інтерес є достатньо інерційною структурою, яку визначають стійкі (географічне положення, цивілізаційна ідентичність, стан розвитку суспільства) або такі, що повільно змінюються, фактори (якісні характеристики економіки, її частка у світовому господарстві, наявність значущих ресурсів).

Національні інтереси за ієрархічною структурою поділяють на основні, другорядні та корінні. Основні інтереси пов'язані з забезпеченням найважливіших аспектів життєдіяльності спільноти: її військової сили, стабільного й динамічного економічного розвитку, соціальної системи. Другорядні інтереси пов'язані з реалізацією віддалених перспектив розвитку спільноти. Корінні національні інтереси зумовлені самим існуванням спільноти як соціального організму, як єдиної системи. До них належать цілісність, культурна ідентичність, безпека.

Система національних інтересів характеризується такими функціональними зв'язками як координація, субординація та кореляція.

Взагалі, національні інтереси визначаються як сукупність життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави, які виражають потреби країни у прогресивному розвитку.

Національні інтереси та їх пріоритетність відображають фундаментальні цінності та прагнення народу і обумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами у той чи інший історичний період. [Розумюк В. Міфи і реалії наукового визначення "національного інтересу" // Національний інтерес. – вересень 2005.]

Таким чином, національні інтереси – це не просто система цілей та пріоритетів зовнішньої політики держави, це – продукт узгодження думок та інтересів її громадян.

О.В. Шеберт, студ., КНУТШ

КОНЦЕПЦІЯ "М'ЯКОЇ ВЛАДИ" ДЖ. НАЯ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Відповідно до концепції американського політолога Джозефа Ная (Joseph S. Nye, Jr.), визначальними параметрами, що характеризують позицію держави на міжнародній арені, є: 1) військова могутність; 2) економічне становище, що об'єднуються під назвою "жорстка влада" (hard power). Але через дорожнечу, небезпеку міжнародної ізоляції та неможливість боротьби з глобальними проблемами наодинці (напр., тероризм) засоби військового тиску потребують заміни. Тому, вчений додає третій параметр – "м'яка влада" (soft

power) – здатність держави домагатися бажаного результату за допомогою "привабливості" трьох основних компонентів: її культури (в тих країнах, де вона приваблива для інших), її політичних цінностей (коли вона діє, дотримуючись їх, як вдома, так і за кордоном), її зовнішньої політики (коли вона розглядається як легітимна, і така, що користується моральним авторитетом), але не за допомогою примусу (загрози застосування сили) чи стимулювання (підкупу). Однак, як зазначає автор, для проведення ефективної зовнішньої політики необхідно поєднувати ресурси м'якої (МВ) і жорсткої влади (ЖВ).

Дослідник виділяє ряд джерел (каналів), за допомогою яких певна держава (передусім, це стосується США) має можливість поширювати свій вплив у світі, користуючись засобами МВ. По-перше, такими є міжнародні інститути, напр., МВФ, СОТ, ООН. Якщо державна культура та ідеологія привабливі для інших, якщо держава може сформулювати систему міжнародних принципів, норм та правил, визнаних іншими і узгоджених передусім з її власними інтересами та цінностями, то дії такої держави будуть легітимними в очах інших. Якщо держава може заохотити за їх допомогою інші країни діяти в потрібному для неї руслі, це зменшить необхідність дорогих методів батога і пряника – методів ЖВ. По-друге, таким джерелом є привабливий стиль життя і культура, багато аспектів якого не знають кордонів (Coca-Cola, McDonald's, Hollywood, Internet). Хоча і тут важливо врахувати неоднозначне ставлення у різних регіонах світу (напр., Близький Схід). Третім джерелом МВ є "публічна дипломатія" (public diplomacy) – це дещо більше, аніж просто зв'язки з громадськістю чи пропаганда. Передача інформації та "продаж" позитивного образу – її складові, але ПД також включає розробку довгострокових завдань та зв'язків, що сприяють створенню сприятливого середовища і обставин для здійснення урядової політики. Наступним каналом є контакти між людьми: туристичні подорожі, бізнес-зустрічі, обміни студентами. П'ятим джерелом політолог вважає ліберальну імміграційну політику. Зокрема, саме через вплив на діаспори різних народів США контролюють поширення "правильного" образу держави в світі. "Австрійські матері тепер заохочують своїх дітей старанніше навчатись у школі, щоб, вирісши, вони також змогли стати Губернатором Каліфорнії!" Також до каналів МВ відноситься й стиль внутрішньої та зовнішньої політики уряду. Політика, що базується на загальноновизнаних цінностях (демократія, права людини тощо), має більше шансів на отримання міжнародної підтримки і визнання. Такими цінностями у ХХІ ст. будуть: підтримка міжнародного порядку, контроль за нерозповсюдженням зброї масового знищення, боротьба з тероризмом та наркотиками, розвиток ринкових відносин, економічного зростання та охорони навколишнього середовища. Останнім джерелом МВ Най називає надання допомоги країнам "третього світу". Підсумовуючи, Най наголошує на тому, що вплив військової, економічної та "м'якої" могутності держави може мати як позитивні, так і негативні наслідки для "м'якої влади". "Громадськість більшості країн світу продовжує захоплюватися досягненнями США в галузі технологій, кіно, музики і телебачення, але не задоволена зростаючим впливом на їх власні країни".

Як і будь-яка інша, "м'яка влада" має свої обмеження. По-перше, влада залежить від контексту – Хто управляє? Ким? За яких обставин? – а МВ, крім цього, великою мірою обумовлена наявністю готовності, бажання дотримуватись її настанов з боку тих, на кого вона спрямована. По-друге, на відміну від ЖВ, застосування МВ не завжди гарантує бажаних результатів у близькій перспективі. По-третє, на противагу ЖВ, що фокусується на досягненні специфічних цілей, МВ зорієнтована на досягнення більш загального і вагомого впливу. "Легше привабити людей ідеєю демократії, ніж змусити їх бути демократичними".

Звичайно ж концепція Дж. Ная має як прибічників, так і критиків, які закидають вченому такі недоліки: 1) МВ, в основі якої лежить "привабливість", мало впливає на досягнення бажаних результатів; 2) МВ не можна взагалі ставити в один ряд із важелями військового та економічного впливу; 3) створення концепції лише на основі досвіду США, що робить універсальність МВ як інструменту дуже сумнівною. Однак, не зважаючи на це, більшість зауважень вченого є актуальними і варті того, щоб до них прислухались.

Що стосується України, то за відсутності вагомих економічних та військових важелів впливу, навіть при розвинених культурних обмінах та зв'язках, але без конструктивної політики, перед нами ще довго не стоятиме проблема вибору між м'якою та жорсткою владою.

КРУГЛІ СТОЛИ

Круглий стіл "МАРТІН ГАЙДЕГЕР ТА НІМЕЦЬКИЙ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНИЙ ІДЕАЛІЗМ"

Н.А. Артеменко, канд. филос. наук, СПбГУ, Санкт-Петербург
artemenko_natalia@yahoo.com

ПРЕОДОЛЕНИЕ СУБЪЕКТА: М. ХАЙДЕГГЕР

Не-уютность пространства обживаемого сущего, побудившая в свое время философию на поиски субъекта, "прописанного в бытии", привела к открытию "трансцендентального" измерения субъективности (Декарт, Кант, Гуссерль). Проблема "трансцендентального" оказывается исходным пунктом для понимания как самой критической философии Канта, так и феноменологии, будь то в гуссерлевском изводе феноменологии восприятия или в хайдеггеровском – фундаментальной онтологии. Замысел предлагаемого выступления состоит в том, чтобы рассмотреть фундаментальную онтологию в контексте трансцендентальной философии с точки зрения ее отношения к проблеме субъективности – проблеме, которая, начиная с Декарта, становится "неизбежностью" философской мысли. Феноменологическая философия открыла не-эпистемологические измерения субъективности, что привело в фундаментальной онтологии Хайдеггера к принципиально новому переосмыслению понятия субъективности. Однако претерпевает ли у Хайдеггера существенные изменения однажды найденный алгоритм поиска субъекта и соответствующего ему предметного сущего?

Хайдеггер, как известно, противопоставляет классической и феноменологической теории субъективности тезис о бытии присутствия в качестве заботы. Хайдеггеровские высказывания, касающиеся субъективности, определяются тем, что методическое истолкование бытия присутствия в качестве заботы следует понимать в то же время в связи с онтологической интерпретацией субъективности субъекта, т.е. как попытку разрешения той постановки вопроса, которая со времен Декарта сохраняет известную методическо-антропологическую двусмысленность. Мы намерены вступить с понятием забота в субъект-теоретическую дискуссию и показать, что тезис о бытии присутствия в качестве заботы может быть только тогда адекватно подвергнут обсуждению, когда он будет истолкован по меньшей мере именно как попытка разрешения трансцендентально-методической апории понятия субъективности субъекта.

Основная проблема трансцендентально-философской теории субъективности более отчетливо обнаруживается у Канта. Известно, что Хайдеггер

неоднократно обращался к Канту. В связи с этим особый интерес для нас представляют лекции "Основные проблемы феноменологии", в которых Хайдеггер вступает в обстоятельную дискуссию с предшествующей метафизикой, а также книга "Канта и проблема метафизики", в которой Хайдеггер намечается разработанную им в "Бытии и времени" идею фундаментальной онтологии присутствия продемонстрировать на примере истолкования "Критики чистого разума" как обоснования метафизики. Хайдеггеровский анализ кантовского наследия есть образец не исторической, а систематической и методической полемики и потому может служить надежной опорой для более точного определения существа трансцендентальных вопросов не только у Хайдеггера, но и у Канта, так что хайдеггеровская интерпретации Канта позволяет подойти к пониманию целей и задач собственно хайдеггеровской фундаментальной онтологии.

По мнению Хайдеггера, в рамках феноменологии была предпринята попытка выйти за границы теоретико-познавательной установки при разработке понятия субъективности. Еще на этапе создания "Бытия и времени" Хайдеггер предполагал опираться на трансцендентальную феноменологию Гуссерля, но при этом намеревался ее радикализировать или фундировать. Poleмика Хайдеггера с Гуссерлем в отношении теории субъективности накаляется в период подготовки Гуссерлем статьи "Идея феноменологии" для "Британской энциклопедии" в 1927 году. Хайдеггер вынужден констатировать, что феноменология оказывается в трудном положении: если трансцендентальная субъективность является самой себя конституирующей (полагает себя полагающей), то каким образом она может иметь феноменологически достоверное знание об этом? Именно с этим утверждением бытия субъективности как конституированного самой трансцендентальной субъективностью и не может согласиться Хайдеггер. Для него проблема бытия оказывается значительно более универсальной, поэтому должен быть поставлен вопрос не только о способе конституирования предметного, но – в первую очередь – о способе бытия самой конституирующей инстанции. Некоторые из тех трудностей, от которых уклоняется трансцендентальная теория субъекта, по мнению Хайдеггера, можно было бы преодолеть, если бы она была развита как *онтологическая теории субъекта*.

Таким образом, Хайдеггер критически подходит ко всей философской традиции, упрекая ее в непродуманности вопроса о бытии, и выдвигает в качестве довода против теоретико-познавательного, прежде всего критического и гуссерлевского способа обоснования познания, то, что в нем "бытие" субъекта или сознания, его специфическое бытийное устройство так и осталось неопределенным. Безусловно, самим Хайдеггером не только фиксируется, но во многом и преодолевается немало уязвимых мест в трансцендентально-философской теории субъективности субъекта. Однако мы намерены показать, что и хайдеггеровская попытка построения некоей мета-теории познания во многом осуществляется в рамках трансцендентально-феноменологической традиции.

Интересен в связи с этим анализ хайдеггеровской попытки заменить теорию познания онтологическим обоснованием познания. Известно, что клас-

сическая теория познания пытается раскрывать смысл бытия в понятиях, что формирует направление критики у Хайдеггера. В качестве результата критики Хайдеггером снимается познавательная установка, следовательно, бытие постигается не в понятиях, а имеет место непосредственный опыт бытия, который находит свое выражение в допредикативной понятливости. Эта понятность бытия, как считает Хайдеггер, совершается в таких областях человеческого присутствия как страх, забота, расположение и т.д. причем изначально и *только* в них. Но здесь возникает существенная методологическая трудность: фундаментальная онтология основывает познание в допознавательной понятности бытия, но имеет дело с этой допредикативной понятностью способом познания, основания которого остаются скрытыми для самой фундаментальной онтологии.

Принимая во внимание деление познания на онтическое и онтологическое (онтическое познание направлено на сущее, онтологическое познание раскрывает бытие сущего), можно сказать, что бытие Хайдеггером понимается как "феномен": оно есть, с одной стороны, основание онтического познания, с другой, само выступает "предметом" онтологического познания. Иначе говоря, для онтического познания бытие выступает в онтологическом отношении как основание, для онтологического познания – в гносеологическом отношении как предмет. На этом этапе отказ от теории познания есть своего рода "трансцендирование" теории познания: мы имеем дело не с самой теорией познания, отсылающей непосредственно к субъекту, а с мета-теорией познания, отсылающей к "субъекту" опосредствованно (через феномен бытия).

Наконец, обнаруживается немало противоречий, связанных с описанием времени у Хайдеггера, и здесь важно помнить о том, что забота, как методическое "место" трансцендентального субъекта, представляет собой особый временной опыт.

Круглий стіл "ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УЯВЛЕННЯ VERSUS БІОЛОГІЯ?"

А.В. Алексеева, канд. психол. наук, ІПК ДСЗУ, Київ
alexeeva@svitonline.com

ПСИХОЛОГІЧНА СТАТТЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Основною ідеєю розробки даної проблематики є дослідження впливу маскулінно-фемінних рис безробітних на особливості самоставлення, акцентуації характеру, мотиваційну сферу, локус контролю, адаптаційні можливості, мотивацію досягнення успіху та стійкість до стресових впливів, що складає певний психологічний симптомокомплекс, який є важливим чинником розвитку готовності до професійної самореалізації.

Психологічна стаття у представниць жіночої статі є важливим чинником професійної самореалізації, а саме: вираженість фемінних рис та прагнення

розвинути потенціал власної жіночності у поєднанні з бажанням посилити свою психологічну мужність є детермінантою розвитку орієнтації на успіх, яка є неодмінною умовою ефективної професійної самореалізації, що особливо актуально в ситуації безробіття. Високий рівень бажаних фемінних рис у жінок позитивним чином впливає на їхнє емоційне самопочуття, ставлення до оточуючих, соціальну адаптованість, здатність контролювати власне життя та конструктивність у подоланні проблемних ситуацій, що є важливими чинниками становлення професійної ідентичності.

Наявність високої статевої самооцінки у жінок супроводжується позитивним емоційним самоставленням та високим рівнем керованості життєвого процесу, які є важливими передумовами успішної соціальної самореалізації, що підкреслює роль статевої самооцінки в контексті професійного становлення представниць жіночої статі.

Стереотипність психологічної статі підвищує орієнтацію жінок на успіх та знижує рівень особистісного стресу, що також позитивним чином впливає на їх професійну самоактуалізацію.

У чоловіків спостерігається визначальний вплив маскулінних рис, які позитивним чином впливають на розвиток в них орієнтації на успіх, яка є необхідною умовою професійної та соціальної успішності, а також зумовлюють рівень самоприйняття, соціально-психологічної адаптованості, емоційного комфорту та здатність до свідомого та відповідального здійснення власного життєвого задуму. Наявність виражених маскулінних рис також співвідноситься у чоловіків з більш низьким рівнем стресу та меншою схильністю до уникання проблемних ситуацій, завдяки підвищенню здатності до їх конструктивного вирішення та подолання.

Психологічна жіночність чоловіків зумовлює вищий рівень прийняття ними інших людей та схильність до компромісів, що є важливою умовою гармонійних міжособистісних стосунків з оточуючими. В той самий час, наявність виражених фемінних рис супроводжується у чоловіків зменшенням здатності брати на себе відповідальність за власне життя, викликає схильність до уникнення проблемних ситуацій, супроводжується мінливістю настрою, а саме зміною афективних та депресивних станів та схильністю до неврівноваженості.

Отже, у чоловіків маскулінність є важливим чинником успішної професійної самореалізації, тоді як фемінні риси здійснюють досить амбівалентний вплив на їх особистісну самоактуалізацію, а саме: наявність фемінних характеристик гармонізує міжособистісне спілкування чоловіків, але зменшує їхню здатність до оптимального вирішення життєвих ситуацій та негативним чином впливає на їхнє психологічне самопочуття.

Позитивна статева самооцінка сприятливим чином впливає на розвиток у чоловіків орієнтації на успіх, що є важливим чинником професійної самореалізації. Цілісність статевої ідентичності позитивним чином впливає на емоційний комфорт чоловіків, супроводжується низькою схильністю до демонстративності, а також до депресивних розладів та особистісної тривожності.

Стереотипність психологічної статі, зумовлена прагненням до значного посилення маскулінних рис, позитивним чином впливає на психологічне са-

мопочуття чоловіків, зумовлюючи більш низький рівень стресу й психологічної нестійкості та знижує схильність до компромісів та поступок.

Отже, високий рівень маскулінності, позитивна статева самооцінка, а також стереотипність психологічної статі та цілісність статевої ідентичності позитивним чином впливають на готовність чоловіків до професійної самореалізації. Фемінні риси, які також є важливим чинником професійної успішності чоловіків здійснюють амбівалентний вплив на їх професійний розвиток, що потребує відповідної психологічної допомоги, метою якої є гармонійне прийняття чоловіками власної внутрішньої жіночності.

Отже, психологічна стать є важливим чинником становлення професійної ідентичності особистості в ситуації безробіття. У представниць жіночої статі як маскулінна, так і фемінна складові психологічної статі позитивним чином впливають на готовність до професійної самореалізації, тоді як у чоловіків лише маскулінні риси є сприятливим чинником в контексті професійної самореалізації, тоді як фемінні характеристики досить суперечливо впливають на актуалізацію професійного потенціалу представників чоловічої статі.

І.С. Антіпов, студ., КНУТШ, Київ
ant-is@i.ua

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ

Метою даного дослідження є проведення аналізу попиту на робочу силу за гендерною ознакою. Для проведення дослідження було зроблено вибірку пропозицій з працевлаштування на популярних тематичних сайтах (<http://work.com.ua> та <http://jobs.ua>). Головною умовою пошуку було працевлаштування випускника класичного ВНЗ не технічної спеціалізації.

Основні навички та вміння, з якими закінчує ВНЗ студент (магістр, спеціаліст), не технічної спеціалізації є:

1. Навички користування комп'ютером та оргтехнікою.
2. Володіння "стандартними" пакетом Microsoft Office (головним чином Word, Excel, PowerPoint).
3. Високий рівень володіння українською, культура мовлення.
4. Володіння однією/кількома іноземними мовами.
5. Широкий світогляд та активна життєва позиція.

З представлених тематичних розділів на зазначених пошукових ресурсах найбільшою мірою навичкам та вмінням зазначеного вище випускника ВНЗ відповідали пропозиції офісного персоналу. Від робітника офісу, секретаря, менеджерів нижчого рівня до помічника керівника. Відповідно найбільшу цікавість у дослідженні становили саме ці тематичні пропозиції.

Поряд з загальними вимогами, що відповідали основним викладеним вище навичкам і вмінням випускника ВНЗ слід зазначити:

✓ наявність повної закінченою вищої освіти, окремо зазначалось можливість мати незакінчену повну вищу освіту (студенти старших курсів), при цьому дана пропозиція мала переважну орієнтацію до жіночої статі;

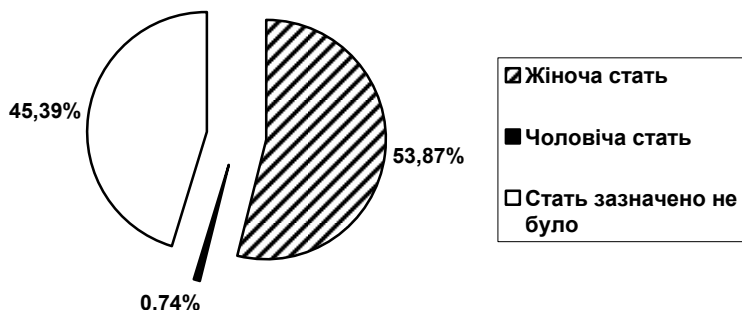
✓ наявність попереднього досвіду роботи (в усіх оголошеннях наявність попереднього досвіду роботи зазначалась бажаною; оголошення адресовані виключно чоловічій статі вона зазначалась обов'язковою);

✓ високий рівень володіння російською мовою для переважної більшості вакансій зазначався обов'язковим (для переважної більшості випускників ВНЗ дана позиція не створює додаткових складнощів);

✓ обов'язкове володіння англійською мовою зазначалось близько 45% розглянутих вакансій.

Під час дослідження було проаналізовано 271 вакансію, результати ілюструє Діаграма 1.

Розподіл вакансій за гендерною ознакою

Можемо констатувати значущу гендерну нерівність стосовно можливості працевлаштування:

✓ понад половину ($\approx 54\%$) вакансій була доступна виключно жіночій статі;

✓ менше одного відсотка вакансій було орієнтовано на чоловічу статі;

✓ запропоновані вакансії доступні виключно для чоловічої статі висували ряд додаткових вимог (обов'язкову наявність закінченої повної вищої освіти, наявність досвіду роботи з даної спеціальності);

✓ запропоновані вакансії доступні виключно для жіночої статі мали значно м'якші умови (допускалась не закінчена вища освіта, відсутність досвіду роботи).

М.І. Бега, асп., КНУТШ, Київ

ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

На початку третього тисячоліття все більше увага міжнародної спільноти зосереджується на питаннях людського розвитку, серед яких досягнення

гендерної рівності є одним з найважливіших. Упровадження гендерної рівності в систему суспільних відносин в усіх сферах соціального життя, реформування на цій основі громадського і державного управління є також потужним імпульсом та резервом до прогресу, суспільних здобутків й відтворення ресурсного потенціалу і для України.

Гендер – це соціально сконструйоване визначення чоловіків і жінок. Гендерна рівність означає рівну присутність, наділення владою і участь обох статей у всіх сферах суспільного та приватного життя. Гендерна рівність – це антонім гендерної нерівності, а не гендерних відмінностей; метою гендерної рівності є сприяння повноцінній участі жінок і чоловіків в житті суспільства. Гендерна рівність означає визнання і рівну оцінку відмінностей між жінками і чоловіками і різних ролей, які вони грають в суспільстві. Концепція гендерної рівності передбачає дискусію, як можливо рухатися далі, змінювати структури в суспільстві, які створюють нерівні владні відносини між чоловіками та жінками, і як досягти кращого балансу в різноманітних жіночих і чоловічих ціностях і пріоритетах.

Протягом тривалого часу проблема забезпечення гендерної рівності не вважалася першочерговою. Справді, більш актуальними були завжди економічні питання. Проте неможливо забезпечити сталий розвиток, в тому числі економічний, коли більша частина суспільства не має рівних прав. Якщо одна із статей потерпає від нерівності, наслідки цього накопичуються в суспільстві, і в результаті програють усі. Дискримінація гальмує розвиток особистості, розкриття творчого, духовного та трудового потенціалу громадян. Жінки, і чоловіки, які відрізняються за біологічними ознаками, повинні бути рівноправними у суспільному контексті. Інтегрування гендерного підходу в державну політику визнає своєю метою запобігання дискримінації за ознакою статі в будь-якій сфері суспільного життя: економічній, політичній, освітній, культурній тощо. Суттєва особливість проблеми оформлення та впровадження рівних прав для жінок та чоловіків полягає в її комплексності, що породжує новий тип міждисциплінарних досліджень, вимагає широкого використання різноманітних методологічних підходів (наприклад, гендерна теорія). Гендерний підхід являє собою наукове поняття, в основі якого лежить аналіз відмінностей жіночої і чоловічої психіки з урахуванням соціальної детермінації. Рівність між жінками і чоловіками, як і права людської особистості, складовою частиною яких є ця рівність, – це і є той принцип, який постійно треба захищати, охороняти та зміцнювати. Хоча не можна не погодитися з тим, що гендерна рівність є не просто соціальною справедливістю, вона сприяє розвитку.

Формальна рівність та її досягнення – це необхідний стартовий відправний пункт, але вона водночас є суттєвою перешкодою для усунення дискримінації. Тому серед експертів з питань рівності статей, більшого поширення набула думка про те, що саме паритет, а не рівність є більш важливою метою. Ідея паритету враховує відмінності між статями, але стверджує, що вони не повинні бути перешкодою для рівного підходу до різних статей. Формули рівного підходу повинні враховувати рівність чоловіків і жінок, бо в протилежному випадку вони не будуть мати бажаного результату.

РОЗВИТОК ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: АНАЛІЗ ҐЕНДЕРНИХ АВТОБІОГРАФІЙ СТУДЕНТІВ НАУКМА

Мета ґендерної автобіографії – прослідкувати розвиток власної ґендерної ідентичності на прикладі умов своєї ґендерної соціалізації та виділити механізми і способи, за допомогою яких здійснюється конструювання ґендерної ідентичності. Ми обрали цей метод тому, що анонімні ґендерні автобіографії, призначені для дослідження, є з одного боку, потужним засобом і стимулом саморефлексії, що стимулює соціальну активність індивіда; з іншого боку, дають багатий матеріал для аналізу, оскільки, окрім структурованої наративної історії, демонструють особливу мову, що використовується для створення життєвої історії.

У написанні ґендерної автобіографії взяли участь 338 студентів факультету соціальних наук і соціальних технологій та факультету гуманітарних наук НаУКМА (110 чоловіків, 228 жінок). Отримані дані концептуалізувалися за допомогою аналітичного порівняння – методу аналізу якісних даних, що припускає пошук схожих елементів (тем). Аналітичне порівняння виявляє повторювані зразки стосунків і поведінки.

Результати якісного аналізу представлені у вигляді узагальненого, концептуалізованого тексту, де первинні тексти представлені у вигляді уривків, які ілюструють емпіричні висновки і теоретичні положення.

Студентам був запропонований орієнтовний план ґендерної автобіографії, що складається з восьми питань.

Як показує аналіз ґендерних автобіографій у дитячому садочку існують стійкі ґендерні стереотипи щодо дівчаток і хлопчиків. Більшість респондентів як чоловічої, так і жіночої статі чітко усвідомлюють їх наявність. Проте, деякі респонденти не помічали відмінностей між дівчатками та хлопчиками в дошкільному віці, і вважають, що ставлення з боку вихователів було однаковим.

Іграшки і казкові герої відповідають ґендеру респондентів. А саме, дівчатка люблять ляльок, особливо Барбі, а також Попелюшок, Русалоньок та принців. Попелюшка є символом доброти й скромності, постійно працює й, зрештою, стає щасливою. Однак при цьому більшу частину часу вона витрачає не на свій розвиток, а на домашні справи. Таким чином, рольова модель Золушки спрямована на формування у дівчаток образу працюючої жінки, яка присвячує себе турботі про близьких і господарство, і, як винагороду за свою працю, зустрічає Прекрасного Принца – вершину дівочих мрій (згідно казок). Барбі – є символом зовнішньої привабливості, мрією чоловіків.

Проте були і протилежні уподобання респондентів. Так третина дівчат відповіли, що любили гратися з хлопцями машинками, кубиками та в "козаків-розбійників".

Аналіз ґендерних автобіографій показує у студентів і студенток відчуження ґендерних стереотипів та несприйняття запропонованих батьками моделей поведінки, що свідчить про значний відхід студентства від традиційно-патріархальних поглядів.

Більша половина респондентів, як чоловічої, так і жіночої статі визнає збереження і підтримку в процесі навчання сталих у суспільстві ґендерних стереотипів. Тому необхідно говорити про впровадження ґендерного підходу в практику освіти, що дозволить розширити соціальний простір для всебічного розвитку особистості кожного учня.

Аналіз даних дослідження констатує репрезентативність патріархальності стереотипів у розподілі ролей у сім'ї. Проте студенти більшою мірою не погоджуються з такою моделлю.

Третина студентів переконана, що кожна людина є індивідуальною, і незалежно від статі впевненою, надійною, лагідною, ніжною, чесною, самостійною і т.д. Респонденти визнають наявність ґендерних стереотипів в українському суспільстві і вважають, що особи, як чоловічої, так і жіночої статі, страждають від них.

Інша третина студентів і студенток вважає, що в Україні існує ґендерна дискримінація чоловіків і жінок, поширені ґендерні стереотипи, які є проблемою суспільства. Попри це, у своїх ґендерних автобіографіях демонструють стереотипні ґендерні установки і цінності.

Школа з одного боку сприяє паритетності у взаємовідносинах хлопчиків та дівчаток, а з іншого – підтримує установки, щодо поведінки одних та інших.

Вчителі, педагоги, друзі, родичі, сім'я, іграшки, література і телебачення – із усіх цих джерел студенти довідуються про поведінку, яка розцінюється суспільством як відповідна тому чи іншому ґендеру.

О. Харченко, студ., КНУТШ, Київ
akh@ump.ua

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Україна, яка обрала демократичний шлях розвитку, зараз спрямовує свою законодавчу діяльність на створення ґендерно рівних умов самореалізації жінок і чоловіків в усіх сферах суспільного життя. Основні принципи ґендерного розвитку в Україні встановлені в Конституції, яка гарантує рівні права та можливості для представників обох статей, їх рівність перед законом. Також наша країна підписала міжнародні документи, які обумовлюють ґендерний підхід та визнають його як найбільш ефективний при створенні й виконанні національних програм; взяла зобов'язання гарантувати розвиток та справедливість в країні, керуючись ґендерними ідеями соціальної рівності. Про це свідчить законодавча діяльність уряду, що знайшла свою реалізацію у законах: Закон України № 2866-15 від 08.09.2005 "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". Також, був підписаний Указ Президента № 1135/2005 від 26.07.2005 "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", був розроблений перелік ґендерних питань для всіх міністерств. Розпочалось створення механізму щодо адміністрації ґендерного процесу в рамках законодавчої системи та виконавчої влади, ґендерний компонент імплементовано в систему науки та освіти.

Але проголошення рівності на правовому, офіційному рівні, ще не означає рівності на побутовому. Цьому сприяє наявність гендерних стереотипів та світогляду, характерних для патріархатного суспільства, що несуть подвійні стандарти поведінки, моралі (різні для жінок і чоловіків), нерівне положення жінок у суспільстві у порівнянні з чоловіками.

Гендерні стереотипи – це стійкі програми сприйняття, світоглядні позиції, що виявляються у відповідній поведінці особи, яка знаходиться в залежності від прийнятих в культурі норм та правил життєдіяльності представників певної статі. Вони виконують когнітивну, адаптаційну, орієнтовну, фільтраційну, інтеграційну, охоронну, комунікативну, ретрансляційну та функцію соціально-психологічної стабілізації свідомості. Роль та місце гендерних стереотипів можна охарактеризувати наступним чином:

1. Гендерні стереотипи є результатом взаємодії суб'єктів суспільного життя. І головним чином виступають як узагальнене спрощене бачення ролі, статусу та потенціалу осіб певної статі.

2. Система стереотипів, виконує функцію оптимізації процесу інформаційної взаємодії та сприйняття інформації.

3. Система гендерних стереотипів є породженням суспільної ціннісно-нормативної системи і не виходять за її межі. завжди існує в межах суспільно дозволеного, оскільки вони ґрунтуються на суспільній ціннісно-нормативній системі і користуються інституціональною та громадською підтримкою;

4. Зміна гендерних стереотипів відбувається внаслідок екстраординарних подій, або значної пропаганди "іншого" бачення у ЗМІ, а отже вони є відтворюваними з покоління в покоління – виконують ретрансляційну функцію.

5. Будь які гендерні стереотипи відіграють негативну роль, якщо їх вплив набуває абсолютного характеру, та позитивну, коли опора на них є одним з можливих механізмів пізнання, який діє в умовах дефіциту або надлишку інформації, поступаючись місцем для її ретельного аналізу.

Круглий СТІЛ "КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДІАЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОСТЕЙ (КОНСЕНСУСІВ)"

С.П. Балінченко, доц., ГДПІМ, Горлівка
balinchenko_sv@mail.ru

ДИНАМІКА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Одним з найважливіших факторів, що впливають на характер взаємодії учасників міжсуспільної комунікації, є рівень, якого досягла самоідентифікація кожного з них. Говорячи про самопізнання такого роду як про політичний чинник у міжнародних відносинах, Вітторіо Гьосле зауважував, що "порівняння своєї культури з іншими культурами може травмувати, але може й стати поступкою на шляху до довершеності" [Гьосле В. Практична філософія у сучас-

ному світі / Пер. з нім. А. Єрмоленка. – К.: Лібра, 2003. – С. 178]. Тож, беручи до уваги значущість процесу ідентифікації учасників взаємодії, а також його вплив на реалізацію конфліктогенного та інтеграційного потенціалу сторін, можна говорити про актуальність дослідження етапів самоідентифікації суспільства і можливостей взаємодії між акторами різного рівня самопізнання.

Щільний інформаційний простір сьогодення утворює середовище, де реалізуються різноманітні інтенції і виникає багатошарова сполука значимих для кожного з учасників домагань та рис, що, однак, не підлягають дифузії через їх первинну несумісність. Це спричиняє своєрідний інтеграційний тиск, коли "один з учасників вимушений пожертвувати власною індивідуальністю, щоб дати іншому можливість асимілювати себе" [Юнг К. Современность и будущее. – Минск, 1992. – С. 28]. Такі глибинні зміни відбуваються на тлі встановлення культурно-цивілізаційної ідентичності, що приводить до актуалізації різних, деколи конфліктних, архетипів, тобто "душевної основи понадіндивідуальної природи" [Кабачная О., Ковальчук Е. Социальный талант и политический дискурс: к постановке проблемы // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 102], властивої кожному з учасників.

Одночасне виконання носіями Я-концепцій функцій впливу, тобто поширення власних кодів, та функції ізоляції як захисту від контрвпливу, зумовлює постійну актуалізацію питань сумісності кодових структур комунікантів. Завдяки існуванню периферійної частини, що має більшу пластичність та гнучкість, ніж ядро, удари, що можуть бути нанесеними суперечливими соціокультурними кодами прийнятного та чужорідного учасників інтеракції.

Процес формування Я-концепції відбувається в межах, зумовлених тиском зсередини та зовні, та веде до утворення інформаційного прошарку, здатного амортизувати у випадку зміни комунікативного простору, а саме: умов інформаційного обміну, суб'єктів, прерогатив. Внутрішні межі є здобутком урівноваження тенденцій інтеграції та диференціації, що виникають у зв'язку з безперервним аналізом соціокультурних кодів, що надходять. Регулювання всотування певних кодів та відокремлення власних спирається на принцип збереження унікальних рис під час збагачення інформаційного простору елементами зовні. Цей складний механізм дозволяє існувати, по-перше, інтеграційному прагненню до саморозчинення у побудованому спільному середовищі та, по-друге, реле диференціації, що запобігає зникненню самотнього у цьому розчині. Таким чином, внутрішня "поверхня" Я-концепції складається згідно з пропорційним співвіднесенням компонентів зазначеного механізму. Сфери ймовірного проникнення специфічних для іншого носія інформації (комуніканта) рис є заглибленнями у рельєфі оболонки, своєрідними "пазами" у Я-концепції, – сприятливими інтеграційними ділянками, що уможливлюють контакт з іншими концепціями. Області ствердження унікальних кодів формують "виступи" оболонки, тобто сфери, що, поруч із збереженням диференційних ознак, виконують функцію потенційного донора своїх специфічних кодів, впливаючи на кодовий склад другого учасника комунікації. Виокремлюються наступні стадії сформованості Я-концепції суспільства: "пісок" (нестабільна спільнота-реципієнт), "глина" (деякі сфери прийнятного та

чужорідного сформовані, аналітичне засвоєння інформації зовні), "руда" (усталена спільнота-донор), "кремій" (застигла, конфліктогенна).

Отже, співіснування та участь у інформаційно-інтенційному обміні акторів різного рівня сформованості Я-концепції передбачає виникнення між суспільствами-"донорами" та суспільствами-"реципієнтами" обороту соціокультурних кодів "прийнятного" та "чужорідного", що потребує від учасників задовольняння адаптаційних вимог згідно з комунікативною ситуацією.

А.І. Луцишин, асп., асист., ЛНУ ім.І.Франка, Львів

ShvchA@rambler.ru

КОМУНІКАТИВНА ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА В УМОВАХ ДУХОВНОЇ КРИЗИ ХХ–ХХІ СТОЛІТТЬ

Розвиток західної цивілізації в ХХ ст. ознаменувався глобальною кризою, апогеєм якої можна назвати другу світову війну. Пошуки відповіді на причини цієї кризи ведуть до суттєвих переорієнтацій людини у світі, підштовхують до зміни світоглядних парадигм. Аналізуючи ситуацію що склалася, провідні філософи Заходу пов'язали кризові процеси насамперед з науково – технічним типом поведінки людини, в основі якого лежать суб'єкт-об'єктні світоглядні орієнтації та віра в фундаменталістські властивості людського розуму.

Відповіддю, яку запропонувала філософська думка на цю кризу, став парадигмальний поворот в філософії, що загалом можна охарактеризувати як перехід від філософії свідомості до філософії комунікації, в рамках якої суб'єкт-об'єктні відносини були змінени на суб'єкт – суб'єктні або інтерсуб'єктивні. В соціальній теорії відбувся перехід від парадигми, заснованої на стратегічній раціональності (або цілераціональності) до парадигми, фундованої комунікативною раціональністю.

Одним із базових феноменів, які визначають становище людини у світі, визнано мову. Підставою зміни парадигм стало подолання методологічного індивідуалізму, чи класичного "методологічного соліпсизму" й виявлення глибинних підвалин буття людини, але не тих, що можна виводити з людської суб'єктивності.

У цьому контексті завданням, яке ставить перед собою комунікативна філософія, є переоцінка базових філософських настанов та зміна світоглядних орієнтирів. На перший план комунікативна теорія висуває проблеми взаєморозуміння, пошуку достовірного підґрунтя гуманітарного знання, побудову універсальної етики відповідальності, що, загалом має запропонувати ключ до порозуміння в контексті світової цивілізації.

Для України актуальність комунікативного напряму полягає в тому, що він, з одного боку, може стати основою для критики норм та цінностей, принесених в культурно-етичне буття народу в часи радянського тоталітаризму, а з іншого, - він може бути засобом формування норм та цінностей демократії в умовах аксіологічного вакууму.

Основою, на якій розвинулась комунікативна філософія, стала критика класичної філософської парадигми мислення, що визначила свідомість єди-

ним джерелом об'єктивності знань. Одним із перших, хто переосмислив настанови класичної філософії, був американський філософ-прагматик, засновник семіотики Чарльз Сандерс Пірс.

Зокрема Пірс зазначає, що "усяка думка є знак", а знання з'являється лише в процесі інтерпретації чуттєвих або розумових знаків. Достовірність знань за Пірсом забезпечується інтерсуб'єктивною узгодженістю в межах певної спільноти (певного товариства). Таким чином, позиція Пірса цілком змістила акценти у питанні об'єктивності знання, основою чого тепер стає не людська свідомість, а інтерпретація та інтерсуб'єктивне узгодження смислу й істини знакових систем в контексті спільноти.

Засновуючись на такій позиції представники комунікативної філософії розробляють поняття дискурсу, що виступає своєрідною інстанцією для обґрунтування норм та принципів, і є основою досягнення взаєморозуміння. За Габермасом, "лише в дискурсі можна дістати відповідь на запитання про те, що саме стоїть на заваді взаємодії. Дискурсивне обґрунтування перетворює тлумачення на інтерпретацію, твердження на пропозицію, пояснення на теоретичне пояснення і виправдання на теоретичне виправдання. З цією метою ми мусимо перейти від мови, яка є комунікативною дією, до мови як дискурсу" [Габермас Ю. Єдність розуму в розмаїтті його голосів // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999. – С. 87]. Єдиним примусом, який визнається в дискурсі, є "примус вагомішого аргумент".

Таким чином, *комунікативна філософія, апелюючи до інтерсуб'єктивності, узasadниченої мовою, як трансцендентальною величиною, а не до партикулярних цінностей та норм, виведених з конкретних історичних обставин, претендує на знаходження **універсальних і загальнозначущих** підстав людської солідарності*, що є дуже важливим моментом за умов сучасної ситуації в світі, пов'язаної з проблемами зіткнення різних культур, глобалізацією і формуванням нового міжнародного співтовариства.

Круглий СТІЛ
"СВІТОВА ПОЛІТИКА І СУМІЖНІ НЕКЛАСИЧНІ (СУБ)ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ"

В.Ю. Калінін, студ., КНУТШ, Київ

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

В другій половині 20 століття постало питання щодо переосмислення міжнародних політичних відносин. Дане питання було пов'язано з появою "нових" акторів світової політики, появою міжнародної політичної економії, збільшенням взаємозв'язку внутрішньої та зовнішньої політики.

З появою нової проблематики з'явилося декілька підходів щодо визначення "світової політики", зокрема: реалізм (неореалізм), лібералізм (неолібералізм), неомарксизм, постмодерні теорії.

Кожен з підходів претендує на власну версію розвитку світових процесів. Реалісти (неореалісти) серед основних представників, яких можна зазначити: Г. Моргентгау (H. Morgenthau), К. Томпсон (K. W. Thomson), А. Волферс (A. Wolfers), Р. Арон (R. Aron), К. Волтц (K. Waltz) та багато інших. Реалісти стверджують, що Вестфальська система світу, з часів її прийняття (1648 р.), фактично не змінилася, а ті процеси, які відбуваються сьогодні у світі можна просто доповнити науку про міжнародні відносини. Неореалісти досліджують структури міжнародних відносин, а отже в даному разі вони виходили з позицій цілісності політичної системи світу. Таким чином зникає необхідність в існуванні "світової політики", як дисципліни, оскільки міжнародні відносини та світова політика мають єдиний предмет дослідження.

До неомарксистів прийнято відносити таких дослідників як І. Валлерстайн (I. Wallerstein), А.Г. Франк (A.G. Frank), Р. Кокс (R. Cox). Неомарксистичні вважають, що світ за своєю суттю не змінився. Експлуатація людей просто змінила свої форми, зокрема на сьогоднішній день ми маємо експлуатацію одних держав іншими державами. Загалом, неомарксистичні не вживають поняття світова політика, оскільки вважають, що капіталістичний світ залишається, а отже ще не настав час переосмислення цих процесів. Проте, стверджують цілісність політичних процесів на глобальному рівні й використовують термін світ-система.

Неолібералізм відстоює необхідність використання терміну "світова політика". До основних представників даної течії необхідно віднести: Р. Кохен (R. Kohen), Д. Най (J. Nye), Дж. Розенау (J. Rosenau) та інші. Вони відстоюють позицію згідно з якою збільшується взаємозв'язок між політикою та економікою й зменшується значення військової сили у світовій політиці, збільшується взаємозв'язок між зовнішньою та внутрішньою політикою, тобто змінюється державно-центристська політична система світу. Необхідність використання терміну "світова політика" пояснюють тим, що з'явилися "нові" актори світової політики – це, окрім держави, ще транснаціональні корпорації, міждержавні організації, неурядові організації, внутрішньодержавні регіони.

До представників постмодернізму належать такі дослідники: Джеймс Дерріан (J. Der Derian), К.Т. Сйоландер (C.T. Sjolander) та інші. Згідно з їхніми поглядами, процеси, що відбуваються у світі є надто полівимірними й полілінійними, тому пояснювати світову політику виключно одиничними факторами, як це роблять класичні теорії (неореалізм й неолібералізм) є недоречно.

Питання визначення світової політики як науки полягає ще й в тому, що вона на відміну від інших наук не має власних методів дослідження політичних процесів у світі. Проте методи, якими вона досліджує дані процеси беруться з інших наук, зокрема політологія, соціологія, міжнародні відносини.

Необхідно зауважити, що проф. М.М. Лебедева стверджує, що світова політика постала з двох наук: політологія й міжнародні відносини, внаслідок стирання кордонів між зовнішньою й внутрішньою політикою, а звідси й стирання кордонів між двома науковими дисциплінами.

Дискусія щодо існування науки "світова політика" триває й ще не визначено предмет й методи дослідження процесів світової політики. Оскільки на сьогоднішній день існує декілька позицій щодо існування світової політики, то необхідно вбачати в цьому не визначеність самої ситуації у світі.

Кожен підхід має власні недоліки вбачаючи у процесах, лише один з багатьох проявів світової політики. Наприклад, неолібералізм приділяє надто багато уваги щодо зростання ролі економіки (хоча саме в цьому є його цінність як підходу) й нівелює використання військової сили; неореалісти навпаки – стверджують провідну роль національної безпеки над економікою, неомарксистки вбачають сучасні процеси в якості прояву класової боротьби.

Існування світової політики як наукової дисципліни скоріше залежить від визначення.

ЗМІСТ

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

ЧАСТИНА II

Полинцева О.П.

Міжкультурний діалог в українському суспільстві.....3

Половко О.О.

Ще раз про проблему співвідношення політики і моралі.....4

Посталовский А.В.

Модель советского патрон-клиентелизма
в контексте генезиса теории групп интересов 6

Призіглей М.О.

Політичне рішення як складовий елемент політичного процесу 7

Ремізов А.П.

Шляхи та стадії демократичного переходу в контексті парадигми
транзитології.....9

Рихлік В.А.

Взаємозв'язок еліти та громадянського суспільства в Україні 11

Ротар Н.Ю.

Теоретико-методологічні проблеми дослідження
протестної політичної участі.....12

Рудницька Н.О.

Феномен бюрократії в сучасному українському суспільстві.....14

Савінов О.В.

Особливості застосування системного підходу
в дослідженні політичної сфери суспільства.....15

Сенько В.В.

Громадянська освіта як чинник формування громадянського суспільства
в Україні 17

Ситник О.І.

Політична і неpolітична влада.....18

Соскін М.О.

Легальність та легітимність позачергових парламентських виборів
в Україні 20

Спицька Л.В.

Капіталізм як загроза сучасному екологізму 21

Стойлов Ю.В.

Про окремі аспекти протидії політичному тероризму 23

Стужук Р.П.

Політична культура українського суспільства:
сучасний стан і перспективи.....24

Топоровський Д.В.

Деякі підсумки операціоналізації екологічної складової
політичної культури.....26

Туремський П.П.

Корупція в політичній сфері суспільства 27

Усцінаў Р.І.

Грамадзянская супольнасць як састаўная частка тэорыі палітыкі 29

Федорченко К.В.	
Політичний компроміс: сутність та функції	30
Харченко О.С.	
Проблема концептуального дослідження моделей соціальної держави	32
Худолій М.В.	
Роль національного менталітету у процесі легітимізації етнократії	34
Цвих В.Ф., Батрименко О.В.	
"Суверенна демократія", "суверенна бюрократія" чи "суверенна олігархія"?	36
Чабанна А.В.	
Політична культура як фактор консолідованої демократії	39
Чорний О.М.	
Партія як політичний інститут	40
Чорноус А.В.	
Основні аспекти політичного лідерства	42
Шевченко А.А.	
Равенство и политические обязательства	43
Шерметинська К.О.	
Типологія політичних партій	44
Шляхтун П.П.	
Народна законодавча ініціатива і народне вето як інститути безпосередньої демократії	46
Щербина Ю.С.	
Про питання врегулювання конфліктів інтересів на державній службі	47

Ювченко А.І.	
Феміністський аналіз основних категорій політики	49
Юрійчук Є.П.	
Вибори і референдум як елементи легітимації політичної влади в пострадянських державах Закавказзя та Центральної Азії.....	50
Юркова Є.Е.	
Політична соціалізація як чинник формування політичної культури	51
Юрченко М.В.	
Еволюція виборчої системи в Україні	53
Якубін О.Л.	
Політичні агенти, актори, структури: версії взаємодії.....	55
Яценко О.С.	
Парламентаризм: сучасність та світовий досвід	57
Ящук О.Л.	
Бюрократія як негативне явище суспільства	59

Секція "ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА"

Бочар І.В.	
Регіональне співробітництво Канади	62
Воловенко О.С.	
Політична теологія Карла Шмітта в російському геополітичному просторі	64
Гнатюк О.В.	
Розробка стратегії інформаційної діяльності в Україні щодо НАТО	65

Горобець У.К.

Гуманітарний вимір зовнішньої політики України
в контексті Болонського процесу 66

Гусар А.І.

Основні риси сучасного етапу розвитку
міжнародних політичних відносин.....68

Домбровський О.В.

Досягнення "регіональної стабільності" – далека перспектива
чи факт сучасної політики.....70

Калінін В.Ю.

Деякі особливості ролі держави у взаємовідносинах
з "новими" акторами світової політики.....72

Костюченко Д.

Актуальність концепції континентального блоку К. Хаусхофера
в сучасному геополітичному вимірі 73

Макота А.В.

Необхідність заміни концепту рівноваги сил на баланс інтересів 75

Миколюк А.

Відносини між Україною та Європейським Союзом.....76

Молчанов К.А.

Геополітична концепція постбіполярного світу Семюела Хантінгтона.....78

Наконечний М.В.

Погляд щодо Косово 79

Павлюк К.В.

Впливи глобалізаційних процесів на національні політичні інститути.....81

Пелагеша Н.Є. Механізми конструювання наднаціональних ідентичностей	83
Петренко І.І. Тренд глобалізації як основний фактор формування архітектури взаємовідносин цивілізацій у ХХІ столітті	85
Пруц Д.М. Україна в західних геополітичних концепціях кінця ХІХ – початку ХХ століття.....	88
Работягова І.В. "Захід" та "Схід", "Північ" та "Південь" у сучасній геополітиці	90
Студнева Т.В. Конституционные принципы внешней политики Республики Беларусь.....	91
Устименко Р.В. Аналіз політичного конфлікту в контексті міжнародних відносин	93
Федина С.Р. Прикладне застосування теоретичних концепцій миру у міжнародних відносинах. Кореляція теоретичної та практичної площин	95
Федоренко Я.Г. Україна–НАТО: стан та перспективи	97
Хомрач В.П. Міжнародна політична арена: сутність та напрямки процесу глобалізації	99
Чепак О.В. Національний інтерес як об'єкт політологічних досліджень	101
Шеберт О.В. Концепція "м'якої влади" Дж. Ная і ефективність зовнішньої політики.....	102

КРУГЛІ СТОЛИ

Круглий стіл

"МАРТІН ГАЙДЕГЕР ТА НІМЕЦЬКИЙ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНИЙ ІДЕАЛІЗМ"

Артеменко Н.А.

Преодоление субъекта: М. Хайдеггер 105

Круглий стіл

"ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УЯВЛЕННЯ VERSUS БІОЛОГІЯ?"

Алєксєєва А.В.

Психологічна стаття як чинник професійної самореалізації 105

Антіпов І.С.

Гендерна рівність у працевлаштуванні 109

Бега М.І.

Осмислення проблеми гендерної рівності в Україні 110

Приходькіна Н.О.

Розвиток ґендерної ідентичності:
аналіз ґендерних автобіографій студентів НаУКМА 112

Харченко О.

Роль та місце гендерних стереотипів у суспільстві 113

Круглий стіл

"КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДІАЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОСТЕЙ (КОНСЕНСУСІВ)"

Балінченко С.П.

Динаміка діалогу культур у контексті інтеграційних процесів 114

Луцишин А.І.

Комунікативна філософська парадигма

в умовах духовної кризи XX–XXI століття 116

Круглий стіл

**"СВІТОВА ПОЛІТИКА І СУМІЖНІ НЕКЛАСИЧНІ (СУБ)ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ЇХ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ"**

Калінін В.Ю.

До питання визначення світової політики..... 117